

OVERZICHT VAN DE RECHTSPRAAK VAN HET HOF VAN JUSTITIE VAN DE EUROPESE GEMEENSCHAPPEN (september 1987 – juli 1988)¹

1. Inleiding

Het hiernavolgend overzicht van de rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen heeft betrekking op de periode gaande van 14 september 1987 tot 15 juli 1988 en omvat alle in de weekoverzichten van het Hof opgenomen uitspraken met uitzondering van die welke betrekking hebben op het EGKS-Verdrag. Bij het verwezenlijken van dit overzicht is uiteraard in de eerste plaats gebruik gemaakt van de weekoverzichten van het Hof maar, voor zover nodig en mogelijk, ook van de (beschikbare) gestencilde Nederlandstalige of Franstalige versie van de uitspraken van het Hof. Bij het groeperen van de rechtspraak naar onderwerpen werd zoveel mogelijk aansluiting gezocht bij de systematiek van de Europese Verdragen en in het bijzonder van het EEG-Verdrag.

2. Plan

Het plan van het overzicht is als volgt:

Vrij verkeer van goederen

Vrij verkeer van personen en kapitaal

- vrij verkeer van werknemers
- vrijheid van vestiging en dienstverlening
- toegang tot het onderwijs
- vrij verkeer van kapitaal en vrij betalingsverkeer

Communautair douanerecht

- gemeenschappelijk douanetarief
- ander communautair douanerecht

Mededinging

- regels voor ondernemingen (artt. 85-90 EEG-Verdrag)
- steunmaatregelen

Industriële en commerciële eigendom

Fiscale bepalingen

Harmonisatie van wetgeving

Landbouw en visserij

Vervoerbeleid

Gemeenschappelijke handelspolitiek en economische betrekkingen met de ontwikkelingslanden

- exclusieve gemeenschapsbevoegdheid (art. 113 EEG-Verdrag)
- anti-dumping of -subsidieringsvoorschriften
- overeenkomst van Lomé
- voedselhulp

Sociale politiek

- artt. 117 e.v. EEG-Verdrag

- behoud van rechten van werknemers bij overgang van ondernemingen
- gelijke behandeling van mannen en vrouwen
- gelijke beloning van mannen en vrouwen
- Sociale zekerheid van migrerende werknemers
- Communautair milieubeleid
- Institutioneel recht
 - ambtenaren
 - protocol betreffende voorrechten en immuniteiten van de gemeenschappen
 - eigen middelen van de gemeenschap
 - begroting
 - niet-uitvoering van een arrest van het Hof van Justitie
 - gemotiveerd advies ex art. 169 EEG-Verdrag
 - rechtstreekse werking en voorrang gemeenschapsrecht
 - uitvoering van richtlijnen
 - handelingen van de instellingen (artt. 189-190 EEG-Verdrag)
 - bevoegdheid van de gemeenschap inzake sociale politiek (artt. 2, 117 en 118 EEG-Verdrag)
 - materiële werkingssfeer EEG-Verdrag (art. 232, lid 1, EEG-Verdrag)
 - gemeenschapstrouw (art. 5 EEG-Verdrag)
- Rechtsbescherming
 - beroep wegens niet-nakoming van verdragsverplichtingen
 - beroep tot nietigverklaring
 - beroep wegens nalaten
 - exceptie van onwettigheid
 - niet-contractuele aansprakelijkheid
 - prejudiciële procedure
- EEG-Executieverdrag

3. Vrij verkeer van goederen

– In antwoord op een prejudiciële vraag van het Gerechtshof te Arnhem heeft het Hof in een arrest van 6 oktober 1987 (zaak 118/86, Openbaar Ministerie t. Nertsvoederfabriek Nederland BV) voor recht verklaard dat de verordeningen van de Raad nr. 827/68 van 28 juni 1968 houdende een gemeenschappelijke ordening der markten voor bepaalde in bijlage II van het Verdrag vermelde producten, en nr. 2777/75 van 29 oktober 1975 houdende een gemeenschappelijke ordening der markten in de sector slachtpluimvee er niet aan in de weg staan dat een ter bescherming van de gezondheid en het leven van personen en dieren vastgestelde nationale regeling het ophalen en verwerken van alle destructiemateriaal voorbehoudt aan de houders van een administratieve destructievergunning, en aan producenten van slachtafval van pluimvee de verplichting oplegt die afval uitsluitend als destructiemateriaal aan erkende destructiebedrijven af te staan. Voor zover evenwel een dergelijke regeling het intra-communautaire

¹ Dit overzicht werd verzorgd door prof. dr. P. Eeckman en de assistenten J. Steenlant en H. Vanhees van het Departement Rechten van de U.I.A. Het sluit aan bij de overzichten verschenen in de jaargang 1986-87, 1233, 1283 en 1413 en in de jaargang 1987-88, 449, 1041 en 1073.

handelsverkeer ongunstig beïnvloedt, is zij slechts verenigbaar met de artt. 30, 34 en 36 EEG-Verdrag, indien zij aan de invoer uit en de uitvoer naar andere Lid-Staten geen andere belemmeringen stelt dan die welke in de zin van art. 36 van het Verdrag gerechtvaardigd zijn om de gezondheidsvoorschriften die het ophalen en het vervoer van voor de gezondheid schadelijke produkten regelen, op het nationale grondgebied te doen naleven.

— In antwoord op prejudiciële vragen van de Griekse Raad van State, gerezen in een geschil tussen de Griekse minister van Handel en een vennootschap die zich bezighoudt met de invoer van sigaretten, heeft het Hof, in een arrest van 28 oktober 1987 (zaak 254/86, *Damianos Soph. etc. t. Minister van Handel*) voor recht verklaard dat de artt. 6 en 7 van de beschikking nr. 84/64 van de Commissie (betr. vrijwaringsmaatregelen, krachtens art. 130 van de Toetredingsakte Helleense Republiek) aldus moet worden uitgelegd, dat de Griekse autoriteiten, mits het totale quotum van 1100 ton volledig wordt toegewezen, het invoeraandeel van een nieuwe importeur kunnen bepalen op minder dan 10% van dat totale quotum, gelijk aan het invoeraandeel van de kleinste oude importeurs, zodat de eerbiediging van de bestaande handelsstroom wordt gewaarborgd.

— Op verzoek van de Commissie, overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, heeft het Hof in een arrest van 4 februari 1988 (zaak 261/85, Commissie t. Verenigd Koninkrijk) vastgesteld dat, door de invoer op zijn grondgebied van gepasteuriseerde melk en niet-bevroren gepasteuriseerde room uit de andere Lid-Staten te verbieden, het Verenigde Koninkrijk de verplichtingen niet is nagekomen die op hem rusten krachtens art. 30 EEG-Verdrag en de verordening nr. 804/68 van de Raad van 27 juni 1968 betr. de gemeenschappelijke marktordening voor melk en zuivelprodukten. In het arrest wordt eraan herinnerd dat volgens 's Hof's vaste rechtspraak de gezondheid en het leven van personen ingevolge art. 36 EEG-Verdrag bescherming genieten, en het dus aan de Lid-Staten staat om binnen de perken van het Verdrag te bepalen in welke mate zij die belangen wensen te beschermen, maar dat niettemin een nationale regeling die een beperkende werking op de invoer heeft, slechts verenigbaar is met het Verdrag voor zover zij noodzakelijk is voor een doeltreffende bescherming van die belangen en mits dit oogmerk niet kan worden bereikt door maatregelen die het intracommunautaire handelsverkeer minder beperken. Het Hof verwijst daarbij naar zijn arresten van 20 mei 1976 (zaak 104/75, *strafgeding t. de Peijper, Jur.*, 1976, 613), van 8 februari 1983 (zaak 124/81, Commissie t. Verenigd Koninkrijk, *Jur.*, 1983, 203) en van 6 juni 1984 (zaak 97/83, *strafzaak t. Melkunie BV, Jur.*, 1984, 2367). Vanuit die optiek beschouwd komt men tot de conclusie, aldus het Hof, dat de gewraakte nationale regeling, die tot doel heeft op algemene en absolute wijze iedere invoer van de betrokken produkten te verbieden, onevenredig is aan de nagestreefde oogmerken.

— Op verzoek van de Commissie, overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, heeft het Hof in een arrest van 23 februari 1988 (zaak 216/84, Commissie t. Franse Republiek) vastgesteld dat, door de invoer van surrogaten van melkpoeder en ingedikte melk, onder welke benaming ook, alsmede de verkoop van die ingevoerde produkten te verbieden, de Franse Republiek een krachtens art. 30 op haar rustende verplichting niet is nagekomen. Het verbod is neergelegd in

art. 1 van de Franse wet van 29 juni 1934 betr. de bescherming van de zuivelprodukten. Ter rechtvaardiging ervan voerde de Franse regering aan dat het verbod noodzakelijk is zowel voor de bescherming van de consument als voor de bescherming van de volksgezondheid en dat het verenigbaar is met de oogmerken van het gemeenschapsbeleid ter zake. Voorts beriep de Franse regering zich op art. 5 van de verordening nr. 1898/87 van de Raad van 2 juli 1987 betr. de bescherming van de benaming van melk en melkprodukten bij hun commercialisatie. Al deze middelen werden van de hand gewezen. Wat de bescherming van de consument betreft, wijst het Hof erop dat de consument naar behoren kan worden voorgelicht door op de verpakking of het etiket precieze gegevens te vermelden betreffende aard, ingrediënten en kenmerken van het produkt. Het gemeenschapsrecht verzet zich ook niet tegen een nationale maatregel die een juiste voorlichting van de consument garandeert en aldus verwarring voorkomt (cf. arrest van 16 december 1980, zaak 28/80, *strafgeding t. Fietje, Jur.*, 1980, 3839). De gewraakte maatregel is echter veel ingrijpender. M.b.t. het eveneens door de Franse regering ingeroepen risico dat produkten op basis van melk door de goedkopere surrogaten worden verdrongen, overweegt het Hof dat een Lid-Staat niet met een beroep op een dwingend vereiste als de bescherming van de consument een produkt kan onttrekken aan de gevolgen van prijsconcurrentie onder voorwaarden dat het wegnemen van de belemmeringen in het intracommunautaire handelsverkeer tot economische moeilijkheden leidt. Wat de bescherming van de volksgezondheid betreft, overweegt het Hof dat de Lid-Staten niet met een beroep op de volksgezondheid de invoer kunnen verbieden van een produkt op grond dat het een lagere voedingswaarde of een hoger vetgehalte heeft dan een ander produkt dat reeds op de markt is. De keuze van de consument in de Gemeenschap is zodanig dat dit feit op zich geen werkelijk gevaar voor de gezondheid inhoudt. Wat de schadelijke gevolgen van het gebruik van surrogaten voor sommige bevolkingsgroepen betreft, wijst de Commissie er terecht op, aldus het Hof, dat enerzijds zuivelprodukten eveneens risico's meebrengen voor personen die aan bepaalde ziekten lijden, en anderzijds dat de specialisten het kennelijk oneens zijn over de reële of potentiële gevaren van het gebruik van dierlijke en plantaardige vetten voor de gezondheid van de mens.

Wat de overeenstemming betreft van het verbod met de oogmerken van het gemeenschapsbeleid ter zake, verwijst het Hof naar zijn vaste rechtspraak dat, wanneer de Gemeenschap een gemeenschappelijke marktorganisatie tot stand heeft gebracht, zoals in casu, de Lid-Staten gehouden zijn zich te onthouden van elke eenzijdige maatregel die binnen het bevoegdheidsdomein van de Gemeenschap valt. Het staat dus aan de Gemeenschap en niet aan een Lid-Staat om voor dit probleem een oplossing te zoeken in het kader van het gemeenschappelijk landbouwbeleid.

— Overeenkomstig twee beroepen ingesteld door de Commissie, overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, heeft het Hof, in een arrest van 25 februari 1988 (gevoegde zaken 194 en 241/85, Commissie t. Helleense Republiek) vastgesteld dat, door het invoeren van een stelsel van vergunningen voor de invoer van bananen van oorsprong uit of zich bevindende in het vrije verkeer in andere Lid-Staten, en door in het kader van dat stelsel dergelijke vergunningen syste-

matisch te weigeren, de Helleense Republiek de krachtens art. 30 EEG-Verdrag op haar rustende verplichtingen niet is nagekomen en door de invoer van bananen van oorsprong uit ACS-landen te verbieden, zij de krachtens art. 3, lid 1, van de overeenkomst van Lomé op haar rustende verplichtingen niet is nagekomen. In de zaak 194/85 beriep Griekenland zich op art. 65, lid 2, van de Toetredingsakte, dat t.a.v. produkten waarvoor op het tijdstip van toetreding geen gemeenschappelijke marktordening bestond, afwijken van de verplichtingen ex art. 30 tijdelijk toestond wanneer zij op het tijdstip van toetreding deel uitmaakten van een nationale marktordening. Het Hof erkent het bestaan van een nationale marktordening voor bananen in Griekenland, maar komt tot het besluit dat de gewraakte nationale maatregelen, nl. het invoeren van een stelsel van vergunningen voor de invoer van bananen van oorsprong uit of zich bevindende in het vrije verkeer in andere Lid-Staten samen met een systematische weigering om dergelijke vergunningen te verlenen een vrijwel algeheel invoerverbod vormen en geen maatregelen zijn die strikt noodzakelijk zijn voor het in stand houden van de nationale marktordening in de zin van art. 65, lid 2, van de Toetredingsakte en bijgevolg strijdig zijn met art. 30 van het Verdrag.

In de zaak 241/85 beriep Griekenland zich eveneens op art. 65, lid 2, van de Toetredingsakte evenals op art. 6 van de Overeenkomst van Lomé volgens hetwelk het invoerre-gime van produkten van oorsprong uit de ACS-landen niet gunstiger mag zijn dan dat toepasselijk op het handelsver-keer tussen de Lid-Staten, aangezien het Hof het beroep van Griekenland op art. 65, lid 2 van de Toetredingsakte van de hand heeft gewezen, wordt het aan art. 6 van de Overeen-komst van Lomé ontleende argument eveneens verworpen. Cf. de arresten van 15 december 1971 (gevoegde zaken 51 tot en met 54/71, International Fruit Company NV e.a. t. Produktschap, *Jur.*, 1971, 1107), van 15 december 1976 (zaak 41/76, Donckerwolcke e.a. t. Procureur de la Répu-blique en Directeur général des douanes et droits indirects, *Jur.*, 1976, 1921) en van 10 december 1974 (zaak 48/74, Charmasson t. Ministre de l'Economie et des Finances, *Jur.*, 1974, 1383).

— Op verzoek van de Commissie, overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, heeft het Hof, in een arrest van 9 juni 1988 (zaak 56/87, Commissie t. Italiaanse Republiek) vast-gesteld dat, door voor de vaststelling van de prijzen van farmaceutische produkten de nieuwe methode te aanvaarden welke was voorzien in het besluit van het interministerieel comité voor de prijzen van 24 oktober 1984 en in het besluit van het interministerieel comité voor economische program-mering van 11 oktober 1984, de Italiaanse Republiek de krachtens art. 30 EEG-Verdrag op haar rustende verpflich-tingen niet is nagekomen. Het Hof overweegt dat in de twee bestreden besluiten uitdrukkelijk is bepaald dat, i.v.m. de vaststelling van de prijzen van farmaceutische produkten, de ontwikkeling van de nationale industrie en de research op het nationaal grondgebied moeten worden begunstigd. In die besluiten heet het, dat aan de prijsbestanddelen die daarop betrekking hebben, meer belang dient te worden gehecht dan aan de overeenkomstige prijsbestanddelen van de ingevoerde produkten. Bovendien worden in die besluiten de kosten die met de invoer gepaard gaan, niet vermeld als een van de elementen waarmee bij de vaststelling van de prijzen rekening moet worden gehouden. Erkend moet dus

worden, aldus het Hof, dat de bij voormelde besluiten ingevoerde nieuwe methode de nationale produkten kan bevoordelen t.o.v. de ingevoerde, en dat zij neerkomt op een maatregel van gelijke werking als een kwantitatieve invoer-beperking in de zin van art. 30 EEG-Verdrag. Cf. de arresten van 29 november 1983 (zaak 181/82, Roussel Laboratoria BV e.a. t. Staat der Nederlanden, *Jur.*, 1983, 3849) en van 29 januari 1985 (zaak 231/83, Henri Cullet e.a. t. Centre Leclerc, *Jur.*, 1985, 305).

— In antwoord op een van de prejudiciële vragen gesteld door het Ostre Landsret (zie ook de rubrieken: *Fiscale bepalingen en Harmonisatie van wetgeving*) heeft het Hof in een arrest van 14 juni 1988 (zaak 29/87, Dansk Denkvit Aps t. Deens Ministerie van Landbouw) voor recht verklaard dat art. 30 van het Verdrag aldus moet worden uitgelegd, dat een nationale maatregel die een voorafgaande vergun-ning vereist voor de invoer van veevoeders welke toevoe-gingsmiddelen bevatten, een maatregel van gelijke werking als kwantitatieve invoerbeperkingen vormt in de zin van art. 30 van het Verdrag.

— Op verzoek van de Commissie, overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, heeft het Hof, in een arrest van 21 juni 1988 (zaak 127/87, Commissie t. Griekenland) vastgesteld dat, door de invoer van schape- en geitevlees en van levende dieren van die soorten afhankelijk te stellen van de naleving van maximumprijzen en van een systematische controle daarop, de Helleense Republiek de verplichtingen niet is nagekomen die op haar rusten krachtens de artt. 30 en 113 EEG-Verdrag, de verordening nr. 1837 van de Raad van 27 juni 1980 houdende een gemeenschappelijke ordening der markten in de sector schape- en geitevlees, de verordeningen nrs. 19/82 en 20/82 van de Commissie van 6 januari 1982, houdende uitvoeringsbepalingen van de verordening nr. 2641/80 m.b.t. de invoer van produkten uit de sector schape- en geitevlees van oorsprong uit bepaalde derde landen, respectievelijk houdende bijzondere uitvoeringsbe-palingen van het stelsel van invoer- en uitvoercertificaten in de sector schape- en geitevlees, en de in de vorm van een briefwisseling gesloten akkoorden tussen de E.E.G. en be-paalde derde landen inzake de handel in de sector schapen en geiten.

— Op verzoek van de Commissie, overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, heeft het Hof, in een arrest van 13 juli 1988 (zaak 168/87, Commissie, ondersteund door het Koninkrijk der Nederlanden t. Frankrijk) vastgesteld dat, door niet de nodige maatregelen te treffen ter uitvoering van het arrest van 21 juni 1983, de Franse Republiek de krachtens art. 171 op haar rustende verplichtingen niet is nagekomen. In genoemd arrest (zaak 90/82, Commissie t. Frankrijk) heeft het Hof voor recht verklaard dat de Franse Republiek, door de kleinhandelsprijzen voor tabaksfabrikaten vast te stellen op een ander niveau dan door de fabrikanten of importeurs is bepaald, de krachtens het EEG-Verdrag op haar rustende verplichtingen niet is nagekomen. Het Hof had daarbij in het bijzonder op het oog art. 5, lid 1, van de richtlijn nr. 72/464 van de Raad van 19 december 1972 betr. de belasting, andere dan omzetbelasting, op het verbruik van tabaksfabrikaten evenals de art. 30 en 37 EEG-Verdrag.

— Zie ook het arrest van 14 juli 1988 (zaak 254/87, Syndicat des Libraires de Normandie t. Société l'Aigle Dis-tribution, Centre Leclerc) betr. de Franse wetgeving inzake

de vaste boekenprijs in de rubriek: *Mededinging – regels voor ondernemingen*.

– In antwoord op een prejudiciële vraag van het Tribunal de commerce te l'Aigle heeft het Hof, in een arrest van 14 juli 1988 (zaak 298/87, SA Smanor) voor recht verklaard dat

1° art. 30 van het Verdrag eraan in de weg staat dat een Lid-Staat op produkten die zijn ingevoerd uit een andere Lid-Staat waar zij volgens de wettelijke voorschriften zijn vervaardigd en in de handel gebracht, een nationale regeling toepast volgens welke de benaming «yoghurt» enkel mag worden gebruikt voor verse yoghurt met uitsluiting van diepgevroren yoghurt, terwijl de kenmerken van deze laatste niet wezenlijk verschillen van die van het verse produkt en een passende etikettering, voorzien van een uiterste datum voor verkoop of consumptie, volstaat om de consumenten naar behoren te informeren;

2° de bepalingen van de richtlijn 79/112 van de Raad betr. de onderlinge aanpassing van de wetgevingen der Lid-Staten inzake etikettering en presentatie van levensmiddelen, bestemd voor de eindverbruiker, alsmede inzake de daarvoor gemaakte reclame, en met name art. 5 daarvan, aldus moeten worden uitgelegd, dat zij zich verzetten tegen de toepassing van een nationale regeling volgens welke de verkoopbenaming «yoghurt» niet mag worden gebruikt voor ingevoerde of inheemse produkten die diepgevroren zijn geweest, wanneer deze produkten voor het overige voldoen aan de voorwaarden die de nationale regeling stelt voor toekenning van deze benaming aan verse produkten.

M.b.t. het dictum sub 1° stelt het Hof in zijn overwegingen vast dat het gaat om een maatregel van gelijke werking in de zin van art. 30 EEG-Verdrag die niet kan worden gerechtvaardigd hetzij met een beroep op de bescherming van de volksgezondheid in de zin van art. 36 EEG-Verdrag hetzij met een beroep op een dwingende behoefte als de bescherming van de consument.

– In antwoord op prejudiciële vragen van de Pretore te Bolzano heeft het Hof, in een arrest van 14 juli 1988 (zaak 407/85, Drei Gocken GmbH en Gertraud Kritzingen t. U.S.L. Centro-Sud en Provincia Autonoma di Bolzano) voor recht verklaard dat de uitbreiding tot ingevoerde produkten van een verbod op de verkoop van op basis van zachte tarwe of een mengsel van zachte en harde tarwe vervaardigde deegwaren, zoals dat waarin de Italiaanse wet betr. de deegwaren voorziet, onverenigbaar is met de artt. 30 en 36 EEG-Verdrag. In zijn overwegingen komt het Hof tot de conclusie dat de betrokken belemmering van het vrije verkeer van goederen gerechtvaardigd is noch uit hoofde van de volksgezondheid in de zin van art. 36 noch om te voldoen aan dwingende behoeften zoals de bescherming van de consument en het algemeen verbod op de verkoop van ingevoerde, op basis van zachte tarwe of een mengsel van zachte en harde tarwe vervaardigde deegwaren in ieder geval in strijd is met het evenredigheidsbeginsel.

– Een soortgelijke prejudiciële vraag van de Pretore te Milaan heeft het Hof in een arrest van dezelfde datum (zaak 90/86, strafzaak t. Giorgio Zoni) op identieke wijze beantwoord.

– In een arrest van 14 juli 1988 (zaak 298/86, Commissie t. België) heeft het Hof een overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag door de Commissie ingesteld beroep afgewezen dat strekte tot vaststelling dat het Koninkrijk België, door voor

bepaalde soorten van tabaksfabrikaten detailhandelsprijzen vast te stellen, afwijkend van die welke de fabrikanten en importeurs vrijelijk hebben bepaald, de verplichtingen niet is nagekomen die op hem rusten krachtens het EEG-Verdrag, inzonderheid art. 30 en art. 5 van de richtlijn 72/664 van de Raad betr. de belasting, andere dan omzetbelasting, op het verbruik van tabaksfabrikaten.

M.b.t. een van de grieven van de Commissie, nl. de weigering van de Belgische autoriteiten om fiscale bandjes te leveren, beantwoordend aan lagere detailhandelsprijzen dan die welke zijn vermeld op de «lijst der fiscale bandjes voor tabak», wordt het beroep door het Hof niet-ontvankelijk geacht daar deze grief niet was vermeld in de schriftelijke ingebrekestelling of in het met redenen omklede advies. M.b.t. de andere grieven (mogelijkheid om fiscale bandjes te verkrijgen die beantwoorden aan een lagere detailhandelsprijs dan die welke de fabrikant of de voornaamste importeur heeft bepaald, en die om de prijs van een produkt te wijzigen nadat het voor het eerst op de markt is gebracht) overweegt het Hof dat het verweer van de Belgische regering erop neerkomt, dat zij betwist de litigieuze praktijken te hebben gehandhaafd na het verstrijken van de in het met redenen omklede advies verleende termijn. Het stond dus aan de Commissie, aldus het Hof, te bewijzen dat, ondanks de door de Belgische regering gedane toezeggingen, de betrokken administratieve praktijken zijn gehandhaafd na het verstrijken van genoemde termijn. De Commissie heeft dit bewijs niet geleverd.

4. Vrij verkeer van personen en kapitaal

a. Vrij verkeer van werknemers

– Het Hof heeft in een arrest van 15 oktober 1987 (zaak 222/86, Union Nationale des Entraîneurs et Cadres Techniques Professionnels du Football (UNECTEF) t. G. Heylens) antwoordend op prejudiciële vragen van het Tribunal de grande instance te Rijsel, voor recht verklaard dat, wanneer in een Lid-Staat voor de toegang tot een bezoldigd beroep het bezit van een binnenlands dan wel een als gelijkwaardig erkend buitenlands diploma vereist is, het in art. 48 EEG-Verdrag verankerde beginsel van het vrije verkeer van werknemers verlangt dat de beslissing waarbij aan een werknemer/onderdaan van een andere Lid-Staat de erkenning van de gelijkwaardigheid van het door die andere Lid-Staat afgegeven diploma wordt geweigerd, vatbaar is voor beroep in rechte met het oog op de toetsing van de wettigheid van deze beslissing aan het gemeenschapsrecht, en dat de belanghebbende kennis kan nemen van de redenen die aan deze beslissing ten grondslag liggen. Daartoe overwoog het Hof o.m. onder verwijzing naar vroegere jurisprudentie (arrest Richard Hugh Patrick van 28 juni 1987, zaak 11/77, *Jur.*, 1977, 1199) dat het feit dat nog geen richtlijnen tot wederzijdse erkenning van diploma's zijn vastgesteld een Lid-Staat niet machtigt om een communautair rechtssubject de feitelijke toekenning van deze vrijheid te weigeren, wanneer zij in die Lid-Staat kan worden gewaarborgd, inzonderheid wanneer zijn wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen de erkenning van de gelijkwaardige buitenlandse diploma's toestaan. Bovendien wees het Hof erop dat, aangezien de vrije toegang tot de arbeidsmarkt een fundamenteel recht is dat door het EEG-Verdrag aan iedere werknemer in de

Gemeenschap wordt toegekend, het bestaan van beroep in rechte tegen besluiten van een nationale autoriteit waarbij toekenning van dit recht wordt geweigerd van essentieel belang is om de particulieren een effectieve bescherming van dit recht te waarborgen (cf. ook het arrest Johnston, 15 mei 1986, zaak 222/84, *Jur.*, 1986, 1651, overzicht *R.W.*, 1986-87, 1434) en dat, met het oog op de doelmatigheid van een fundamenteel recht, niet alleen de nationale rechter kan eisen dat de bevoegde autoriteit haar besluit motiveert, maar de nationale autoriteit zelf ook in het besluit zelf of in een latere mededeling aan de betrokkenen verplicht is de motivering van de weigering mede te delen.

— Voor het arrest van 15 maart 1988 in de zaak 147/86 (Commissie t. Helleense Republiek) wordt verwezen naar de samenvatting ervan in de rubriek *Vrij verkeer van personen en kapitaal — Vrijheid van vestiging en dienstverlening*

b. Vrijheid van vestiging en dienstverlening

— In antwoord op prejudiciële vragen van het Cour d'appel te Versailles heeft het Hof in een arrest van 12 november 1987 (zaak 198/86, E. Conradi, H. Hereth, vennootschap Metro t. Direction de la Concurrence et des Prix des Hauts de Seine en O.M.) voor recht verklaard dat art. 2, lid 2, van de richtlijn nr. 64/223 van de Raad van 25 februari 1964 betr. de verwezenlijking van de vrijheid van vestiging en het vrij verrichten van diensten van de werkzaamheden welke onder de groothandel vallen (*PB.*, 1964, L 56, p. 863) niet door een particulier voor de rechterlijke instanties van een Lid-Staat kan worden ingeroepen om te beletten dat nationale voorschriften betreffende de uitoefening van kleinhandelswerkzaamheden op hem worden toegepast. Het Hof kwam hiertoe na er te hebben op gewezen dat gelet op de specifieke betekenis van art. 2 in de context van de richtlijn nr. 64/223, het niet kan worden gezien als een algemene communautaire definitie van het begrip groothandel die ook van toepassing zou zijn in gevallen waarin de vrijheid van vestiging in het geheel niet aan de orde is.

— In een arrest van 8 december 1987 (zaak 20/87, strafzaak tegen A. Gauchard) heeft het Hof in antwoord op een prejudiciële vraag van het Tribunal de police te Falaise, gesteld in een strafzaak tegen A. Gauchard, beheerder van een supermarkt, die ervan verdacht wordt zonder vergunning conform de «wet Royer» zijn verkoopruimte te hebben uitgebreid, voor recht verklaard dat noch art. 52 EEG-verdrag, noch 's Raads richtlijnen nrs. 68/363 en 68/364, vastgesteld voor de toepassing van dat artikel op het gebied van onder de kleinhandel ressorterende werkzaamheden van zelfstandigen (*PB.*, 1968, L 398, p. 1 en 6) van toepassing zijn op geheel binnen de interne sfeer van een Lid-Staat vallende situaties zoals de situatie van een onderdaan van een Lid-Staat, die nooit in een andere Lid-Staat heeft gewoond of gewerkt.

— Antwoordende op prejudiciële vragen van de Pretore te Montagnana heeft het Hof in een arrest van 17 december 1987 (zaak 422/86, strafzaak tegen G. Mattiazzo) voor recht verklaard dat richtlijn nr. 77/780 van de Raad tot coördinatie van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen betr. de toegang tot en de uitoefening van de werkzaamheden van kredietinstellingen (*PB.*, 1977, L 322, p. 30) de bevoegdheid van de Lid-Staten tot regeling van het juridisch

statuut van kredietinstellingen onverlet laat en dat noch de bepalingen, noch het doel van deze richtlijn er zich tegen verzetten dat, met het oog op de toepassing van het strafrecht van een Lid-Staat aan werknemers van kredietinstellingen de hoedanigheid van «openbaar ambtenaar» of «persoon belast met een openbare dienst» wordt verleend. Hiertoe verwees het Hof naar het arrest van 7 april 1987 (zaak 166/85, Bullo et Bonivento, overzicht *R.W.*, 1977-78, 1044).

— Op verzoek van de Commissie, overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, heeft het Hof in een arrest van 14 januari 1988 (zaak 63/86, Commissie t. Italië) vastgesteld dat de Italiaanse Republiek, door in verscheidene bepalingen van haar wetgeving, de toegang tot de eigendom en de huur van met steun uit openbare middelen gebouwde of gerestoreerde woningen alsook de toegang tot grondkrediet tegen verlaagde rente voor te behouden aan *Italiaanse onderdanen*, de krachtens de artt. 52 en 59 EEG-Verdrag op haar rustende verplichtingen niet is nagekomen. Daartoe overwoog het Hof o.m. dat elke beperking van het recht van toegang tot de huisvesting, en tot de diverse gunstvoorwaarden toegekend aan de eigen onderdanen om de huisvesting financieel voordeliger te maken, moet worden gezien als een beletsel voor de uitoefening van de beroepswerkzaamheden zelf.

— Het Hof heeft in antwoord op prejudiciële vragen van het Cour d'appel te Colmar in een arrest van 19 januari 1988 (zaak 292/86, Claude Gullung t. Conseil de l'ordre des avocats du barreau de Colmar et Conseil de l'ordre des avocats du barreau de Saverne) voor recht verklaard dat 1) iemand die onderdaan is van twee Lid-Staten en in één van die Lid-Staten is toegelaten als advocaat, zich in de andere Lid-Staat kan beroepen op de bepalingen van de richtlijn nr. 77/249 tot vergemakkelijking van de daadwerkelijke uitoefening door advocaten van het vrij verrichten van diensten (*PB.*, 1977, L 78, p. 17), wanneer aan de in die richtlijn omschreven toepassingsvoorwaarden is voldaan. Onder verwijzing naar het arrest Knoors van 9 februari 1979 (zaak 115/78, *Jur.*, 1979, 399) m.b.t. een richtlijn inzake het vrij vestigingsrecht, overwoog het Hof dat het vrij verkeer van personen, de vrijheid van vestiging en het vrij verrichten van diensten fundamenteel zijn in het stelsel van de Gemeenschap en niet ten volle zouden kunnen worden verwezenlijkt indien een Lid-Staat zou kunnen weigeren de bepalingen van het gemeenschapsrecht toe te passen op zijn onderdanen die, gevestigd in een andere Lid-Staat waarvan zij eveneens de nationaliteit bezitten, van de door het gemeenschapsrecht geboden mogelijkheden gebruik maken om op het grondgebied van de eerste staat hun werkzaamheden uit te oefenen; 2) de richtlijn nr. 77/249 aldus moet worden uitgelegd, dat op de bepalingen ervan geen beroep kan worden gedaan door een in een Lid-Staat gevestigde advocaat die in een andere Lid-Staat zijn werkzaamheden wil uitoefenen als dienstverrichter, wanneer de toegang tot het beroep van advocaat hem in laatstbedoelde staat is ontzegd om redenen verband houdend met waardigheid, eerbaarheid en integriteit. Daartoe overwoog het Hof dat uit de bepalingen van de richtlijn volgt dat advocaten die diensten verrichten de in het gastland geldende deontologische regels in acht moeten nemen en dat, waar de richtlijn de inachtneming van de deontologische regels van het gastland voorschrijft, zij ervan uitgaat dat de dienstverrichter bekwaam is om dergelijke regels in acht te nemen, zodat, wanneer de bevoegde au-

toriteit van het gastland in het kader van procedures inzake de toegang tot het beroep van advocaat reeds heeft vastgesteld dat een dergelijke bekwaamheid ontbreekt en betrouwbare om die reden de toegang tot het beroep heeft ontzegd, dient te worden aangenomen dat hij niet voldoet aan de voorwaarden zelf die de richtlijn voor het vrij verrichten van diensten stelt; 3) art. 52 EEG-Verdrag aldus moet worden uitgelegd dat een Lid-Staat wiens wetgeving verlangt dat advocaten zich bij een balie laten inschrijven, dezelfde eis kan stellen aan advocaten uit andere Lid-Staten, die op grond van het door het Verdrag gewaarborgde vestigingsrecht zich als advocaat in eerstbedoelde Lid-Staat willen vestigen. Daartoe overwoog het Hof dat uit art. 52 EEG-Verdrag volgt dat, bij gebreke van specifieke gemeenschapsregels ter zake, iedere Lid-Staat in beginsel vrij de uitoefening van het beroep van advocaat op zijn grondgebied kan regelen (cf. het arrest van 12 juni 1984 (zaak 107/83, *Ordre des avocats au barreau de Paris t. Klopp, Jur.*, 1984, 2971)).

- Op verzoek van de Commissie, overeenkomstig art. 169 EEG-verdrag heeft het Hof in een arrest van 25 februari 1988 (zaak 427/85, *Commissie t. BRD*) vastgesteld dat de BRD de verplichtingen niet is nagekomen die op haar rusten krachtens de artt. 59 en 60 EEG-verdrag en richtlijn 77/249 van de Raad ter vergemakkelijking van de daadwerkelijke uitoefening door advocaten van het vrij verrichten van diensten (*P.B.*, 1977, L 78, p. 17) door

- de advocaat/dienstverrichter te verplichten samen te werken met een op Duits grondgebied gevestigde advocaat, ook wanneer naar Duits recht bijstand van een advocaat niet verplicht is;

- te verlangen dat de Duitse advocaat waarmee wordt samengewerkt, in het geding zelf procesvertegenwoordiger of verdediger is;

- voor te schrijven dat de advocaat/dienstverrichter enkel ter terechtzitting kan optreden indien hij vergezeld is van de Duitse advocaat;

- regels te stellen voor het bewijs van de samenwerking tussen de twee advocaten, die niet gerechtvaardigd zijn;

- de advocaat/dienstverrichter in alle gevallen te verplichten zich door een Duitse advocaat te doen vergezellen indien hij een gevangene bezoekt, en geen briefwisseling met deze te voeren dan via deze Duitse advocaat;

- de advocaat/dienstverrichter te onderwerpen aan de territoriale exclusiviteitsregel van artikel 52, lid 2, van de Bundesrechtsanwaltsordnung.

Inzake de gebieden waarop moet worden samengewerkt, stelde het Hof vast dat in art. 5 van de richtlijn geen onderscheid wordt gemaakt tussen de gevallen waarin bijstand van een advocaat al dan niet verplicht is, maar dat in het licht van de beginselen inzake vrije dienstverlening (cf. o.a. het arrest van 17 december 1981, zaak 279/80, *strafzaak t. Webb, Jur.*, 1981, 3305), art. 5 van de richtlijn er niet toe kan leiden dat de advocaat/dienstverrichter onderworpen wordt aan voorwaarden die niet gesteld worden in de professionele regels van toepassing buiten het kader van de vrije dienstverlening. Aangezien niet kan worden betwist dat in de gevallen waarin de Duitse wetgeving niet in de verplichte bijstand van een advocaat voorziet, de partijen zelf hun verdediging kunnen waarnemen of zelfs kunnen opdragen aan een persoon die noch advocaat is, noch gespecialiseerd is, voor zover deze niet beroepshalve optreedt, bestaan er

volgens het Hof geen overwegingen van algemeen belang die het bestreden vereiste van samenwerking kunnen rechtvaardigen. Inzake de in de Duitse wet voorgeschreven wijze van samenwerking, overwoog het Hof dat de advocaat/dienstverrichter en de plaatselijke advocaat, die beiden zijn onderworpen aan de deontologische regels die gelden in de ontvangende Lid-Staat, in staat moeten worden geacht te zamen, met inachtneming van deze deontologische regels en met behoud van hun beroepsautonomie, de samenwerking te gieten in een vorm die past bij het hun gegeven mandaat en dat vastgesteld moet worden dat de Duitse wet van 1980 beide advocaten die moeten samenwerken, verplichtingen oplegt die verder gaan dan ter bereiking van bovengenoemde doelstellingen noodzakelijk is, waarbij nog komt dat art. 5 van de richtlijn, waarin sprake is van de verantwoordelijkheid van de plaatselijke advocaat, betrekking heeft op een verantwoordelijkheid t.o.v. de geadieerde rechter en niet tegenover de cliënt. Wel erkende het Hof m.b.t. de bepalingen van de Duitse wet inzake het bezoeken van gevangenen, dat dwingende redenen, inzonderheid verband houdende met de openbare veiligheid, die alleen de betrokken Lid-Staat kan beoordelen, voor deze Lid-Staat aanleiding kunnen zijn om een regeling te treffen voor de contacten tussen advocaten en gevangenen. Het Hof was evenwel van oordeel dat, voor zover de Duitse wet bepaalt dat de advocaat/dienstverrichter als verdediger een gevangene slechts kan bezoeken indien hij vergezeld is door de Duitse advocaat waarmee hij samenwerkt, en geen briefwisseling met die gevangene kan voeren dan via deze Duitse advocaat, zonder enige uitzondering, zelfs niet met toestemming van de rechter, de bij deze wet opgelegde verplichtingen verder gaan dan noodzakelijk is ter bereiking van de met deze wet nagestreefde wettige doeleinden. Inzake de in de Duitse wet voorgeschreven territoriale exclusiviteitsregel volgens welke vertegenwoordiging door bij de geadieerde rechter toegelaten advocaten verplicht is in burgerlijke procedures voor het Landesgericht en hogere instanties en voor het Familiengericht, en een niet toegelaten advocaat slechts bevoegd is met bijstand van de toegelaten advocaat opmerkingen te maken bij de mondelinge behandeling en waarbij de Duitse wet de advocaat/dienstverrichter in dezelfde situatie brengt als een niet-toegelaten advocaat, overwoog het Hof dat de bepalingen inzake het vrij verrichten van diensten in hoofdzaak ten doel hebben de dienstverrichter in staat te stellen zijn werkzaamheden uit te oefenen in de ontvangende Lid-Staat zonder dat hij achtergesteld wordt bij de onderdanen van die staat (cf. ook arrest Webb van 17 december 1981, 279/80, *Jur.*, 81, 3305) en dat de territoriale exclusiviteitsregel deel uitmaakt van een nationale wetgeving die betrekking heeft op een permanente werkzaamheid van de in de betrokken Lid-Staat gevestigde advocaten, die allen het recht bezitten om bij een Duitse rechtbank te worden toegelaten, wat een advocaat/dienstverrichter niet kan. Het Hof oordeelde dan ook dat het beginsel van de territoriale exclusiviteit niet mag worden toegepast op tijdelijke werkzaamheden van in andere Lid-Staten gevestigde advocaten daar voor hen feitelijke en rechtsvoorwaarden gelden die niet kunnen worden vergeleken met die welke voor op Duits grondgebied gevestigde advocaten gelden, dit onder voorbehoud van de verplichting van samenwerking zoals hierboven vastgesteld.

- In een arrest van 15 maart 1988 (zaak 147/86, *Commissie t. Helleense Republiek*) heeft het Hof, op verzoek van

de Commissie overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, vastgesteld dat, door onderdanen van de andere Lid-Staten te verbieden «Frontistiria» in particuliere muziek- en dansscholen op te richten en onderricht aan huis te verstrekken, de Helleense Republiek de krachten de artt. 52 en 59 EEG-Verdrag op haar rustende verplichtingen niet is nagekomen en dat, door de toegang van onderdanen van andere Lid-Staten die reeds in Griekenland werkzaam zijn, en van hun gezinsleden tot de functies van directeur van en leraar aan «frontistiria» en particuliere muziek- en dansscholen te verbieden of te beperken, de Helleense Republiek de krachten art. 48 EEG-Verdrag op haar rustende verplichtingen niet is nagekomen.

– Het Hof heeft in een arrest van 20 april 1988 (204/87, strafzaak tegen G. Bekaert) in antwoord op een prejudiciële vraag van het Cour d'appel te Rennes voor recht verklaard dat noch art. 52 EEG-Verdrag noch de richtlijnen 68/363 en 68/364, door de Raad vastgesteld met het oog op de tenuitvoerlegging van genoemd artikel op het gebied van andere dan in loondienst verrichte werkzaamheden, van toepassing zijn in situaties die zich geheel binnen een Lid-Staat afspelen zoals die van een onderdaan van een Lid-Staat die nooit in een andere Lid-Staat heeft gewoond of gewerkt.

– In een arrest van 36 april 1988 (zaak 352/85, Bond van Adverteerders e.a. t. Staat der Nederlanden) heeft het Hof op prejudiciële vragen van het Gerechtshof te 's-Gravenhage geantwoord dat

1) wanneer in een Lid-Staat gevestigde exploitanten van kabelnetten door in andere Lid-Staten gevestigde uitzenders aangeboden televisieprogramma's verspreiden, die reclameboodschappen bevatten welke in het bijzonder op het publiek van de staat van ontvangst zijn gericht, zulks meerdere dienstverrichtingen in de zin van de artt. 59 en 60 EEG-Verdrag inhoudt. Volgens het Hof houden de betrokken uitzendingen twee afzonderlijke diensten in, de eerste de dienst die in de ene Lid-Staat gevestigde exploitanten van kabelnetten verrichten voor in andere Lid-Staten gevestigde uitzenders en de tweede die welke de in sommige Lid-Staten gevestigde zenders verrichten voor in de staat van ontvangst gevestigde adverteerders, door de reclameboodschappen uit te zenden die deze adverteerders in het bijzonder voor het publiek van de staat van ontvangst hebben opgesteld; beide hebben een grensoverschrijdend karakter en worden tegen vergoeding verricht: art. 60 EEG-Verdrag vereist niet dat de advertering betaald wordt door degene die ze ontvangt (de exploitanten van kabelnetten worden in de regel betaald door de bijdragen van hun abonnees en niet door de uitzenders);

2) een reclameverbod en een ondertitelingsverbod, als vervat in de Kabelregeling, op het vrij verrichten van diensten, beperkingen oplevert die verboden zijn bij art. 59 EEG-Verdrag. Inzake het reclameverbod stelt het Hof, na te hebben overwogen dat de situatie van de Nederlandse netten in hun geheel moet worden vergeleken met die van de buitenlandse zenders, vast dat er sprake is van discriminatie; het ondertitelingsverbod is slechts een aanvulling van het reclameverbod;

3) deze verboden niet kunnen worden gerechtvaardigd uit hoofde van de openbare orde, in de zin van art. 56 EEG-Verdrag. Het Hof oordeelde daartoe dat doelstellingen van economische aard, zoals het zekerstellen dat een nationale overheidsstichting alle inkomsten uit reclameboodschappen

verkrijgt die in het bijzonder op het publiek van de betrokken staat zijn gericht, geen redenen van openbare orde in de zin van art. 56 EEG-Verdrag kunnen vormen.

– In een arrest van 21 juni 1988 (zaak 283/86, Commissie t. België) heeft het Hof op verzoek van de Commissie, overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag vastgesteld dat, door niet binnen de gestelde termijn de nodige bepalingen vast te stellen voor het volgen van richtlijn 82/470 van de Raad van 29 januari 1982, houdende maatregelen ter bevordering van de daadwerkelijke uitoefening van het recht van vestiging en het vrij verrichten van diensten voor de anders dan in loondienst verrichte werkzaamheden van bepaalde tussenpersonen op het gebied van het vervoer en van reisbureau-bedrijven alsmede van opslagbedrijven (PB., 1982, L 213, p. 7), het Koninkrijk België de krachten het EEG-Verdrag op hem rustende verplichtingen niet is nagekomen.

– In antwoord op prejudiciële vragen van het Belgische Hof van Cassatie heeft het Hof in een arrest van 7 juli 1988 (gev. zaken 154 en 155/87, Rijksinstituut voor de Sociale Verzekeringen der Zelfstandigen (RSVZ) t. H. Wolf en N.V. Marotherm Europe, enerzijds en W. Dorchain en PVBA Almare, anderzijds) voor recht verklaard dat de artt. 48 en 52 EEG-Verdrag aldus moeten worden uitgelegd, dat zij eraan in de weg staan dat een Lid-Staat aan op zijn grondgebied werkzame zelfstandigen vrijstelling van de in de nationale regeling houdende het sociaal statuut der zelfstandigen voorziene bijdragen ontzegt, op grond dat de arbeid in loondienst die een recht op vrijstelling kan doen ontstaan, wordt verricht op het grondgebied van een andere Lid-Staat.

Het Hof verwees hiervoor o.m. naar de arresten van 12 juli 1984 (zaak 107/83, Klepp, *Jur.*, 1984, 2971) en 28 januari 1986 (zaak 270/83, Commissie t. Frankrijk, *Jur.*, 1986, 285, en overzicht *R.W.*, 1986-87, 1243), waarin het overwogen heeft dat het recht van vestiging meer inhoudt dan het recht binnen de Gemeenschap één vestiging te hebben en mede omvat de mogelijkheid om, met inachtneming van de voor het beroep geldende gedragsregels, binnen de Gemeenschap meer dan één centrum van werkzaamheid in te richten en te behouden. Het Hof stelde vast dat dit evenzeer geldt voor een in een andere Lid-Staat gevestigde loontrekkende die daarnaast in een andere Lid-Staat als zelfstandige wil werkzaam zijn. In een arrest van dezelfde datum (zaak 143/87, C. Stanton, Belgische verzekeringsmaatschappij N.V. «L'Etoile 1905» t. RSVZ) kwam het Hof, in antwoord op prejudiciële vragen van de Arbeidsrechtbank te Brussel, op grond van een identieke redenering tot een zelfde conclusie als in voornoemde gevoegde zaken 154 en 155/87.

– Op verzoek van de Commissie overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag heeft het Hof in een arrest van 12 juli 1988 (zaak 310/86, Commissie t. Italië) vastgesteld dat door niet binnen de gestelde termijn de nodige bepalingen vast te stellen voor het volgen van de richtlijn 82/740 van de Raad van 29 juni 1982 houdende maatregelen ter bevordering van de daadwerkelijke uitoefening van het recht van vestiging en het vrij verrichten van diensten voor de anders dan in loondienst verrichte werkzaamheden van bepaalde tussenpersonen op het gebied van het vervoer en van reisbureau-bedrijven alsmede van opslagbedrijven (PB., 1982, L 213, p. 1), de Italiaanse Republiek de krachten het EEG-Verdrag op haar rustende verplichtingen niet is nagekomen.

— Op verzoek van de Commissie overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, heeft het Hof in een arrest van 14 juli 1988 (zaak 38/87, Commissie t. Helleense Republiek) vastgesteld dat

1) de Helleense Republiek de krachtens de artt. 52 en 59 EEG-Verdrag op haar rustende verplichtingen niet is nagekomen door bepalingen te handhaven waaruit niet uitdrukkelijk blijkt dat de onderdanen van andere Lid-Staten het recht hebben om als gewoon lid bij de Technische Kamer van Griekenland te worden ingeschreven, terwijl de inschrijving in die hoedanigheid de toegang tot de beroepen van architect, civiel-ingenieur en landmeter, alsmede de uitoefening daarvan in de Helleense Republiek, bepaalt en vergemakkelijkt;

2) de Helleense Republiek de krachtens de artikelen 52 en 59 EEG-Verdrag op haar rustende verplichtingen niet is nagekomen door bepalingen te handhaven die de toegang tot het beroep van advocaat, alsmede de uitoefening daarvan, afhankelijk stellen van het bezit van de Helleense nationaliteit.

c. Toegang tot het onderwijs

— In een arrest van 2 februari 1988 (zaak 24/86, V. Blaizot t. Université de Liège, Université Catholique de Louvain, Université Libre de Bruxelles en Facultés Universitaires Notre Dame de la Paix te Namen) heeft het Hof in antwoord op een prejudiciële vraag van de voorzitter van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Luik voor recht verklaard dat

1) de universitaire studie in de diergeneeskunde een vorm van beroepsonderwijs is, zodat een bijkomend inschrijvingsgeld ten laste van studenten die onderdaan zijn van andere Lid-Staten, die zich voor die studierichting wensen in te schrijven, een door art. 7 EEG-Verdrag verboden discriminatie op grond van nationaliteit vormt. Daartoe wees het Hof erop dat noch de verdragsbepalingen, inzonderheid die van art. 128 EEG-Verdrag, noch de oogmerken die met die bepalingen worden nagestreefd, met name inzake vrij verkeer van personen, aanwijzingen opleveren waaruit zou vallen af te leiden dat aan het begrip beroepsopleiding een dermate beperkte strekking moet worden toegekend dat het universitair onderwijs daar zonder meer buiten valt, en dat niet uit het oog mag worden verloren dat er in dit opzicht tussen de Lid-Staten aanzienlijke verschillen bestaan, en dat, wanneer dus het begrip beroepsopleiding wordt beperkt tot het niet-universitair onderwijs, dit tot gevolg heeft dat het Verdrag van Lid-Staat tot Lid-Staat verschillend wordt toegepast. Bovendien verklaarde het Hof dat universitaire studies voorbereiden tot een kwalificatie voor een beroep, ambacht of specifiek werk, of een bijzondere geschiktheid verlenen tot de uitoefening van een dergelijke beroepswerkzaamheid, niet alleen wanneer het eindexamen onmiddellijk de kwalificatie oplevert voor de uitoefening van een beroep, ambacht of specifieke werkzaamheid die deze kwalificatie vereist, maar ook in de mate waarin deze studies een bijzondere geschiktheid opleveren, met name in de gevallen waarin een student de opgedane kennis nodig heeft voor de uitoefening van een beroep, zelfs wanneer de verwerving van die kennis niet is voorgeschreven voor deze uitoefening, door wettelijke, reglementaire of administratieve bepalingen. Het Hof stelde verder vast dat universitaire studies in

de regel aan deze voorwaarden beantwoorden en dat het slechts anders is voor zekere bijzondere studies die zich wegens hun specifieke kenmerken richten tot personen die eerder hun algemene kennis wensen uit te diepen dan wel het beroepsleven binnen te stappen;

2) op de rechtstreekse werking van art. 7 EEG-Verdrag wat de toegang tot de universitaire studie betreft, geen beroep kan worden gedaan tot staving van vorderingen ter zake van bijkomende inschrijvingsgelden die onverschuldigd zijn betaald in tijdvakken vóór de datum van dit arrest, behalve in het geval van studenten die vóór die datum een beroep in rechte hebben ingesteld of een daarmee gelijk te stellen bezwaarschrift hebben ingediend. Daartoe herinnerde het Hof aan zijn rechtspraak (arrest *Denkavit italiana* van 27 maart 1980, 61/79, *Jur.*, 1980, p. 1205) dat het bij wege van een prejudiciële uitspraak uitgelegde voorschrift door de rechter kan en moet worden toegepast op rechtsbetrekkingen die zijn ontstaan en tot stand gekomen vóór het arrest waarbij op het verzoek om uitlegging is beslist, indien voor het overige is voldaan aan de voorwaarden waaronder een geschil over de toepassing van dat voorschrift voor de bevoegde rechter kan worden gebracht, en besliste het dat slechts bij uitzondering het Hof met toepassing van een aan de communautaire rechtsorde inherent algemeen beginsel van rechtszekerheid aanleiding zou kunnen vinden, voor iedere belanghebbende beperkingen te stellen aan de mogelijkheid met een beroep op de aldus uitgelegde bepaling te goeder trouw tot stand gekomen rechtsbetrekkingen weer in geding te brengen (arrest *Defrenne* van 8 april 1976, 43/75, *Jur.*, 1976, p. 455) en zulk een beperking alleen mogelijk is in het arrest zelf waarin over de verlangde uitlegging uitspraak wordt gedaan. Na te hebben opgemerkt dat in het onderhavig arrest voor het eerst uitspraak wordt gedaan over de vraag of het universitair onderwijs moet worden geacht onder het begrip beroepsopleiding in de zin van art. 128 EEG-Verdrag te vallen, merkte het Hof op dat men erop dient te letten dat de praktische gevolgen van een rechterlijke uitspraak weliswaar zorgvuldig moeten worden afgewogen, doch dat dit er niet toe moet leiden dat de objectiviteit van het recht geweld wordt aangedaan en dat wegens de weerslag die een rechterlijke beslissing voor het verleden kan hebben, de toepassing van dat recht in de toekomst in gevaar wordt gebracht. Vervolgens overwoog het Hof dat met het onderhavige arrest voorgoed vaststaat dat universitaire studies onder het begrip beroepsopleiding in de zin van het gemeenschapsrecht vallen en dat, zoals het Hof reeds in het arrest *Gravier* van 13 februari 1985 had vastgesteld, ter zake geleidelijk een gemeenschappelijk beleid tot stand komt, zodat slechts op grond van die evolutie kan worden overwogen het begrip beroepsopleiding in de zin van die voorbereiden op de uitoefening van een beroep.

Dat op het vlak van het universitair onderwijs een nieuwe strekking is ingeslagen, aldus het Hof, te merken aan de reacties van de Commissie, wier houding de betrokken kringen in België er dan ook toe kon brengen erop te vertrouwen dat de nationale wetgeving ter zake in overeenstemming was met het gemeenschapsrecht. Het Hof besliste dan ook dat in die omstandigheden dwingende overwegingen van rechtszekerheid zich ertegen verzetten dat rechtsbetrekkingen die integraal hun beslag hebben gekregen, opnieuw ter discussie werden gesteld, wat met terugwer-

kende kracht de financieringsregeling van het universitaire onderwijs in de war zou sturen en onvoorzienbare gevolgen zou kunnen hebben voor de goede werking van de universitaire instellingen.

– Voor het arrest van 2 februari 1988 (zaak 293/85, Commissie t. België wordt verwezen naar de samenvatting ervan in de rubriek *Rechtsbescherming – beroep wegens niet-nakoming van verdragsverplichtingen*.

– Voor het arrest van 2 februari 1988 (zaak 309/85, B. Barra t. Belgische Staat en Stad Luik) wordt verwezen naar de samenvatting ervan in de rubriek *Institutioneel recht – rechtstreekse werking en voorrang gemeenschapsrecht*.

– In een arrest van 21 juni 1988 (zaak 39/86, Sylvie Lair t. Universiteit Hannover) heeft het Hof in antwoord op prejudiciële vragen van het Verwaltungsgericht Hannover voor recht verklaard dat

1) bij de huidige ontwikkelingsstand van het gemeenschapsrecht art. 7, eerste alinea, EEG-Verdrag slechts van toepassing is op steun ter zake van levensonderhoud en opleiding, die door een Lid-Staat aan zijn eigen onderdanen wordt toegekend met het oog op een universitaire studie, voor zover die steun bedoeld is ter dekking van de inschrijvingskosten of andere kosten, met name lesgeelden, die voor de toegang tot het onderwijs noodzakelijk zijn;

2) steun ter zake van levensonderhoud en opleiding, die wordt toegekend met het oog op een universitaire studie ter verkrijging van een beroepskwalificatie, een sociaal voordeel is in de zin van art. 7, lid 2, van de verordening nr. 1612/68 van de Raad van 15 oktober 1968 betr. het vrije verkeer van werknemers binnen de Gemeenschap;

3) een onderdaan van een andere Lid-Staat, die, na in de ontvangende Lid-Staat beroepswerkzaamheden te hebben verricht, daar een universitaire studie heeft aangevangen die wordt afgesloten met een beroepsdiploma, moet worden geacht de hoedanigheid van werknemer te hebben behouden en als zodanig te vallen onder art. 7, lid 2, van de verordening nr. 1612/68, op voorwaarde evenwel dat er een verband bestaat tussen de eerdere beroepswerkzaamheid en de betrokken studie;

4) het recht op gelijke sociale voordelen in de zin van art. 7, lid 2, van de verordening nr. 1612/68 niet afhankelijk kan zijn van de door de ontvangende Lid-Staat gestelde voorwaarde, dat de eerdere beroepswerkzaamheid in die staat ten minste gedurende een bepaalde tijd moet zijn verricht.

M.b.t. het dictum sub 1 overwoog het Hof dat, bij de huidige ontwikkelingsstand van het gemeenschapsrecht, de steun die aan de studenten wordt toegekend ter zake van levensonderhoud en opleiding in beginsel ontsnapt aan het toepassingsgebied van het EEG-Verdrag als bedoeld in art. 7, daar hij enerzijds valt onder het onderwijsbeleid, dat als zodanig niet tot de bevoegdheid van de gemeenschapsinstellingen behoort (cf. arrest Gravier van 13 februari 1985, 283/83, *Jur.*, 1985, p. 606), en anderzijds onder de sociale politiek die tot de bevoegdheid van de Lid-Staten behoort, voor zover zij niet door bijzondere bepalingen van het EEG-Verdrag wordt beheerst (cf. arrest BRD t. Commissie van 9 juli 1987, gev. zaken 281, 283, 284, 285 en 287/85, overzicht *R.W.*, 1987-88, 1077 e.v.).

– Het Hof heeft in een arrest van dezelfde datum (zaak 197/86, Steven Malcolm Brown t. Secretary of State for Scotland), antwoordende op prejudiciële vragen van het Schotse Court of Session, voor recht verklaard dat

1) een universitaire studie die opleidt tot een kwalificatie voor een bepaald beroep, een bepaald vak of een bepaalde betrekking of die een bijzondere bekwaamheid verleent voor de uitoefening van dat beroep, dat vak of die betrekking, onder de beroepsopleiding valt;

2) binnen de werkingssfeer van het EEG-Verdrag in de zin van art. 7 van dat Verdrag de betaling valt door een Lid-Staat, ten behoeve van studenten, van het door een universiteit verlangde schoolgeld, maar niet de betaling van beurzen voor hun levensonderhoud;

3) een onderdaan van een andere Lid-Staat, die in de ontvangende Lid-Staat een arbeidsverhouding voor een periode van acht maanden aangaat met de bedoeling daar vervolgens een universitaire studie op hetzelfde beroepsgebied aan te vangen, en die door de werkgever niet zou zijn aangenomen indien hij niet reeds was toegelaten tot de universiteit, te beschouwen is als werknemer in de zin van art. 7, lid 2, van de verordening nr. 1612/68;

4) een werknemer/onderdaan van een andere Lid-Staat, die in de ontvangende Lid-Staat een arbeidsverhouding voor een periode van acht maanden aangaat met de bedoeling daar vervolgens een universitaire studie op hetzelfde beroepsgebied aan te vangen, en die door de werkgever niet zou zijn aangenomen indien hij niet reeds was toegelaten tot de universiteit, op grond van art. 7, lid 2, van de verordening nr. 1612/68 voor zijn studie geen recht kan doen gelden op een toelage die aan studenten die onderdaan zijn van de ontvangende Staat, wordt toegekend ter voorziening in hun levensonderhoud;

5) een kind van een onderdaan van een Lid-Staat, dat woont op het grondgebied van een andere Lid-Staat, zich niet op art. 12 van de verordening nr. 1612/68 kan beroepen wanneer één van zijn ouders, die niet meer in de ontvangende Staat woont, daar laatstelijk vóór de geboorte van het kind als werknemer heeft verbleven.

M.b.t. het dictum sub 1, cf. supra het arrest Blaizot van 2 februari 1988, zaak 24/86, eveneens opgenomen in deze rubriek.

d) Vrij verkeer van kapitaal en vrij betalingsverkeer

– Voor de arresten van 12 november 1987 (zaak 112/86, Amro Aandelen Fonds t. Inspecteur der Registratie en Successie) en van 2 februari 1988 (zaak 36/86, Ministerie van Belastingen t. Investeringsforeningen Dansk Sparinvest), beide betrekking hebbend op prejudiciële vragen m.b.t. de richtlijn nr. 69/335 van de Raad betreffende de indirecte belastingen op het bijeenbrengen van kapitaal (*P.B.*, 1969, L 249, p. 25), kan verwezen worden naar de rubriek *Fiscale bepalingen*.

– Op verzoek van de Commissie, overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, heeft het Hof in een arrest van 3 december 1987 (zaak 194/84, Commissie t. Helleense Republiek) vastgesteld dat de Helleense Republiek, door de in Griekenland geblokkeerde fondsen van ingezetenen van andere Lid-Staten niet volgens het in art. 52 Toetredingsakte bedoelde tijdschema geleidelijk vrij te geven, de krachten genoemd artikel op haar rustende verplichtingen niet is nagekomen. Daartoe overwoog het Hof o.m. dat art. 52 Toetredingsakte Griekenland voorkomt in een afdeling van de Toetredingsakte met als opschrift «Kapitaalverkeer», zodat dit artikel aldus moet worden uitgelegd dat het de

vrijmaking van de betrokken fondsen voorschrijft, niet enkel met het oog op hun gebruik in Griekenland zelf, doch eveneens met het oog op de overmaking ervan naar het buitenland. Het Hof overwoog eveneens dat het begrip «geblokkeerde fondsen» zowel in art. 52 Toetredingsakte als in de Eerste Richtlijn voor de uitvoering van art. 67 EEG-Verdrag zeer algemeen is gehouden zodat de beperkende uitlegging van de Griekse regering, nl. dat art. 52 uitsluitend betrekking zou hebben op kapitaal van persoonlijke aard, anders gezegd afkomstig van giften, schenkingen, huwelijks giften en erfenissen, moet worden afgewezen, te meer daar deze in de richtlijn onder andere posten van de nomenclatuur zijn ingedeeld dan geblokkeerde fondsen.

— In antwoord op prejudiciële vragen van het Circuit Court of Ireland, heeft het Hof in een arrest van 4 februari 1988 (zaak 143/86, J.R.A. East, N.B. Harrison en G.M.Q. Dakley, handelende onder de naam Margetts and Addenbrooke t. T. Cuddy en W. Cuddy) voor recht verklaard dat art. 2, lid 1, van 's Raads richtlijn van 11 mei 1960, zoals gewijzigd, aldus moet worden uitgelegd dat het niet van toepassing is op handelingen tot verwerving van effecten als die waarin het hoofdgeding zijn oorsprong vindt en die volgens deze richtlijn aankopen zijn van binnenlandse effecten door ingezetenen op een buitenlandse markt. Het Hof besliste daartoe dat luidens lid 1 van art. 2 van de richtlijn van 11 mei 1960 (*P.B.*, 1960, p. 921), als gewijzigd, door de richtlijn nr. 63/21 van 18 december 1962 (*P.B.*, 1963, p. 62), «de Lid-Staten algemene vergunningen (verlenen), vereist voor het aangaan van overeenkomsten of het verrichten van handelingen en voor de overmakingen tussen ingezetenen van de Lid-Staten die betrekking hebben op de in lijst B van bijlage I van deze richtlijnen genoemde categorieën van kapitaalverkeer», en de betrokken lijst B o.a. als effectentransacties vermeldt de verwerving door niet-ingezetenen van ter beurse verhandelde binnenlandse effecten en de aanwending van de liquidatieopbrengst van deze effecten, en dat, voor de uitlegging van de begrippen «ingezetenen» en «binnenlandse» of «buitenlandse» effecten, niet moet worden te rade gegaan bij de nationale wettelijke regelingen, maar bij de definities in de «bepalingen» die in bijlage bij de richtlijn zijn gevoegd en een onderdeel ervan vormen. Vervolgens stelde het Hof vast dat volgens deze «bepalingen» het onbetwistbaar is dat de verweerders in het hoofdgeding, de hoedanigheid van Ierse ingezetenen bezitten en dat de vennootschappen waarvan de aandelen het voorwerp van de betwiste handelingen waren, hun zetel in Ierland hadden zodat uit het oogpunt van de richtlijn van 11 mei 1960, die effecten Ierse effecten zijn, en de handelingen waarin het hoofdgeding zijn oorsprong vindt, aankopen van binnenlandse effecten door ingezetenen op een buitenlandse markt; dergelijke handelingen komen niet voor op de genoemde lijst B, zodat de Ierse regering bevoegd is gebleven om ze te reglementeren.

— Antwoordende op prejudiciële vragen van het Cour d'appel van het Groothertogdom Luxemburg heeft het Hof in een arrest van 14 juli 1988 (zaak 308/86, strafzaak tegen R. Lambert) voor recht verklaard dat

1) bij de huidige stand van het gemeenschapsrecht een regeling die de exporteurs verplicht zich de buitenlandse valuta betr. hun verkopen via een bank te doen overmaken en deze valuta op de gereguleerde wisselmarkt te verkopen en hun bijgevolg verbiedt zich in bankbiljetten te

doen betalen, geen met artikel 106 EEG-Verdrag onverenigbare belemmering van de vrijheid van betalingen welke betrekking hebben op het goederenverkeer vormt;

2) een regeling als de in geding zijnde geen met artikel 7 EEG-Verdrag strijdige discriminatie bevat.

M.b.t. het dictum sub 1 overwoog het Hof, na te hebben vastgesteld dat zulk een regeling bedoeld is om ervoor te zorgen dat lopende betalingen uitsluitend op de gereguleerde markt geschieden en dat de vrije markt voorbehouden blijft voor kapitaalbewegingen en dus in feite bedoeld is om de twee markten gescheiden te houden, dat art. 1, lid 2, eerste alinea, van de Eerste Richtlijn voor de uitvoering van art. 67 van het Verdrag (*P.B.*, 1960, p. 921) betr. de vrijmaking van het kapitaalverkeer bepaalt dat overmakingen van kapitaalbedragen als bedoeld in lid 1 van dat artikel geschieden op basis van de wisselkoersen welke voor betalingen uit hoofde van lopende transacties gelden, anders gezegd op basis van de wisselkoersen op de gereguleerde markt, maar dat de tweede volzin van lid 2 de Lid-Staten waar eveneens een markt bestaat waarop de koersschommelingen niet aan officieel vastgestelde grenzen zijn gebonden, de mogelijkheid geeft om die in stand te houden en te verlangen dat de krachtens de richtlijn vrijgemaakte kapitaalbewegingen via deze markt zouden geschieden, dit voor zover de koersen op de vrije markt niet aanzienlijk en blijvend afwijken van de koersen welke voor betalingen uit hoofde van lopende transacties gelden op de gereguleerde markt. Het Hof wees er bovendien op dat krachtens art. 5, lid 1, van dezelfde richtlijn de Lid-Staten met een dubbele wisselmarkt de maatregelen mogen nemen die noodzakelijk zijn om ervoor te zorgen dat lopende betalingen uitsluitend op de gereguleerde markt geschieden en de vrije markt voor te behouden voor kapitaalbewegingen. Een regeling zoals in casu is trouwens, aldus het Hof, niet in strijd met art. 106, lid 1, EEG-Verdrag, en het verwees hierbij naar zijn arrest Casati van 11 november 1981 (zaak 230/80, *Jur.*, 1981, 2595) waarin het reeds besliste dat de overdracht van bankbiljetten niet noodzakelijk is voor het vrije verkeer van goederen, aangezien die wijze van betaling niet gebruikelijk is.

5. Communautair douanerecht

a. Gemeenschappelijk douanetarief

— In antwoord op een prejudiciële vraag van het Franse Cour de cassation betr. de uitlegging van tariefposten 39.07 E IV en 42.02 B van het GDT heeft het Hof in een arrest van 8 december 1987 (zaak 42/86, Directeur général des douanes et droits indirects t. SA Artimport e.a.) voor recht verklaard dat op 23 mei 1979 de verordening nr. 2800/78 van de Raad van 27 november 1978 (GDT) aldus moest worden uitgelegd dat koffers en attaché-cases, vervaardigd uit gelamelleerde plastische stoffen, bestaande uit styreenhars, butadien en acrylnitril, gehard in een gietvorm of door persen zonder dat er een geraamte of steunmateriaal in is verwerkt, als producten van oorsprong uit Taiwan en ingevoerd in een Lid-Staat van de Gemeenschap vielen onder post 39.07 E IV van het GDT.

In zijn overwegingen wijst het Hof eens te meer op het belang van de adviezen van het Comité Nomenclatuur van het GDT die, hoewel niet bindend, belangrijke hulpmiddelen

zijn bij de interpretatie van het GDT, evenals op het belang van de communautaire toelichtingen bij het GDT.

— In antwoord op een prejudiciële vraag van het Hessische Finanzgericht heeft het Hof in een arrest van 10 december 1987 (zaak 164/86, Universität Bielefeld t. Hauptzollamt Giessen) voor recht verklaard dat de beschikking nr. 82/288 van de Commissie van 13 april 1982, waarbij wordt vastgesteld dat het apparaat genaamd «Quanta Ray-Nd: Yag Laboratory Laser System, model DCR-IA» niet met vrijstelling van de rechten van het GDT mag worden ingevoerd, ongeldig is.

In zijn overwegingen komt het Hof tot de conclusie dat de Commissie bij de toepassing van art. 3 van de verordening nr. 1798/75 van de Raad van 10 juli 1975 betr. de invoer met vrijstelling van rechten van het GDT voor voorwerpen van opvoedkundige, wetenschappelijke of culturele aard (als gewijzigd bij verordening nr. 1027/79) een kennelijke feitelijke dwaling heeft begaan: zij heeft voor het Hof niet betwist dat het ingevoerde apparaat topwaarden haalt die die van de normale versies van de apparaten uit de Gemeenschap ver overtreffen, en dat die topwaarden noodzakelijk zijn voor het betrokken onderzoeksproject.

— In antwoord op een prejudiciële vraag van het Finanzgericht Berlin heeft het Hof in een arrest van 10 december 1987 (zaak 232/86, Nicolet Instrument GmbH t. Hauptzollamt Berlin-Packhof) voor recht verklaard dat de verordeningen nrs. 1798/75 van de Raad van 10 juli 1975 betr. de invoer met vrijstelling van de rechten van het GDT voor voorwerpen van opvoedkundige, wetenschappelijke of culturele aard (als gewijzigd bij de verordening nr. 1072/79 van de Raad) en 2784/79 van de Commissie van 12 december 1979 houdende uitvoeringsbepalingen van verordening nr. 1798/75, aldus moeten worden uitgelegd dat het enkele feit dat een in de Gemeenschap vervaardigd instrument of apparaat een veel groter prestatievermogen heeft dan voor het voorgenomen onderzoeksproject noodzakelijk is, er niet aan in de weg staat dat het als «wetenschappelijk gelijkwaardig» in de zin van bedoelde regeling wordt beschouwd.

— In antwoord op prejudiciële vragen van het High Court of Justice van Engeland en Wales heeft het Hof in een arrest van 19 januari 1988 (zaak 141/86, The Queen/H.M. Customs and Excise ex parte Imperial) voor recht verklaard dat

1) de verordening nr. 3517/84 van de Commissie van 13 december 1984 betr. de indeling van goederen onder post 24.01 B van het GDT aldus moet worden uitgelegd, dat nerven van tabaksbladeren van het type flue-cured Virginia moeten worden ingedeeld onder post 24.01 B van het GDT;

2) bij onderzoek van de gestelde vragen niet is gebleken van feiten of omstandigheden die de geldigheid van genoemde verordening kunnen aantasten.

M.b.t. het dictum sub 2 overweegt het Hof dat de verordening nr. 3517/84 van de Commissie is vastgesteld op grond van de verordening nr. 97/69 van de Raad, die in art. 3 bepaalt dat de Commissie de nodige bepalingen vaststelt om de eenvormige uitlegging van de nomenclatuur van het GDT te verzekeren, een bepaling waarin de Raad, zoals door het Hof in eerdere rechtspraak is erkend, de Commissie een ruim appreciatievermogen heeft toegekend m.b.t. het preciseren van de inhoud van de tariefposities. Het Hof komt tot het besluit dat geen enkel element van het dossier van die aard is dat aangetoond wordt dat de Commissie de grenzen

van haar machtiging heeft overschreden. In casu, had de indeling van het betrokken produkt onder post 24.01 B tot gevolg dat het niet in aanmerking kwam voor een voorkeurbehandeling krachtens het stelsel van de algemene tariefpreferenties.

— In antwoord op een prejudiciële vraag van het Hessische Finanzgericht heeft het Hof in een arrest van 8 maart 1988 (zaak 43/87, Nicolet Instrument GmbH t. Hauptzollamt Frankfurt) voor recht verklaard dat bij onderzoek van de gestelde vraag niet is gebleken van feiten of omstandigheden die de geldigheid van de beschikking (85)1661/2 van 18 oktober 1985 kunnen aantasten. Tegen de geldigheid van de beschikking waarbij de Commissie had vastgesteld dat het apparaat «Nicolet-Data Acquisition and Processing System, model NIC-1180» niet met vrijstelling van rechten en heffingen bij invoer kon worden ingevoerd met toepassing van de verordening nr. 1798/75 (voorwerpen van opvoedkundige, wetenschappelijke of culturele aard) voerde Nicolet drie grieven aan, nl. dat de verordening was vastgesteld met miskenning van haar fundamenteel recht om te worden gehoord, dat ze terugwerkende kracht had en berustte op een kennelijke beoordelingsfout, grieven die alle ongegrond werden bevonden. Cf. reeds het arrest van 7 maart 1985 (zaak 6/84, Nicolet Instrument GmbH t. Hauptzollamt Frankfurt, *Jur.*, 1985, 765).

— In antwoord op een prejudiciële vraag van het Finanzgericht Düsseldorf heeft het Hof in een arrest van 31 mei 1988 (zaak 74/87, Dr. D. Goerrig GmbH t. Hauptzollamt Geldern) voor recht verklaard dat aantekening 1, d, bij hoofdstuk 28 van het GDT aldus moet worden uitgelegd, dat toepassing van hoofdstuk 28 niet wordt uitgesloten door het enkele feit dat aan het ingevoerd chemisch produkt een met het oog op de houdbaarheid of het vervoer ervan noodzakelijke stabilisator is toegevoegd, waardoor het produkt voor een ander gebruik zou kunnen worden bestemd. Hoofdstuk 28 kan echter niet worden toegepast wanneer de voornaamste bestemming van de waar bepaald wordt door het mogelijke gebruik van de stabilisator en niet door dat van het chemische produkt.

— In antwoord op prejudiciële vragen van het Bundesfinanzhof heeft het Hof, in een arrest van 21 juni 1988 (zaak 253/87, Sportex GmbH & Co. t. Oberfinanzdirektion Hamburg), voor recht verklaard dat het GDT aldus moet worden uitgelegd dat een halffabriekaat in folievorm, bestaande uit epoxyhars, koolstofvezels en glasvezelweefsel en bestemd voor de vervaardiging van buizen, als kunststofprodukt onder post 39.01 van het GDT valt. In zijn overwegingen verwijst het Hof naar de algemene regel 3, b, voor de uitlegging van het GDT, volgens welke met het oog op de tariefindeling van een produkt moet worden vastgesteld aan welk van de materialen waaruit het bestaat, het zijn wezenlijke karakter ontleent.

b. Ander communautair douanerecht

— In antwoord op prejudiciële vragen van het Finanzgericht Hamburg, gerezen in een geschil betr. de navordering van douanerechten n.a.v. de invoer en het in het vrije verkeer brengen door Foto-Frost in de B.R.D. van verrekijkers van oorsprong uit de D.D.R., heeft het Hof, in een arrest van 22 oktober 1987 (zaak 314/85, Foto-Frost t. Hauptzollamt Lübeck-Ost), voor recht verklaard dat de op

6 mei 1983 tot de Bondsrepubliek Duitsland gerichte beschikking, waarbij de Commissie heeft vastgesteld dat in een bijzonder geval moest worden overgegaan tot navordering van invoerrechten, ongeldig is. Het Hof overwoog dat in casu was voldaan aan de drie voorwaarden gesteld in art. 5, lid 2, van de verordening nr. 1697/79 van de Raad inzake navordering van de rechten bij invoer of bij uitvoer, opdat de bevoegde autoriteiten kunnen afzien van navordering (nl. dat de betrokken rechten bij invoer van de goederen niet werden geïnd, te wijten was aan een vergissing van de douane zelf, de belastingschuldige te goeder trouw had gehandeld, de belastingschuldige had voldaan aan alle voorschriften van de geldende regeling inzake douaneaangifte). Zie voor dit arrest ook de rubriek *Rechtsbescherming – prejudiciële procedure*.

– In antwoord op prejudiciële vragen van het Finanzgericht Hamburg heeft het Hof in een arrest van 15 december 1987 (zaak 328/85, Deutsche Babcock Handel GmbH t. Hauptzollamt Lübeck-Ost) voor recht verklaard dat

1) de verordening nr. 1430/79 betr. terugbetaling of kwijtschelding van in- of uitvoerrechten van toepassing is op goederen die onder het EGKS-Verdrag vallen;

2) art. 2, eerste alinea, tweede streepje, van verordening nr. 1430/79 niet van toepassing is wanneer degene die de invoerrechten verschuldigd is, op het moment dat het goed in het vrije verkeer werd gebracht, een hogere prijs heeft aangegeven dan hij, rekening houdend met de door hem op grond van de bestelde hoeveelheden genoten prijsverlagingen en kortingen, in werkelijkheid heeft moeten betalen, en wanneer met het aangeven van een hogere prijs werd beoogd inkleding mogelijk te maken op basis van een licentie waarin niet over prijsverlagingen en kortingen werd gesproken.

M.b.t. het dictum sub 1 overweegt het Hof dat het EEG-Verdrag, anders dan het EGKS-Verdrag, niet beperkt is tot bepaalde goederen die zijn materieel toepassingsgebied omschrijven. Het Hof verwijst naar art. 232, lid 1, van het EEG-Verdrag, waarvan de formulering vereist dat het wordt uitgelegd in die zin dat, in zoverre bepaalde aangelegenheden niet het voorwerp uitmaken van bepalingen van het EGKS-Verdrag of van regelingen die op basis van dat verdrag werden vastgesteld, het EEG-Verdrag en de bepalingen vastgesteld tot toepassing ervan op produkten die onder het EGKS-Verdrag vallen, kunnen worden toegepast.

De verordening nr. 1430/79 van de Raad heeft betrekking op een materie, nl. de terugbetaling of kwijtschelding van in- of uitvoerrechten, die niet het voorwerp is van bepalingen van het EGKS-Verdrag of van bepalingen vastgesteld op basis van dat verdrag.

– In antwoord op prejudiciële vragen van het Bundesfinanzhof heeft het Hof in een arrest van 3 maart 1988 (zaak 321/86, A. Töpfer & Co GmbH t. Hauptzollamt Hildesheim) voor recht verklaard dat de bepalingen die in juni 1979 toepasselijk waren op het communautaire douanevervoer van goederen die in aanmerking kwamen voor restituties bij uitvoer, en in het bijzonder de artt. 10 en 12 van de verordening nr. 223/77 van de Commissie houdende uitvoeringsmaatregelen alsmede vereenvoudigingsmaatregelen van de regeling voor communautair douanevervoer, aldus moeten worden uitgelegd, dat afgifte achteraf van het controle-exemplaar T5 niet mogelijk is indien de uitvoer- of verzendingsformaliteiten niet zijn vervuld.

6. Mededinging

a. Regels voor ondernemingen (artt. 85-90 EEG-Verdrag)

– In antwoord op prejudiciële vragen gesteld door de ondervoorzitter van de Rechtbank van Koophandel te Brussel heeft het Hof in een arrest van 1 oktober 1987 (zaak 311/85, VZW Vereniging van Vlaamse Reisbureaus t. VZW Sociale Dienst van de Plaatselijke en Gewestelijke Overheidsdiensten) voor recht verklaard dat

1) een wettelijke of bestuursrechtelijke bepaling van een Lid-Staat, die reisagenten verplicht de door de touroperators vastgestelde prijzen en tarieven in acht te nemen, die hen verbiedt de over de verkoop van die reizen geïnde commissie met de cliënten te delen of aan deze cliënten *ristorno's* toe te kennen, en die een dergelijke handelwijze als een daad van oneerlijke mededinging aanmerkt, onverenigbaar is met de verplichtingen die voor de Lid-Staten voortvloeien uit art. 5, junctis de artt. 3, sub f, en 85 EEG-Verdrag, wanneer zij tot doel of tot gevolg heeft dat de met art. 85 strijdige werking van mededingingsregelingen wordt versterkt;

2) een door een Lid-Staat vastgestelde wettelijke of bestuursrechtelijke bepaling als in het antwoord op de eerste vraag bedoeld, niet onverenigbaar is met de artt. 30 en 34 EEG-Verdrag.

De Belgische reglementering die in dit arrest ter sprake komt is die vervat in het K.B. betr. het statuut van de reisbureaus van 30 juni 1965 (art. 22) tot uitvoering van de wet houdende het statuut van de reisbureaus van 21 april 1965 (opgeheven wat de Vlaamse Gemeenschap betreft door het decreet van 21 maart 1985).

In zijn overwegingen herinnert het Hof aan zijn vaste rechtspraak volgens welke het Verdrag de Lid-Staten de verplichting oplegt geen maatregelen te nemen of te handhaven welke de artt. 85 en 86 EEG-Verdrag hun nuttig effect kunnen ontnemen en dat dit met name het geval is, wanneer een Lid-Staat de totstandkoming van met art. 85 strijdige mededingingsregelingen begunstigt of de werking ervan versterkt.

Aan de hand van aan het dossier ontleende gegevens komt het Hof tot het besluit dat er m.b.t. de werkzaamheden van reisagenten een netwerk van overeenkomsten bestaat, zowel tussen de reisagentschappen onderling als tussen reisagenten en touroperators, die tot doel of tot gevolg hebben dat de reisagenten worden verplicht de door de touroperators vastgestelde verkoopprijzen van de reizen te handhaven. Dergelijke overeenkomsten hebben tot doel en tot gevolg, dat de mededinging tussen reisagenten wordt beperkt; zij kunnen bovendien in verschillende opzichten een ongunstige invloed hebben op het handelsverkeer tussen Lid-Staten en zijn dus niet verenigbaar met art. 85, lid 1, EEG-Verdrag.

Het Hof overweegt verder dat, door een oorspronkelijk zuiver contractuele verbodsregeling om te zetten in een bestuursrechtelijke bepaling, een bepaling zoals art. 22 van het K.B. van 1965 de werking van eerdergenoemde overeenkomsten versterkt (permanent karakter van de regeling; het bestempelen van het niet-naleven van de regeling als een met de eerlijke handelsgebruiken strijdige daad waardoor de mogelijkheid van het instellen van een vordering tot staken, zoals in casu, wordt geschapen; de mogelijkheid, in geval van niet-naleving van het intrekken van de vergunning tot het uitoefenen van de werkzaamheden van reisagent). Cf.

m.b.t. deze problematiek vooral ook het arrest van 30 april 1986 (gevoegde zaken 290-213/84, O.M. t. L. Asjes e.a. *Jur.*, 1986, 1457; overzicht *R.W.*, 1985-86, 1292). Cf. verder het arrest van 16 november 1977 (zaak 13/77, GB-Inno-BM t. ATAB, *Jur.*, 1977, 2215; het arrest van 10 januari 1985 (zaak 229/83, Association des centres distributeurs E. Leclerc e.a. t. S.à.r.l. «Au Blé vert» e.a., *Jur.*, 1985, 1), en het arrest van 29 januari 1985, 1), en het arrest van 29 januari 1985 (zaak 231/83, H. Cullet e.a. t. Centre Leclerc e.a., *Jur.*, 1985, 305).

In een arrest van 17 november 1987 (gevoegde zaken 142 en 156/84, British American Tobacco Company Ltd en Reynolds Industries Inc. t. Commissie, ondersteund door Philip Morris Inc. en Rembrandt Group Ltd.) heeft het Hof het nietigheidsberoep van British American Tobacco en Reynolds afgewezen, gericht tegen de beschikkingen van 22 maart 1984 van de Commissie waarbij zij hun met toepassing van art. 3, lid 2, van de verordening nr. 17 van de Raad van 6 februari 1962 ingediende klachten m.b.t. de tussen Philip Morris en Rembrandt Group gesloten overeenkomsten, die zij niet strijdig achtte met de artt. 85 en 86 EEG-Verdrag, van de hand heeft gewezen. Dit belangrijk arrest bevat overwegingen die nieuwe perspectieven openen inzake de bruikbaarheid van art. 85 op het gebied van de communautaire concentratiecontrole. De oorspronkelijk tussen Philip Morris en Rembrandt in 1981 gesloten overeenkomsten verschaffen Philip Morris tegen betaling van 350 miljoen dollar een deelneming van 50 % in het kapitaal van Rothmans Holding, die tot dan een 100 % dochteronderneming van Rembrandt was. Deze holding beschikte op haar beurt over een deelneming in Rothmans International, een belangrijke sigarettenfabrikant op de Europese markt en meer in het bijzonder in de Benelux, die voldoende groot was om haar de controle te geven over genoemde onderneming. Op deze wijze verkreeg Philip Morris een aandeel van 21,9% in de winst van haar concurrente Rothmans International. De commerciële leiding van Rothmans International bleef bij Rembrandt en gegevens die de mededinging betroffen, mochten niet aan Philip Morris worden meegedeeld. De overeenkomsten bevatten echter ook bepalingen strekkende tot samenwerking tussen Philip Morris en Rembrandt op gebieden als distributie, produktie en onderzoek.

Nadat klachten waren ingediend o.m. door British American Tobacco en Reynolds stelde de Commissie Rembrandt en Philip Morris in kennis van een aantal bezwaren die haar tot de conclusie leidden dat de overeenkomsten van 1981 strijdig waren met de artt. 85 en 86. Na daarover met de Commissie te hebben onderhandeld, hebben Philip Morris en Rembrandt in 1984 nieuwe overeenkomsten gesloten waarbij Philip Morris haar deelneming in Rothmans Holding heeft teruggegeven en in ruil een rechtstreekse deelneming heeft verkregen in Rothmans International ten belope van 30,8%, die echter slechts 24,9% vertegenwoordigt van de stemmen. Zoals in de overeenkomsten van 1981 krijgen beide partijen een voorkeursrecht in geval van overdracht door de andere partij van haar participaties. Voorts is overeengekomen dat Philip Morris geen informatie zal verkrijgen betr. Rothmans International die van belang zou zijn in de concurrentieverhoudingen tussen de twee groepen binnen de Gemeenschap. Ten slotte verplicht Philip Morris er zich toe de Commissie op de hoogte te brengen van iedere wijziging van de overeenkomsten, van iedere verhoging van

haar deelneming in Rothmans International of indien zij meer dan 25% zou verkrijgen van de stemmen in Rothmans International.

De door de verzoeksters British American Tobacco en Reynolds aangevoerde middelen, die alle door het Hof ongegrond werden bevonden, betroffen de administratieve procedure, de beoordeling van de overeenkomsten door de Commissie en de motivering van haar beschikkingen.

Wat de beoordeling van de overeenkomsten op basis van art. 85 betreft — duidelijk de kernvraag in deze zaak — overweegt het Hof dat het participeren door een onderneming in het kapitaal van een concurrerende onderneming op zichzelf geen concurrentiebeperkende gedraging is, maar dat niettemin een dergelijke participatie een middel kan zijn om het commerciële gedrag van de betrokken ondernemingen te beïnvloeden op zodanige wijze dat daaruit een beperking of vervalsing van de concurrentie kan voortvloeien. Dit zou met name het geval zijn indien, door de participatie of door bijkomende bedingen in de overeenkomst, de investerende onderneming in rechte of in feite controle zou verkrijgen over het commerciële gedrag van de andere onderneming of indien de overeenkomst een commerciële samenwerking regelt tussen de ondernemingen of structuren in het leven roept die een dergelijke samenwerking kunnen bevorderen. Daarbij dient rekening te worden gehouden, niet alleen met de actuele, maar ook met de potentiële gevolgen van de overeenkomst. Ten slotte moet elke overeenkomst worden gezien in haar economische context, met name tegen de achtergrond van de toestand op de betrokken markt. Wanneer het gaat om multinationale ondernemingen die over de hele wereld actief zijn, mag daarbij evenmin uit het oog worden verloren welke betrekkingen zij buiten de Gemeenschap onderhouden.

Het is in het licht van die beginselen dat het Hof vervolgens, na onderzoek van de gegevens van het dossier, o.m. overweegt dat de minderheidsparticipatie van Philip Morris niet kan worden beschouwd als strekkende tot het verwerven van controle over Rothmans International en evenmin een wijziging veroorzaakt van de concurrentiële situatie op de communautaire markt van de sigaretten terwijl de Commissie maatregelen heeft genomen die potentieel met art. 85 strijdige gevolgen van de overeenkomsten moeten vermijden. Het Hof komt aldus tot het besluit dat niet is aangetoond dat de Commissie ten onrechte zou hebben vastgesteld dat de overeenkomsten van 1984 een mededingingsbeperking tot doel of tot gevolg hadden, zodat de grief betr. de onjuiste toepassing van art. 85 moet worden afgewezen.

Wat de toepassing van art. 86 betreft, beperkt het Hof er zich toe te overwegen dat het niet nodig is na te gaan of Rothmans International een machtspositie op een wezenlijk deel van de gemeenschappelijke markt inneemt, aangezien er in ieder geval slechts sprake zou kunnen zijn van een misbruik van die positie indien de betrokken participatie zou uitmonden in een daadwerkelijke controle over de andere onderneming of minstens in een invloed op het commercieel beleid van die onderneming, hetgeen, zoals blijkt uit het onderzoek m.b.t. art. 85, niet is aangetoond. Over art. 86 als instrument voor concentratiecontrole cf. het fundamentele arrest van 21 februari 1973 (zaak 6/72, Europemballage en Continental Can t. Commissie, *Jur.*, 1973, 215).

— In antwoord op prejudiciële vragen van het Tribunal d'instance te Saintes, heeft het Hof in een arrest van 3

december 1987 (zaak 136/86, Bureau National Interprofessionnel du Cognac (BNIC) t. M.Y. Aubert) voor recht verklaard dat

1) een overeenkomst tussen twee groepen van economische subjecten, gesloten in het kader en volgens de procedure van een lichaam als het BNIC, welke overeenkomst voorziet in de betaling van een bijdrage ingeval een productiequotum voor zuivere alcohol per hectare wordt overschreden in strijd is met art. 85, lid 1, EEG-Verdrag

2) een ministerieel besluit waarbij een dergelijke overeenkomst algemeen verbindend wordt verklaard, in strijd is met de verplichtingen van de Lid-Staten krachtens art. 5 EEG-Verdrag, gelezen in samenhang met de artt. 3, sub f, en 85 van dat Verdrag

Dit arrest bevestigt in het dictum sub 1 een eerdere uitspraak van het Hof in zijn arrest van 30 januari 1985 (zaak 123/83, Bureau national interprofessionnel du cognac t. Guy Clair, *Jur.*, 1985, 391). In dit arrest heeft het Hof art. 85, lid 1, toepasselijk verklaard op een overeenkomst tot vaststelling van een minimumprijs voor cognac-brandewijnen die in het kader en volgens de procedure van het BNIC, een publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie in de sector cognac-wijnen en -brandewijnen tussen twee groepen economische subjecten (handel en wijnbouw) was gesloten.

Wat het dictum sub 2 betreft, ligt het arrest in de lijn van het boven samengevatte arrest van 1 oktober 1987 (VZW Vereniging Vlaamse Reisbureaus t. Sociale Dienst) en de eerdere rechtspraak van het Hof, waarnaar in die samenvatting wordt verwezen en volgens welke de Lid-Staten geen maatregelen mogen nemen of handhaven welke de artt. 85 en 86 EEG-Verdrag hun nuttig effect kunnen ontnemen.

— In antwoord op prejudiciële vragen van de Rechtbank van Koophandel te Luik heeft het Hof in een arrest van 19 april 1988 (zaak 27/87, PVBA Louis Erauw-Jacquery t. Coöperatieve vennootschap La Hesbignonne) voor recht verklaard dat

1) een bepaling van een overeenkomst betreffende de vermeerdering en verkoop van zaden, waarbij een der partijen de houder is van zekere kwekersrechten en die de handelaar/teler verbiedt om zaaizaad te verkopen en uit te voeren, verenigbaar is met art. 85, lid 1, van het Verdrag, voor zover zij noodzakelijk is om de kweker in staat te stellen zelf erkende handelaars/telers te selecteren; 2) een bepaling van een overeenkomst als bedoeld in punt 1, die de handelaar/teler verplicht door zijn wederpartij vastgestelde minimumprijzen in acht te nemen, slechts onder het verbod van art. 85, lid 1, van het Verdrag valt, indien uit de economische en juridische context van de overeenkomst blijkt, dat deze de handel tussen Lid-Staten merkbaar ongunstig kan beïnvloeden.

Het arrest ligt, wat het dictum sub 1 betreft in de lijn van de uitspraak van het Hof in het belangrijke arrest van 8 juni 1982 (zaak 258/78, L.C. Nungesser KG t. Commissie, *Jur.*, 1982, 2015) betreffende licentie-overeenkomsten m.b.t. kwekersrechten.

Wat de bepaling inzake individuele verticale prijshandhaving (binnen één Lid-Staat) betreft, bedoeld in het dictum sub 2, merkt het Hof in zijn overwegingen op dat, wanneer de kweker met andere handelaars/telers soortgelijke overeenkomsten heeft gesloten, zoals blijkt uit de verwijzingsbeschikking, zulks aan die overeenkomsten dezelfde werking geeft als een horizontale prijskartel en dat onder die voor-

waarden een dergelijke bepaling ertoe strekt en ten gevolge heeft de mededinging binnen de gemeenschappelijke markt te beperken. Bovendien houdt genoemde bepaling verband met een andere bepaling van de overeenkomst die de licentiehouder verbiedt reproductiezaad te exporteren zodat de overeenkomst de handel tussen Lid-Staten ongunstig kan beïnvloeden. Het komt echter aan de nationale rechter toe te bepalen of die ongunstige beïnvloeding van de tussenstaatse handel merkbaar is. Cf. ook de beschikking van de Commissie van 22 december 1976 (Gero-fabriek, *PB.*, 1977, L 16, 8).

— In antwoord op prejudiciële vragen van het Franse Cour de cassation, die verband hielden met de verenigbaarheid met de artt. 37, 85, 86 en 90 EEG-Verdrag van een nationale regeling houdende uitsluitende toekenning van gemeentelijke monopolies inzake lijkbezorging, heeft het Hof in een arrest van 4 mei 1988 (zaak 30/87, C. Bodson t. S.A. Pompes Funèbres des Régions Libérées) voor recht verklaard dat

1) art. 85 EEG-Verdrag niet van toepassing is op concessieovereenkomsten tussen gemeenten als zodanig en ondernemingen belast met de uitvoering van een openbare dienst;

2) art. 86 van toepassing is in het geval dat een pakket van gemeentelijke monopolies is toegekend aan een groep ondernemingen waarvan het gedrag op de markt wordt bepaald door de moedermaatschappij, wanneer deze monopolies een bepaald gedeelte van het nationale grondgebied bestrijken en betrekking hebben op de externe verzorging van de uitvaart,

— wanneer de werkzaamheden van de groep en haar monopoliepositie op een gedeelte van het grondgebied van een Lid-Staat gevolgen hebben voor de invoer van goederen uit andere Lid-Staten of op de kans dat in deze Lid-Staten gevestigde concurrenten diensten verrichten in eerstgenoemde Lid-Staat;

— wanneer de groep een machtspositie inneemt die wordt gekenmerkt door een situatie van economische macht die haar de mogelijkheid geeft een werkzame mededinging op de markt voor lijkbezorging te verhinderen;

— en waarmee deze groep onbillijke prijzen toepast, ook wanneer dit prijsniveau wordt vastgesteld in algemene voorwaarden die deel uitmaken van de concessieovereenkomst;

3) art. 90, lid 1, aldus moet uitgelegd dat het de overheid verbiedt aan ondernemingen aan wie zij exclusieve rechten heeft verleend, zoals het monopolie van de externe verzorging van de uitvaart, voorwaarden met betrekking tot de prijzen op te leggen die in strijd zijn met de artikelen 85 en 86.

— In antwoord op prejudiciële vragen van het Tribunal de grande instance te Alençon heeft het Hof, in een arrest van 14 juli 1988 (zaak 254/87, Syndicat des Libraires de Normandie t. Société L'Aigle Distribution, Centre Leclerc) voor recht verklaard dat bij de huidige stand van het gemeenschapsrecht art. 5, tweede alinea, junctis de artt. 3, sub f, en 85 en 86 EEG-Verdrag de Lid-Staten niet verbiedt, een wettelijke regeling uit te vaardigen, inhoudende dat de detailhandelsprijs van boeken door de uitgever of importeur van een boek wordt vastgesteld en verbindend is voor alle detailhandelaars, mits die wettelijke regeling de andere specifieke bepalingen van het Verdrag, inzonderheid die betreffende het vrije verkeer van goederen, in acht neemt.

In zijn overwegingen verwijst het Hof naar zijn arrest van 10 januari 1985 (zaak 229/83, *Leclerc t. Au blé vert, Jur.*, 1985, 1), waarin het heeft vastgesteld dat er, m.b.t. zuiver nationale stelsels of praktijken in de boekensector, tot op heden geen communautair mededingingsbeleid bestaat en bij de huidige stand van het gemeenschapsrecht derhalve de krachtens art. 5, junctis de artt. 3, sub f, en 85 EEG-Verdrag op de Lid-Staten rustende verplichtingen niet zo duidelijk zijn bepaald dat het hun verboden zou zijn een wettelijke regeling als toen van kracht in Frankrijk inzake de detailhandelsprijs van boeken uit te vaardigen, op voorwaarde dat die regeling de andere specifieke bepalingen van het Verdrag, inzonderheid die betr. het vrije verkeer van goederen in acht neemt. De in 1985 doorgevoerde wijziging van de Franse wetgeving is niet zo dat die beoordeling kan worden gewijzigd, aldus het Hof. Weliswaar is elke importeur, krachtens art. 1, zesde alinea, van de wet van 10 augustus 1981, als gewijzigd bij de wet van 13 mei 1985, in beginsel, vrij voor de in Frankrijk uitgegeven boeken die hij importeert een detailhandelsprijs vast te stellen die kan afwijken van de prijs vastgesteld door de Franse uitgever. Die aan de importeurs verleende vrijheid kan echter niet worden beschouwd als een overheidsmaatregel die tot doel of tot gevolg heeft het sluiten van met art. 85 van het Verdrag strijdige afspraken op te leggen of in de hand te werken of er de werking van te versterken. Cf. ook het herboven behandelde arrest van 1 oktober 1987 (zaak 311/85, *VZW Vereniging van Vlaamse Reisbureaus t. VZW Sociale Dienst*).

b. Steunmaatregelen

— In een arrest van 14 oktober 1987 (zaak 248/84, *Bondsrepubliek Duitsland t. Commissie*) heeft het Hof de beschikking van 23 juli 1984 van de Commissie nietig verklaard voor zover zij de steun, in 1982 door de deelstaat Nordrhein-Westfalen verleend aan de ondernemingen gevestigd in de ontwikkelingszones Borken-Bocholt en Siegen, onverenigbaar heeft verklaard met de gemeenschappelijke markt. Het Hof overweegt o.m. dat het gebruik van de termen «abnormaal» en «ernstig» in art. 92, lid 3, sub a, van het Verdrag erop wijst dat die bepaling slechts doelt op streken waar de economische toestand uiterst ongunstig is ten opzichte van de Gemeenschap in haar geheel, terwijl de uitzondering bepaald in art. 92, lid 3, sub c, een ruimere strekking heeft en de Commissie machtigt haar goedkeuring te verlenen aan steunmaatregelen ter bevordering van de economische ontwikkeling van de streken in een Lid-Staat die benadeeld zijn ten opzichte van het nationale gemiddelde. Het Hof komt tot het besluit dat de bestreden beschikking niet voldoet aan de motiveringsvereisten van art. 190 EEG-Verdrag, en onderstreept daarbij dat de Commissie er zich in haar beschikking toe heeft beperkt de tekst weer te geven van art. 92, lid 1, van het Verdrag, zonder in te gaan op de kenmerken van het programma van regionale steunmaatregelen verleend door Nordrhein-Westfalen. I.v.m. de motiveringsvereisten gesteld aan beschikkingen van de Commissie inzake steunmaatregelen cf. ook het arrest van 14 november 1984 (zaak 323/82, *NV Intermills t. Commissie, Jur.*, 1984, 3809) en vooral het arrest van 13 maart 1985 (gevoegde zaken 296 en 318/82, *Nederland en Leeuwarder Papierwarenfabriek BV t. Commissie, Jur.*, 1985, 809).

— In een arrest van 11 november 1987 (zaak 259/85, *Franse Republiek t. Commissie*) heeft het Hof het door Frankrijk ingestelde nietigheidsberoep tegen de beschikking van de Commissie van 5 juni 1985, waarbij de steun ten behoeve van ondernemingen in de Franse textiel- en kledingindustrie, gefinancierd met de opbrengst van parafiscale heffingen onverenigbaar werd verklaard met de gemeenschappelijke markt in de zin van art. 92 EEG-Verdrag, verworpen.

De door Frankrijk aangevoerde grieven betroffen de schending van het recht van verdediging, een ontoereikende motivering en de onjuiste toepassing van art. 92, lid 3, sub c, EEG-Verdrag.

Wat de motivering betreft, overweegt het Hof dat deze voldoende duidelijk en gedetailleerd is om de Franse regering in staat te stellen de argumentatie van de Commissie te kennen en te beoordelen, en het Hof om toe te zien op de gegrondheid van de beschikking. Wat de weigering betreft om toepassing te maken van art. 92, lid 3, sub c, overweegt het Hof o.m. dat het enkele feit dat een steunregeling die sommige economische subjecten in een bepaalde sector ten goede komt, wordt gefinancierd met de opbrengst van een parafiscale heffing die elke levering van nationale produkten in de betrokken sector treft, niet betekent dat deze regeling geen vorm van staatssteun is in de zin van art. 92 EEG-Verdrag, en dat de Commissie terecht heeft geoordeeld dat het voorgenomen steunprogramma de investeringskosten van de begunstigde ondernemingen zou verlagen en aldus de positie van die ondernemingen ten opzichte van hun concurrenten in de Gemeenschap zou versterken. Rekening houdend met de in de beschikking opgenomen informatie betreffende de betrokken industrietakken in de Gemeenschap in het algemeen en in Frankrijk in het bijzonder, evenals met het feit dat de winstmarges in de sector zeer beperkt blijven, heeft de Commissie, aldus het Hof, haar beoordelingsbevoegdheid niet overschreden door te oordelen dat zelfs een steunmaatregel van een betrekkelijk geringe omvang de voorwaarden waarin het handelsverkeer plaatsvindt zodanig zou veranderen dat het gemeenschappelijk belang daardoor zou worden geschaad.

— In een arrest van 24 november 1987 (zaak 223/85, *Rijn-Schelde-Verolme (RSV) Machinefabrieken en Scheepswerven N.V. t. Commissie*) heeft het Hof de beschikking van 19 december 1984 van de Commissie nietig verklaard, waarbij deze vaststelt dat de door de Nederlandse regering in 1982 aan verzoekster, RSV, verleende steun van HFL 294 miljoen niet met de gemeenschappelijke markt verenigbaar is in de zin van art. 92 EEG-Verdrag en dient te worden ingetrokken. Tot staving van haar beroep voerde RSV acht grieven aan, waarvan het Hof enkel de tweede heeft onderzocht die ertoe strekte de schending te doen vaststellen van art. 93, lid 2, EEG-Verdrag, doordat de Commissie ruimschoots de grenzen van de regels inzake behoorlijk bestuur had overschreden door 26 maanden voorbij te laten gaan alvorens een beschikking te geven. Het Hof overweegt dat de Commissie geen enkele geldige reden heeft gegeven waarom het zo lang duurde alvorens zij haar beschikking heeft gegeven. Zij heeft er zich toe beperkt de ingewikkelde situatie in te roepen waarin het RSV-concern verkeerde, evenals de vertraging waarmee de Nederlandse regering de noodzakelijke inlichtingen heeft verstrekt. Blijkens de stukken betrof de betrokken steun evenwel slechts de aanvullende kosten van

een operatie, te weten de beëindiging van de activiteiten van het RSV-concern in de sector off-shore constructie, waarvoor reeds door de Commissie goedgekeurde steun was verleend. De Commissie was dus op de hoogte van de situatie, en de oorzaken die hadden geleid tot de overschrijding van de kosten die werden gedekt door de op 26 maart 1981 goedgekeurde steun en die in de beschikking waren aangeduid, vereisten geen diepgaand onderzoek. Bovendien blijkt uit de stukken dat de betrokken steun een sector betrof waaraan sedert 1977 door de Nederlandse regering steun werd verleend, welke door de Commissie was goedgekeurd, en dat deze steun bestemd was als tegemoetkoming in de extra kosten van een operatie waarvoor ook steun was verleend, welke was goedgekeurd. Daaruit volgt dat de verdraging waarmee de Commissie de bestreden beslissing heeft gegeven, in het onderhavige geval bij verzoekster een gewettigd vertrouwen kon wekken, dat eraan in de weg staat dat de Commissie de Nederlandse overheid kan gelasten terugbetaling van de steun te vorderen. De artt. 2 en 3 van de beschikking van 19 december 1984, waaruit dit bevel voortvloeit, zijn mitsdien onwettig en moeten nietig worden verklaard. De onwettigheid van de artt. 2 en 3, aldus nog het Hof, tasten in het onderhavige geval, met al zijn kenmerkende bijzonderheden, noodzakelijk de wettigheid van de beschikking in haar geheel aan, zodat er aanleiding bestaat de bestreden beschikking te vernietigen zonder dat het nodig is de overige door verzoekster aangevoerde midelen te onderzoeken.

— In een arrest van 2 februari 1988 (gevoegde zaken 67/68 en 70/85, Kwekerij Gebroeders van der Kooy BV, J.W. van Vliet, Landbouwschap en Koninkrijk der Nederlanden t. Commissie) werd het nietigheidsberoep gericht tegen een beschikking van de Commissie van 13 februari 1985 in de zaak 67/85 niet-ontvankelijk verklaard (cf. rubriek *Rechtsbescherming — beroep tot nietigverklaring*) en in de zaken 68 en 70/85 verworpen. In die beschikking stelde de Commissie vast dat de steun in de vorm van het vanaf 1 oktober 1984 in Nederland voor de tuinbouw in stookkassen toegepaste preferentiële aardgastarief in de zin van art. 92 van het Verdrag onverenigbaar is met de gemeenschappelijke markt en moet worden afgeschaft. Het Landbouwschap en Nederland voerden drie middelen aan: schending van art. 92, schending van wezenlijke vormvoorschriften en ontoereikende motivering, die alle ongegrond werden bevonden. Wat betreft de ingeroepen schending van art. 92, overweegt het Hof allereerst m.b.t. de vraag of het tarief van een energiebron, vastgesteld op een lager niveau dan normaal zou zijn gekozen, als steunmaatregel kan worden aangemerkt wanneer die vaststelling kan worden toegerekend aan de betrokken Lid-Staat, dat de verzoekers hebben erkend dat een voor een bepaalde groep ondernemingen geldend voorkeurtarief een steunmaatregel kan vormen, maar dat zij betwisten dat dit bij het betwiste tarief het geval is. M.b.t. het betoog van de verzoekers dat Gasunie een privaatrechtelijke vennootschap is waarvan de Nederlandse Staat slechts 50% van de aandelen bezit en dat het tarief voortvloeit uit een privaatrechtelijke overeenkomst, stelt het Hof vast dat Gasunie bij de vaststelling van de gastarieven geenszins volledig autonoom handelt, maar onder toezicht van de overheid staat en haar aanwijzingen volgt zodat vaststaat dat Gasunie het tarief niet kon vaststellen zonder rekening te houden met de door de overheid gestelde eisen,

wat volstaat om te kunnen concluderen dat de vaststelling van het tarief het gevolg is van een handeling van de Nederlandse Staat en dus kan vallen onder het begrip steunmaatregel in de zin van art. 92 EEG-Verdrag. Wat het betoog van verzoekers betreft dat het tarief commercieel gerechtvaardigd was omdat het moest voorkomen dat de tuinders hun stookinstallaties zouden omschakelen op kolen, komt het Hof uiteindelijk tot de conclusie dat in de beschikking terecht is aangenomen dat het litigieuze tarief lager dan noodzakelijk was om rekening te houden met het risico van omschakeling op kolen. M.b.t. de vraag of de steunmaatregel vervat in het betwiste tarief het handelsverkeer tussen de Lid-Staten ongunstig beïnvloedt en de mededinging door begunstiging van bepaalde ondernemingen of bepaalde produkties vervalst of dreigt te vervalsen, overweegt het Hof dat kan worden volstaan met de vaststelling dat vele Nederlandse tuinders, dankzij de steun in de vorm van het gewraakte tarief een prijsverlaging hebben genoten van ten minste 2,5 cent/m³ verbruikt gas, overeenkomend met een verlaging van de gasprijs met omstreeks 5,5%, en dat een voordeel van die omvang de mededinging binnen de gemeenschappelijke markt kan vervalsen, o.m. vanwege het feit dat de energiekosten 25 tot 30% vertegenwoordigen van de totale exploitatiekosten van de tuinbouw in stookkassen. Wat de vraag betreft of de litigieuze steunmaatregel het handelsverkeer tussen de Lid-Staten ongunstig beïnvloedt overweegt het Hof dat kan worden volstaan met o.m. het voorbeeld van kastomaten, waarvan Nederland thans 65% van de productie in de Gemeenschap levert, waarvan 91% wordt uitgevoerd (waarvan weer 55% alleen al naar de Bondsrepubliek Duitsland).

— In een arrest van 2 februari 1988 (zaak 213/85, Commissie, ondersteund door Denemarken en Verenigd Koninkrijk t. Nederland) heeft het Hof, op verzoek van de Commissie, ingesteld overeenkomstig art. 93, lid 2, tweede alinea, EEG-Verdrag voor recht verklaard dat, door het preferentiële aardgastarief voor de tuinbouw, bedoeld in beschikking 85/125 van de Commissie van 13 februari 1985, tot de eerste week van juni 1985 door Gasunie te laten toepassen, het Koninkrijk der Nederlanden, de krachten die beschikking en art. 93, lid 2, EEG-Verdrag op hem rustende verplichtingen niet is nagekomen. Het Hof overweegt o.m. dat het feit dat beschikking 85/125 de Nederlandse Regering verplichtte aan de Commissie voor 15 maart 1985 de maatregelen mee te delen die zij had genomen om zich aan genoemde beschikking te conformeren klaarblijkelijk impliceert dat die datum het eindpunt vormde van de toegestane termijn om de in de beschikking gewraakte steunmaatregel op te heffen. Wat betreft het betoog van de Nederlandse regering dat er aanleiding was te wachten tot er was beslist over het in het kader van de gevoegde zaken 67, 68 en 70/85 — zie boven — ingediende verzoek om opschorting van de tenuitvoerlegging (afgewezen bij beschikking van de President van het Hof van 3 mei 1985, *Jur.*, 1985, 1315) herinnert het Hof eraan dat volgens art. 185 van het Verdrag een bij het Hof van Justitie ingesteld beroep geen schorsende werking heeft.

— In een arrest van 8 maart 1988 (gevoegde zaken 62 en 72/87, Waalse Gewestexecutieve en NV Glaverbel t. Commissie) heeft het Hof het beroep tot nietigverklaring van de beschikking van de Commissie van 3 december 1986 verworpen waarin is bepaald dat de Belgische regering een

voorgenomen steunmaatregel ten behoeve van investeringen door een vlakglasproducent te Moustier niet ten uitvoer mag leggen en dat zij de Commissie binnen twee maanden na de datum van de kennisgeving van de beschikking in kennis dient te stellen van de maatregelen die zij ter nakoming ervan heeft getroffen. In hun middelen betwistten de verzoeksters de toepassing van art. 92, lid 1, en de niet-toepassing van art. 92, lid 3, sub b en c, en achtten zij de beschikking onvoldoende gemotiveerd. Daarnaast voerde de Waalse Gewestexecutieve ook schending van het recht van verdediging aan.

Wat de toepassing van art. 92, lid 1, betreft overweegt het Hof o.m. dat vaststaat dat tussen 1982 en 1986 de vlakglasindustrie heeft geleden onder de moeilijkheid afzetgebieden te vinden voor haar produkten, wat een daling van de tewerkstelling in die sector heeft veroorzaakt. In een dergelijke situatie moeten bonificaties van het type voorkomend in de voorgenomen maatregelen worden geacht een onderneming te bevoordelen ten nadele van haar concurrenten en dus een steunmaatregel te zijn in de zin van het verdrag. Wat het betoog van verzoeksters betreft dat de investeringen zijn gedaan om een nieuw produkt, dat met gebruikmaking van een nieuwe technologie wordt geproduceerd op de markt te kunnen brengen, overweegt het Hof dat dit geen beletsel vormt voor toepassing van art. 92, lid 1, o.m. omdat de verzoeksters er niet in zijn geslaagd het bestaan aan te tonen van twee onderscheiden markten, de ene voor het nieuwe produkt, de andere voor de traditionele produkten. Wat het betoog van de verzoeksters betreft dat de Commissie niet heeft aangetoond in welk opzicht de voorgenomen steunmaatregelen het handelsverkeer tussen de Lid-Staten ongunstig konden beïnvloeden en de mededinging op de gemeenschappelijke markt vervalsen, wijst het Hof erop dat de Commissie gewag heeft gemaakt van de kwetsbare positie waarin de vlakglasmarkt verkeert, erop heeft gewezen dat Glaverbel 50% van de productie van op float geproduceerd glas naar andere Lid-Staten uitvoert en eraan heeft herinnerd dat in 1984 en 1986 drie beschikkingen werden vastgesteld waarbij steunmaatregelen die in de drie Beneluxlanden waren gepland ten behoeve van de vlakglasindustrie onverenigbaar werden verklaard met art. 92 EEG-Verdrag.

Wat de niet-toepassing van art. 92, lid 3, sub b, betreft overweegt het Hof allereerst dat de categorieën steunmaatregelen opgesomd in art. 92, lid 3, waaronder maatregelen om de verwezenlijking van een belangrijk project van gemeenschappelijk Europees belang te bevorderen door de Commissie als verenigbaar met de gemeenschappelijke markt «kunnen» worden beschouwd, wat betekent dat de Commissie ter zake over een zekere beoordelingsvrijheid beschikt. Het Hof overweegt voorts dat de Commissie haar beleid inzake steunmaatregelen heeft gebaseerd op de zienswijze dat een project slechts van gemeenschappelijk Europees belang kan worden geacht in de zin van art. 92, lid 3, sub 5, wanneer het deel uitmaakt van een transnationaal Europees programma dat gezamenlijk wordt ondersteund door verschillende regeringen van Lid-Staten of wanneer het deel uitmaakt van een geconcerteerde actie tot bestrijding van een gemeenschappelijk gevaar, zoals bijvoorbeeld de milieuvervuiling. Door die gedragslijn aan te nemen en door te oordelen dat de in het onderhavige geval voorgenomen investeringen niet aan de noodzakelijke voorwaarden vol-

deden, heeft de Commissie geen manifeste beoordelingsfout begaan, aldus het Hof. Wat de niet-toepassing van art. 92, lid 3, sub c, betreft overweegt het Hof o.m. dat de Commissie ervan is uitgegaan dat de betrokken investering de vernieuwing van een «float» tot doel had, en dat zulk een vernieuwing, die periodiek plaats dient te vinden, niet bedoeld is om de ontwikkeling van bepaalde vormen van economische bedrijvigheid te vergemakkelijken, ook niet wanneer bij die gelegenheid nieuwe technologieën worden aangewend. Voorts heeft zij geoordeeld, aldus nog het Hof, dat zelfs in het geval dat een dergelijke vernieuwing de kenmerken van een technische vooruitgang zou vertonen die in aanmerking zou kunnen worden genomen als economische ontwikkeling in de zin van art. 93, lid 3, sub c, zij geen op die bepaling gebaseerde afwijking zou kunnen rechtvaardigen omdat zij, gezien de overcapaciteit in de sector, de positie van andere ondernemingen zou aantasten en aldus het gemeenschappelijk belang zou schaden. De aangevoerde grieven van schending van art. 92, lid 3, sub c, en van onvoldoende motivering zijn dus ongegrond.

— In een arrest van 7 juni 1988 (zaak 57/86, Helleense Republiek t. Commissie) heeft het Hof het beroep tot nietigverklaring, ingesteld door Griekenland tegen beschikking 86/187 van de Commissie, waarin wordt vastgesteld dat de steun in de vorm van een rentesubsidie van 6% of van 3% die door Griekenland onder bepaalde voorwaarden aan exporteurs wordt verleend, onverenigbaar is met de gemeenschappelijke markt in de zin van art. 92 EEG-Verdrag en dus moet worden afgeschaft, verworpen. Door de Griekse regering werden vier middelen aangevoerd die alle ongegrond werden bevonden. Wat het betoog van de Griekse regering betreft dat het niet om een steunmaatregel maar om een zuiver monetaire maatregel zou gaan, wijst het Hof erop dat door de rentebonificatie de voor commerciële operaties in Griekenland algemeen geldende interestvoeten slechts verminderd worden t.a.v. exportkredieten zodat er wel degelijk sprake is van steun aan de Griekse exporterende ondernemingen die de kosten veroorzaakt bij verkoop op de markten van andere Lid-Staten verminderd zien. Het Hof verwijst daarbij naar zijn arrest van 10 december 1969 (gev. zaken 6 en 11/69, Commissie t. Frankrijk, *Jur.*, 1969, 523), volgens hetwelk een preferentieel herdiscontotarief voor de uitvoer, dat door een staat alleen ten behoeve van de uitgevoerde nationale produkten wordt vastgesteld, een steunmaatregel is in de zin van art. 92. Onder verwijzing naar hetzelfde arrest en naar het arrest van 9 juni 1982 (zaak 95/81, Commissie t. Italië, *Jur.*, 1981, 2187) voegt het Hof eraan toe dat het uitoefenen door de Lid-Staten van de bevoegdheden die ze behouden hebben in monetaire aangelegenheden, niet impliceert dat zij eenzijdig door het Verdrag verboden maatregelen zouden kunnen nemen. Wat het middel betreft dat de betrokken rentesubsidie niet wordt toegekend met behulp van staatsmiddelen maar wordt gefinancierd door de plaatsing op termijn van door de commerciële banken geïnvesteerde kapitalen verwijst het Hof naar zijn vaste rechtspraak en in het bijzonder naar het arrest van 30 januari 1985 (zaak 290/83, Commissie t. Frankrijk, *Jur.*, 1985, 439), volgens welke een steunmaatregel niet noodzakelijk met staatsmiddelen behoeft te worden bekostigd om als steunmaatregel van de staat te worden aangemerkt. Art. 92 ziet op alle steunmaatregelen van staten of met staatsmiddelen bekostigd, ongeacht of de steun

rechtstreeks door de staat wordt verleend dan wel door van overheidswege ingestelde of aangewezen publiek- of privaatrechtelijke beheersorganen.

— Op verzoek van de Commissie, overeenkomstig art. 169 EEG-Verdrag, heeft het Hof in een arrest van 7 juni 1988 (zaak 63/87, Commissie t. Helleense Republiek) vastgesteld dat, door zich niet binnen de gestelde termijn te voegen naar beschikking 86/187 van de Commissie van 13 november 1985 inzake de steun die door Griekenland in de vorm van een rentesubsidie wordt verleend voor de uitvoer van alle produkten met uitzondering van aardolieprodukten, de Helleense Republiek de krachtens het EEG-Verdrag op haar rustende verplichtingen niet is nagekomen. Het Hof overweegt o.m. dat, zoals het in zijn eerder arrest van 13 februari 1979 (zaak 101/78, Granaria t. Hoofdprodukt-schap voor Akkerbouwprodukten, *Jur.*, 1979, 623) reeds verklaarde, uit het in het Verdrag neergelegde stelsel van wetgeving en rechtspraak volgt dat de eerbiediging van het communautaire wettigheidsbeginsel weliswaar meebrengt dat de justitiabelen het recht hebben de geldigheid van communautaire handelingen in rechte te betwisten, maar ook dat alle rechtssubjecten van de Gemeenschap gehouden zijn de volle werking van die handelingen te erkennen zolang hun ongeldigheid niet is vastgesteld. Anderzijds, aldus nog het Hof, dient te worden opgemerkt dat, volgens art. 185 van het Verdrag, een bij het Hof ingesteld beroep geen schorsende werking heeft zodat de Helleense Republiek, tot wie de beschikking was gericht, ze in al haar bestanddelen als bindend diende te beschouwen, ook al had zij een beroep tot nietigverklaring van die beschikking ingesteld (zie het hierboven samengevat arrest van dezelfde datum).

— In een arrest van 13 juli 1988 (zaak 102/87, Franse Republiek t. Commissie) heeft het Hof het beroep afgewezen, door Frankrijk ingesteld, tot nietigverklaring van de beschikking van de Commissie van 14 januari 1987 waarin is vastgesteld dat een lening van het F.I.M. (Fonds Industriel de Modernisation, ingesteld door de Franse regering) aan een onderneming in de bierbrouwerijsector, vanwege de daaraan verbonden rentesubsidie van 4,75 punten, een steun-element in de zin van art. 92 van het Verdrag inhoudt, dat deze steun op onwettige wijze is toegekend, in strijd is met de bepalingen van art. 93 van het Verdrag en onverenigbaar is met de gemeenschappelijke markt ingevolge art. 92, dat de betrokken steun dus dient te worden teruggevorderd en de Franse regering de Commissie in kennis dient te stellen van de maatregelen die zij heeft genomen om aan de beschikking gevolg te geven.

Het betoog van de Franse regering dat de betrokken lening geen steunmaatregel van de staat is die moet worden geacht onverenigbaar te zijn met de gemeenschappelijke markt, wordt door het Hof van de hand gewezen. Het wijst erop dat, in beschikking 85/378 van de Commissie betr. de Franse steunregeling voor de industrie, in de vorm van diverse leningen de Commissie tot de conclusie komt dat de F.I.M.-leningen op sommige punten als steunmaatregelen zijn aan te merken, met name wegens de preferentiële rente en de staatswaarborg.

Weliswaar heeft de Franse regering bezwaar gemaakt tegen het feit dat de F.I.M.-leningen in die beschikking als steunmaatregelen worden aangemerkt, doch zij heeft nagelaten de beoordeling van de Commissie ter toetsing aan het Hof voor te leggen. Zij heeft integendeel, conform de beschikking, voor de nieuwe steunmaatregelen de «significante, concrete toepassingsgevallen» bij de Commissie aangemeld. Zij kan er zich dan ook niet toe beperken in een geschil betr. een beschikking over een of ander significant concreet geval, te verklaren dat zij de F.I.M.-leningen niet als steunmaatregelen beschouwt. Aangezien dus buiten kijf staat dat de litigieuze lening een steunmaatregel is, moet worden onderzocht of die maatregel al dan niet onverenigbaar is met de gemeenschappelijke markt in de zin van art. 92 EEG-Verdrag. In casu is er wel degelijk sprake van een steunmaatregel die het handelsverkeer tussen de Lid-Staten ongunstig kan beïnvloeden en de mededinging vervalslen. De grief van de Franse regering betreffende de berekeningswijze van de rentesubsidie wordt eveneens van de hand gewezen. Het Hof komt tot de conclusie dat de Commissie terecht is uitgegaan van de rentevoet van 14% om in de bestreden beschikking aan te nemen dat er sprake was van een rentesubsidie van 4,75 punten. Daarbij diende te worden uitgegaan van de gemiddelde rentevoet die gold voor leningen die het Crédit national toekende voor uitrusting, zulks conform de Mededeling van de Commissie van 1979 over de vaststelling van de wijze van toepassing van de beginselen inzake de coördinatie van de algemene steunmaatregelen met regionaal karakter.

Een derde middel betr. het algemene beginsel van rechtszekerheid, tot staving waarvan de Franse regering aanvoert dat die datum van de bestreden beschikking onvoldoende duidelijk is, met name, wat betreft de opgelegde verplichting «de betrokken steun» terug te vorderen, wordt door het Hof eveneens van de hand gewezen.

(Tweede deel in volgend nummer)

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER — 25 APRIL 1988

Eerste voorzitter: de h. Châtel

Raadsheer-rapporteur: de h. Marchal

Advocaat-generaal: de h. Lenaerts

Arbeidsovereenkomst — Einde — Overeenkomst voor onbepaalde tijd — Opzegging — Bewijs — Overhandiging geschrift — Duplicaat — Handtekening

De kennisgeving van de opzegging van een arbeidsovereenkomst voor onbepaalde tijd door afgifte van een geschrift aan de wederpartij is nietig bij ontstentenis van een door deze partij ondertekend duplicaat van het geschrift. Geen andere bewijslevering kan dan worden toegestaan.

P.V.B.A. R. t/ V.

Gelet op het bestreden arrest, op 10 december 1986 door het Arbeidshof te Gent gewezen;
(...)

Overwegende dat, wanneer een partij een voor onbepaalde tijd gesloten arbeidsovereenkomst beëindigt en de opzegging door afgifte van een geschrift aan de andere partij ter kennis brengt, het bewijs van de afgifte van het geschrift slechts kan blijken uit de ondertekening van het duplicaat van het geschrift door de partij die de opzegging krijgt; dat bij ontstentenis van een door deze partij ondertekend duplicaat de kennisgeving in bedoeld geval nietig is;

Dat alsdan geen andere bewijslevering dienaangaande kan worden toegestaan;
(...)

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 5 MEI 1988

Voorzitter-rapporteur: de h. Bosly

Advocaat-generaal: de h. Velu

Advocaten: mrs. Bayart en Van Ommeslaghe

Wegverkeer — Technische controle auto's — Inschrijving motorvoertuigen

Krachtens art. 23, § 1, 1§, van het K.B. van 15 maart 1968 houdende algemeen reglement op de technische eisen waaraan de auto's en hun aanhangwagens moeten voldoen, moeten de aan het reglement onderworpen voertuigen controles ondergaan om na te gaan of zij voldoen aan de bepalingen van het reglement en of zij behoorlijk onderhouden zijn.

Uit art. 4.4, 1°, van het K.B. van 31 december 1953 houdende regeling nopens de inschrijving van motorvoertuigen blijkt dat de inschrijving niet alleen dient om de voertuigen te identificeren, maar ook om de technische eisen waaraan ze moeten voldoen, te doen nakomen.

Verzekeraar C. t/ Verzekeraar A., L. en L.

Gelet op het bestreden arrest, op 17 oktober 1986 door het Hof van Beroep te Bergen gewezen;

*Over het middel: schending van de artikelen 97 van de Grondwet, 1134, 1135, 1319, 1320, 1322 van het Burgerlijk Wetboek, 780 van het Gerechtelijk Wetboek, 23, § 1, 1°, en § 2, inzonderheid 1° f, 36, 39 van het koninklijk besluit van 15 maart 1968 houdende algemeen reglement op de technische eisen waaraan de auto's en hun aanhangwagens moeten voldoen, gewijzigd bij het koninklijk besluit van 7 maart 1978, 3, 4.1, inzonderheid f, en 4.4, 1°, van het koninklijk besluit van 31 december 1953 houdende regeling nopens de inschrijving van motorvoertuigen, gewijzigd bij de koninklijke besluiten van 15 januari 1955, 31 december 1956, 12 juli 1968, 20 december 1971, 2 maart 1979 en 28 februari 1980;
(...)*

tweede onderdeel, en doordat het arrest, zonder te hebben betwist en na impliciet te hebben aangenomen dat, zoals eiseres in haar verzoekschrift en in haar conclusie van hoger beroep betoogde, het voertuig waarmee het litigieuze ongeval was veroorzaakt aan het bij voormeld koninklijk besluit van 15 maart 1968 vastgesteld algemeen reglement onderworpen was, en dat in de artikelen 24 en 25.3 van de algemene voorwaarden van de tussen eiseres en de verweerster L. gesloten verzekeringsovereenkomst een vervalclausule voorkwam voor het geval dat het voertuig waarmee een ongeval zou zijn veroorzaakt, in gebruik of opnieuw in gebruik werd genomen zonder dat het vooraf was onderworpen aan de technische controle waarvan sprake is in voormeld koninklijk besluit van 15 maart 1968, en zulks na een wijziging te hebben ondergaan die, naar luid van artikel 23 van dat koninklijk besluit, een dergelijke voorafgaande controle zou vereisen, afwijzend beschikt op het middel waarin eiseres betoogde dat ten deze, gelet op de bepalingen van artikel 36 van dat koninklijk besluit, indien de oorspronkelijke motor met een cylindereinhoud van 2200 cc waarmee het bewuste voertuig was uitgerust, werd vervangen door een motor met een cylindereinhoud van minder dan 2000 cc, het zou gaan om een aanzienlijke verandering van het voertuig die het, krachtens artikel 23 van dat koninklijk besluit, noodzakelijk zou hebben gemaakt dat het voertuig, vóór zijn wederingebruikneming, aan de in dat artikel 23 bedoelde technische controle was onderworpen, en zijn beslissing doet steunen op de overweging dat, gelet op de bepalingen van de artikelen 23, § 2, 1° f, 3° en 4°, 36 en 39 van voormeld koninklijk besluit van 15 maart 1968, en op de bepalingen van voormeld koninklijk besluit van 31 december 1953 houdende regeling nopens de inschrijving van motorvoertuigen, dient te worden aangenomen dat het bij het koninklijk besluit van 15 maart 1968 vastgesteld

algemeen reglement betrekking heeft op de goedkeuring van de types van chassis of zelfdragende voertuigen en ertoe strekt dat ze, inzake werking en onderhoud, in goede staat verkeren, dat de inschrijving tot doel heeft de voertuigen en hun eigenaars of houders te kunnen identificeren, dat de aan het voertuig van de verweerster L. aangebrachte verandering niet viel onder die bepalingen daar ze de identificatie van het voertuig niet onzeker had gemaakt, en dat ze niet kon worden beschouwd als een aanzienlijke verandering op grond waarvan de verzekeraar zijn dekking mocht weigeren ;
(...)

Overwegende dat artikel 23, § 1, 1°, van het koninklijk besluit van 15 maart 1968 houdende algemeen reglement op de technische eisen waaraan de auto's en hun aanhangwagens moeten voldoen, gewijzigd bij artikel 1 van het koninklijk besluit van 1 maart 1978, bepaalt dat de voertuigen die aan de voorschriften van dit algemeen reglement zijn onderworpen, controles moeten ondergaan om na te gaan of zij voldoen aan de bepalingen van genoemd reglement en of zij behoorlijk onderhouden zijn ;

Overwegende dat uit artikel 4.4, 1°, van het koninklijk besluit van 31 december 1953 houdende regeling nopens de inschrijving van motorvoertuigen blijkt dat de inschrijving weliswaar dient om de voertuigen te identificeren maar ook om de technische eisen waaraan ze moeten voldoen, te doen nakomen ;

Overwegende dat eiseres onder meer deed gelden dat, gelet op de bepalingen van de artikelen 23 en 36 van het koninklijk besluit van 15 maart 1968, het voertuig van de verweerster L., waarvan de motor met een cilinderinhoud van 2200 cc, zoals laatstbedoelde verklaarde, was vervangen door een motor met een cilinderinhoud van niet meer dan 2000 cc, niet opnieuw in gebruik kon worden genomen voordat het ter technische controle was aangeboden ;

Dat eiseres zich tot staving van dat verweer beriep op artikel 23, § 2, 1°, f, 2, van het koninklijk besluit van 15 maart 1968, zoals het destijds van toepassing was, volgens hetwelk de controles moeten geschieden vóór de wederinbruikneming van elk voertuig waaraan een aanzienlijke verandering is aangebracht ;

Overwegende dat het arrest zegt, enerzijds, dat het in het koninklijk besluit van 15 maart 1968 vervat algemeen reglement en de erin vastgestelde controle «betrekking hebben op de goedkeuring van de types van chassis of zelfdragende voertuigen en ertoe strekken dat ze, inzake werking en onderhoud, in goede staat verkeren», anderzijds, dat «de inschrijving strekt tot identificatie van de voertuigen, geattesteerd door de kenmerken van de oorsprong (...) en van de vervaardiging ervan, alsmede van hun eigenaars en houders, en elke wijziging aan de Dienst van het Wegverkeer moet worden meegedeeld» ;

Dat het arrest, op de gronden van het beroepen vonnis die het overneemt en op eigen gronden, ook oordeelt dat «de aan het voertuig van L. aangebrachte verandering niet valt onder die bepalingen, daar ze de identificatie ervan niet onzeker heeft gemaakt», en dat «de standaardvervanging iets alledaags is waarin het reglement zeker uitdrukkelijk zou hebben voorzien» ;

Dat het arrest, op grond van die overwegingen, niet wettig heeft kunnen beslissen dat de vervanging van een motor van 2200 cc door een motor met een cilinderinhoud van niet

meer dan 2000 cc niet kon worden beschouwd «als een aanzienlijke verandering waardoor de verzekeraar zijn dekking mocht weigeren» ;

Overwegende dat het arrest derhalve ook de artikelen 1134 en 1135 van het Burgerlijk Wetboek schendt door de verbindende kracht van de artikelen 24 en 25.3 van de algemene voorwaarden van de tussen eiseres en de verweerster L. gesloten verzekeringsovereenkomst te miskennen ;

Dat het onderdeel gegrond is ;
(...)

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 19 MEI 1988

Voorzitter : de h. Bosly

Raadsheer-rapporteur : de h. Poupart

Advocaat-generaal : de h. Piret

Advocaten : mrs. Simont en Van Ommeslaghe

Recht van opstal – Medeëigendom – Gebouw opgericht op grond van andere eigenaar – Afstand van natrekking – Onroerend beslag

De eigenaar van een grond doet, door afstand te doen van de natrekking van de door een derde op de grond opgerichte gebouwen, ten voordele van die derde een recht van opstal ontstaan en blijft alleen eigenaar van het gedeelte van de grond waarop die gebouwen staan.

In zo'n geval ontstaat er geen onverdeelde tussen de eigenaar van de grond en de eigenaar van de gebouwen, zelfs indien zij bij overeenkomst verwijzen naar het stelsel van de medeëigendom.

De oorzaak van niet vatbaar zijn voor onroerend beslag omschreven in art. 577bis, § 9, B.W. kan niet tot die rechtstoestand worden uitgebreid.

S. t/ N.V. F. e.a.

Gelet op het bestreden arrest, op 8 januari 1986 door het Hof van Beroep te Brussel gewezen

Over het middel : schending van de artikelen 577bis, § 1 en 9, van het Burgerlijk Wetboek en 97 van de Grondwet ;
doordat het arrest het uitvoerend beslag op onroerend goed nietig verklaart, dat op 2 en 18 april 1980 is gedaan bij exploten van de gerechtsdeurwaarder Emmanuel Leroy te Etterbeek, en eiseres verbiedt die procedure tot tenuitvoerlegging van het vonnis van 21 juni 1979 van de rechtbank van koophandel te vervolgen, en doordat het arrest eiseres in de kosten van beide instanties veroordeelt, op grond : «dat de omstandigheid dat de litigieuze gebouwen eigendom zijn van de P.V.B.A. I. en dat de grond aan (verweerster) toebehoort, de toepassing van artikel 577bis van het Burgerlijk Wetboek, inzonderheid § 9, waarnaar die vennootschappen hebben verwezen, niet kan beletten ; dat het beslag op de hoofdzaak in beginsel leidt tot beslag op het bijhorend gedeelte van de onverdeelde bijzaak ; dat ten deze het beslag op dat gedeelte echter niet mogelijk is aangezien (verweerster) geen schulden heeft die tot het beslag hebben geleid ; dat, hoewel gebouwen kunnen worden vervreemd of in beslag genomen los van de grond waarop zij zijn opgericht,

die wettelijke mogelijkheid teniet kan worden gedaan als artikel 577bis, § 9, wordt toegepast; dat blijkt dat het voor de curator van de P.V.B.A. I. evenwel niet helemaal onmogelijk is de parkeerplaatsen te verkopen, nu de wet in bepaalde gevallen de onderhandse verkoop van goederen uit een faillissement toestaat, en uit de in de debatten overgelegde briefwisseling (van verweerster) blijkt dat zij niet afkerig staat tegen de gelijktijdige verkoop van gedeelten van de grond»;

(...)

Overwegende dat artikel 577bis, § 9, van het Burgerlijk Wetboek bepaalt dat onverdeelde onroerende goederen die, als bijzaak, bestemd zijn tot gemeenschappelijk gebruik van twee of meer onderscheiden aan verschillende eigenaars toebehorende ervan, niet vatbaar zijn voor verdeling en dat niet kunnen vervreemd, met zakelijke rechten bezwaard of in beslag genomen worden dan samen met het erf waartoe zij behoren;

Overwegende dat de genoemde goederen bijzaak zijn, wat impliceert dat elke eigenaar van de «onderscheiden erven», tegelijkertijd, onverdeelde medeëigenaar is van de bijzaken die tot gemeenschappelijk gebruik zijn bestemd;

Overwegende dat verweerster, door af te zien van de natrekking van de door de P.V.B.A. I. opgerichte gebouwen, ten voordele van laatstgenoemde een recht van opstal heeft doen ontstaan en alleen eigenaar is gebleven van het gedeelte van de grond waarop die gebouwen staan;

Dat verweerster en de P.V.B.A. I. derhalve, niettegenstaande zij verwijzen naar het stelsel van de medeëigendom en de gedwongen onverdeeldheid, vastgelegd in de basisakte en haar bijlage, tussen elkaar geen gedwongen onverdeeldheid hebben kunnen doen ontstaan, die haar grondslag zou hebben gevonden in de gemeenschappelijke bestemming van het hoofdterf en van het goed dat daartoe behoort, in de handen van een en dezelfde onverdeelde medeëigenaar;

Overwegende dat het arrest, door te zeggen dat nietig is het uitvoerend beslag op onroerend goed dat op verzoek van eiseres is betekend, en door haar te verbieden de procedure tot tenuitvoerlegging van het vonnis van 21 juni 1979 van de Rechtbank van Koophandel te Brussel te vervolgen, na te hebben vastgesteld dat de gebouwen en het gedeelte van de grond waarop ze waren opgericht, niet aan dezelfde eigenaar toebehoorden, de oorzaak van het niet vatbaar zijn voor beslag, vastgelegd in artikel 577bis, § 9, van het Burgerlijk Wetboek, uitbreidt tot een andere dan de daarin bepaalde rechtstoestand en derhalve die wetsbepaling schendt;

Dat het middel in die mate gegrond is;

(...)

NOOT – Zie F. Werdefroy, «Beschouwingen over de onroerende natrekking, het recht van erfpacht, het recht van opstal en het verlot tot bouwen», *T.P.R.*, 1983, 293-342; G. Renard, «La renonciation à l'accession», *R.C.J.B.*, 1980, 18.

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER – 15 JUNI 1988

Voorzitter: de h. Soetaert

Raadsheer-rapporteur: de h. Caenepeel

Advocaat-generaal: de h. Lenaerts

Advocaat: mr. Bützler

Burgerlijke rechtspleging – Territoriale bevoegdheid – Arbeidsrechtbank – Geschil – Arbeidsovereenkomst – Handelsvertegenwoordiger

Krachtens art. 627, 9°, Ger. W. kan een geschil tussen een handelsvertegenwoordiger en zijn werkgever over de arbeidsovereenkomst slechts aanhangig worden gemaakt bij de arbeidsrechtbank van een gerechtelijk arrondissement waar de handelsvertegenwoordiger werkzaam is of waar de bedrijfszetel is gevestigd waaraan hij verbonden is.

L. t/ C.

Gelet op het bestreden arrest, op 24 december 1986 door het Hof van Beroep te Brussel gewezen;

Over het middel: schending van de artikelen 97 van de Grondwet, 627, 9°, van het Gerechtelijk Wetboek, gewijzigd bij de wet van 30 juni 1971, 1319, 1320 en 1322 van het Burgerlijk Wetboek,

doordat het hof van beroep met betrekking tot eisers beroep om de verwijzing van de zaak naar de Arbeidsrechtbank te Luik te verkrijgen, oordeelt dat «(eiser) voor het (hof van beroep) doet gelden dat, krachtens art. 627, 9°, van het Gerechtelijk Wetboek, alleen de rechter bevoegd is van de plaats waar hij effectief zijn beroep uitoefent; dat hij stelt dat hij zijn beroep uitoefende in Waals Brabant, Brussel, Luik, Henegouwen, Namen, Luxemburg en het Groothertogdom Luxemburg; dat hij om de verwijzing naar de Arbeidsrechtbank te Luik verzoekt; dat (verweerder) staande houdt dat (eiser) zijn activiteit nooit heeft uitgeoefend in het rechtsgebied van de Arbeidsrechtbank te Luik; dat uit de overgelegde stukken niet blijkt dat (eiser) bij het opvallen van het faillissement enige beroepsactiviteit uitoefende in het arrondissement te Luik; dat de vordering dan ook ongegrond is»; het hof van beroep aldus het hoger beroep verworpt en het beroepen vonnis bevestigt,

(...)

Overwegende dat, krachtens artikel 627, 9°, van het Gerechtelijk Wetboek, een geschil tussen een handelsvertegenwoordiger en zijn werkgever over de arbeidsovereenkomst slechts aanhangig kan worden gemaakt bij de arbeidsrechtbank van een gerechtelijk arrondissement waar de handelsvertegenwoordiger werkzaam is of waar de bedrijfszetel is gevestigd waaraan hij verbonden is;

Overwegende dat eiser voor de feitenrechtters de bevoegdheid van de Arbeidsrechtbank te Leuven betwistte en aanvoerde dat hij alleen maar in Brussel en het Franstalige gedeelte van het land werkzaam was;

Dat de appelrechtters, door de zaak naar de Arbeidsrechtbank te Leuven te verwijzen op de enkele in het middel vermelde grond, de beslissing niet naar recht verantwoordden;

(...)

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER - 30 JUNI 1988

Voorzitter: de h. Bosly

Raadsheer-rapporteur: de h. Sace

Advocaat-generaal: de h. Piret

Advocaat: mr. Kirkpatrick

Medeëigendom en onverdeeldheid - Begrip «medeëigendom»

Het begrip «medeëigendom» wordt geschonden door de beslissing die vaststelt dat van een kavel een deel dat niet aan de weg ligt, toebehoort aan een andere eigenaar dan het deel dat aan de weg ligt, beslist dat een belasting die van ongebouwde gronden wordt geheven «per strekkende meter van de lengte van het perceel aan de weg» en die in geval van medeëigendom hoofdelijk verschuldigd is door de medeëigenaars, door de eigenaar van het achteraan liggende deel verschuldigd is, op grond dat de kavel «deel uitmaakt van een verdeelde medeëigendom, d.w.z. van een samenvoeging van verschillende eigendomsrechten op afzonderlijke delen van de kavel».

Société anonyme des Charbonnages du Bonnier t/
Gemeente Grâce-Hollogne

Gelet op de bestreden beslissing, op 10 september 1987 gewezen door de Bestendige Deputatie van de Provincieraad van Luik, uitspraak doende over een bezwaar inzake gemeentebelasting over het dienstjaar 1986 op de niet bebouwde percelen begrepen in een niet vervallen verkaveling; (...)

Overwegende dat de belastingverordening van verweerster bepaalt, in artikel 1, dat «een jaarlijkse directe belasting wordt geheven» van de niet bebouwde percelen begrepen in een niet vervallen verkaveling (en) krachtens de verkavelingsvergunning bestemd voor bouwpercelen, in artikel 2, dat het belastingbedrag wordt vastgesteld «per strekkende meter van de lengte van het perceel aan de weg», en in artikel 3, dat de belasting wordt geheven van het eigendom en dat in geval van medeëigendom die belasting hoofdelijk door de medeëigenaars verschuldigd is;

Overwegende dat, volgens de bestreden beslissing, de eisende vennootschap eigenares is van het onder A 809/A gekadastrerde en niet vlak aan de Joseph Heusdensstraat gelegen perceel, terwijl de N.V. Charbonnages de Gosson-Kessales eigenares is van het onder A 809/A gekadastrerde en vlak aan die straat gelegen perceel, het gemeentebestuur van Grâce-Hollogne op 19 oktober 1981 voor die percelen een enkele bouwvergunning heeft verstrekt, die percelen daarom in acht kavels zijn verdeeld en die belasting wordt geheven van de bouwpercelen zoals ze zijn omschreven in de bouwvergunning, en niet zoals in de kadastrale legger; dat zij vaststelt dat de in voormelde verkavelingsvergunning omschreven acht kavels aan de weg zijn gelegen, zodat zij «als dusdanig elk in hun geheel belastbaar zijn», en beslist «dat ieder van de betrokken kavels, die voor de toepassing van de belasting als een rechtentiteit worden beschouwd, ten dele aan (eiseres) en ten dele aan de N.V. Charbonnages

de Gosson-Kessales toebehoort» en «deel uitmaakt van een verdeelde medeëigendom, dat wil zeggen van een samenvoeging van verschillende eigendomsrechten op afzonderlijke delen van de bedoelde kavels»;

Overwegende dat de bestendige deputatie aldus het begrip medeëigendom schendt, zoals het is omschreven in artikel 577bis, § 1, van het Burgerlijk Wetboek, volgens hetwelk onder medeëigendom moet worden verstaan de eigendom van een zaak die ondeelbaar aan verscheidene personen toebehoort:

(...)

HOF VAN BEROEP TE BRUSSEL

8 APRIL 1987

Voorzitter: de h. Lahousse

Raadsheren: de hh. Londers en Schöller

Advocaten: mrs. Van Erps loco Van Landuyt en Van Aelst

Vervoer - Reizigers - Verjaring

Art. 9, vierde lid, van de wet van 25 augustus 1891 sluit van de verjaring van een jaar uit de vorderingen die volgen uit een feit dat door de strafwet als misdrijf is gekwalificeerd, maar het betreft dan een vordering ex delicto of quasi delicto die onderworpen is aan het gemene recht, zowel wat de verjaring als wat de bewijslast betreft.

N.M.B.S. t/ J. e.a.

I. Wat de feiten betreft

Overwegende dat Eric J. op 13 december 1972 uit de trein viel die de lijn Hasselt-Leuven bedient toen deze het station van Testelt binnenreed; dat hij hierbij ernstige kwetsuren opliep; dat van deze feiten een strafdossier werd aangelegd dat evenwel werd geseponeerd;

Overwegende dat bij tussenvonnissen van 15 maart 1976, bevestigd bij arrest van 27 oktober 1978 van dit hof, de rechtbank geïntimeerden heeft toegelaten acht feiten met getuigen te bewijzen; dat het rechtstreeks, alsmede een tegengetuigenverhoor werd gehouden;

II. In rechte

A. De oorspronkelijke hoofdeis

Overwegende dat, hoewel niet expliciet vermeld, uit de oorspronkelijke dagvaarding alsmede uit de door geïntimeerden in eerste aanleg genomen conclusie, blijkt dat hun eis gebaseerd was op artikel 1382 van het Burgerlijk Wetboek; dat, nu de eerste rechter de vordering gegrond heeft verklaard op basis van de contractuele aansprakelijkheid van de vervoerder bepaald in artikel 4 van de wet van 25 augustus 1891, hij de oorzaak van de vordering ambtshalve heeft gewijzigd hetgeen hem niet toegelaten was (Cass., 20 maart 1980, *Pas.*, 1980, I, 887; E. Krings en B. De Coninck, «Het ambtshalve aanvullen van rechtsgronden», *T.P.R.*, 1982, 655 e.v., nr. 10);

Overwegende dat geïntimeerden in hun conclusie genomen voor het hof hun vordering thans eveneens baseren op de aansprakelijkheid ex contractu van appellante; dat een dergelijke wijziging van de vordering in hoger beroep overeenkomstig art. 807 van het Gerechtelijk Wetboek toelaat-

baar is nu deze op tegenspraak genomen conclusie berust op feiten in de oorspronkelijke dagvaarding aangevoerd (A. Fettweis, *Manuel de procédure civile*, Faculté de droit de Liège, 1985, nrs. 69 e.v.);

1. In zoverre de vordering gebaseerd is op de contractuele aansprakelijkheid van appellante

Overwegende dat de vorderingen tot schadeloosstelling die voortspruiten uit de overeenkomst van vervoer van personen, beheerst door de wet van 25 augustus 1891, verjaren door verloop van één jaar overeenkomstig artikel 9, vierde lid, van deze wet; dat, daar de feiten die aanleiding gaven tot de onderhavige vordering zich hebben voorgedaan op 13 december 1972 en de vordering ex contractu voor het eerst werd geformuleerd door geïntimeerden bij conclusie neergelegd ter griffie van het hof op 19 juni 1986, verjaring is ingetreden (Brussel, 30 november 1983, *R.G.A.R.*, 1985, nr. 10.890; Bergen, 11 mei 1978, *R.G.A.R.*, 1979, nr. 10.103);

Overwegende dat artikel 9, vierde lid, zoals de eerste rechter aanstipt, inderdaad van deze korte verjaring de vorderingen uitsluit die volgen uit een feit dat door de strafwet als misdrijf is gekwalificeerd, maar het dan een vordering betreft ex delicto of quasi delicto die onderworpen is aan het gemene recht zowel wat de verjaring als wat de bewijslast betreft (L. Fredericq, *Handboek van Belgisch Handelsrecht*, 2e druk, deel III, nr. 1666; Luik, 27 november 1972, *Jur. Liège*, 1972-73, 162; Brussel, 22 april 1981, *R.W.*, 1982-83, 313);

2. In zoverre de vordering gebaseerd is op de quasi-delictuele aansprakelijkheid van appellante

(...)

Overwegende dat aan de hand van de beschikbare gegevens niet kan worden uitgemaakt of de deur is opengegaan ten gevolge van de wijze waarop het treinstel bij het binnenrijden van het station van Testelt van spoor één naar spoor drie werd afgeleid, dan wel door toedoen van Eric J. die aldaar moest uitstappen; dat derhalve niet bewezen is dat het ongeval en de daaruit voortvloeiende schade het gevolg is van een aan appellante toerekenbare fout; dat de eerste rechter de hoofdeis dan ook ten onrechte gegrond heeft verklaard;

(...)

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

5e KAMER – 1 MAART 1988

Voorzitter: de h. Janssens

Raadsheren: de hh. Bresseleers en Leemans

Openbaar ministerie: de h. Vanden Eede

Advocaten: mrs. Goos loco Huyghe en Ulrichs

Faillissement - Onbetaalde verkoper - Eigendomsvoorbehoud

Een beding tot eigendomsvoorbehoud kan aan het faillissement worden tegengeworpen wanneer de verkoper vóór het ontstaan van de samenloop aan de koper op ondubbelzinnige wijze te kennen heeft gegeven dat hij zich op het beding beroept.

N.V. N. t/Faillissement P.V.B.A. B.

Het bestreden vonnis van de Rechtbank van Koophandel te Antwerpen van 4 december 1985 heeft voor recht gezegd dat het door appellante ingeroepen beding van eigendomsvoorbehoud niet kan worden tegengeworpen aan geïntimeerde en heeft de vordering van appellante, strekkende tot recuperatie van de prijs die werd betaald bij de door geïntimeerde gerealiseerde verkoop van goederen die door appellante aan de gefailleerde P.V.B.A. B. werden geleverd, ongegrond verklaard.

Niet betwist wordt dat appellante een aantal goederen aan de failliet verklaarde vennootschap heeft geleverd en dat tussen koper en verkoper overeengekomen was dat de verkoper eigenaar bleef van de goederen tot hun volledige betaling.

Ondanks een aanmaning van appellante bij aangetekend schrijven van 22 november 1983 werden deze goederen niet betaald. Op 2 december 1983 had appellante aan de koper een telex gezonden, luidend: «Overeenkomstig de algemene voorwaarden van onze facturen die U hebt aangenomen gelet op onze jarenlange commerciële relaties, blijven deze goederen onze eigendom zolang deze rekeningen niet integraal zijn betaald. Bij deze telex vorderen wij de eigendom van deze goederen op. Graag hadden wij binnen twee dagen een antwoord op ons voorstel in der minne, anders zal een dagvaarding worden uitgebracht om langs gerechtelijke weg ontbinding te vorderen.»

Deze telex van appellante werd bij telex van de failliet verklaarde vennootschap van dezelfde dag beantwoord en bevestigd door een aangetekend schrijven, eveneens van dezelfde dag.

Bij gerechtsdeurwaardersexploot betekend op 13 december 1983 heeft appellante haar bovengenoemde debiteur gedagvaard doch deze was reeds op 7 december failliet verklaard.

Appellante stelt dat zij, zich beroepend op het tussen partijen overeengekomen eigendomsvoorbehoud, vóór het faillissement en vóór elke samenloop de door haar geleverde goederen heeft teruggevorderd en deze terugvordering haar effect dient te sorteren, zelfs na het faillissement.

Geïntimeerde is met de eerste rechter van oordeel, dat het door appellante ingeroepen beding van eigendomsvoorbehoud aan het faillissement niet tegenwerpelijk is en dus geen rechtsgevolg heeft.

Overwegende dat niet betwist wordt dat het beding van eigendomsvoorbehoud bij verkoop van lichamelijke roerende zaken, zoals in casu overeengekomen tussen appellante en haar (later failliet verklaarde) debiteur, geldig is en tussen partijen volledige uitwerking krijgt;

dat evenmin betwist is dat, in geval van faillissement, gerechtelijk akkoord of andere vormen van samenloop onder de schuldeisers van de koper, de verkoper het beding van eigendomsvoorbehoud niet aan derden kan tegenwerpen;

Overwegende dat het beding van eigendomsvoorbehoud nochtans zijn normale uitwerking heeft en derhalve aan de curator, in geval van faillissement tegenwerpelijk is indien, zoals in casu, het beding door de verkoper vóór de samenloop wordt ingeroepen en de verkoper de goederen revindiceert en hiervan het bewijs levert;

Overwegende dat geenszins is gebleken, en overigens ook niet wordt beweerd, dat er samenloop is geweest vóór het

vonnis van faillietverklaring op 7 december 1983; dat uit de telex van appellante en het antwoord van dezelfde dag van de (later failliet verklaarde) koper blijkt dat wel degelijk op 2 december 1983 appellante de geleverde goederen heeft gerevindiceerd, dus vóór de samenloop;

dat minstens door het antwoord van de koper op de revindicatie van appellante de datering op 2 december 1983 van deze revindicatie vaststaat en ook aan de curator tegenwerpelijk is;

Overwegende dat uit het verloop der feiten en uit de door partijen overgelegde stukken geenszins is gebleken dat de handelwijze van appellante enig bedrieglijk karakter zou hebben;

Overwegende dat in de genoemde telex van 2 december 1983 appellante verwijst naar de facturen en de goederen, daarin niet tegengesproken, refereert aan het bezoek dat haar afgevaardigde op 1 december 1983 in de magazijnen van de koper heeft gebracht, waar hij vaststelde dat de geleverde goederen nog alle aanwezig waren;

dat de passus in de genoemde telex, waar wordt gesteld dat zij graag een antwoord zou hebben binnen twee dagen op het voorstel in der minne bij gebreke waarvan zij zou dagvaarden, enkel betekent dat appellante zou dagvaarden indien de koper niet bereid was de goederen in der minne ter beschikking te stellen, en niets afdoet aan het inroepen van het eigendomsvoorbehoud en de revindicatie;

Overwegende dat de curator reeds is overgegaan tot de verkoop van de geïnventariseerde goederen, waaronder die welke door appellante werden geleverd;

Overwegende dat appellante door haar tijdige revindicatie recht heeft op de opbrengstprijs van de door haar geleverde en inmiddels door geïntimeerde verkochte goederen, welk bedrag een schuld is van de boedel, en zij voor het saldo kan worden opgenomen in het chirografair passief;

Overwegende dat partijen evenwel over de omvang van de opbrengst van de verkoop en derhalve over het eventueel in het chirografair passief op te nemen bedrag niet hebben geconcludeerd en het dienaangaande noodzakelijk voorkomt de heropening der debatten te bevelen;

(...)

NOOT – Zie o.m. J. Van den Bergh en A. De Caluwé, *Afbetalingsovereenkomsten*, A.P.R., 208, nr. 576; I. Moreau-Margrève, «Evolution du droit et de la pratique en matière de sûreté», in *Les créanciers et le droit de la faillite*, Brussel, 1983, (77), 175; Kh. Hoei, 12 januari 1982, *Jur. Liège*, 1982, 296; Kh. Dendermonde, 1 februari 1967, *R. W.*, 1966-67, 1621.

BURGERLIJKE RECHTBANK TE KORTRIJK

1e KAMER – 12 JANUARI 1988

Voorzitter: de h. Callens

Advocaten: mrs. Coppens en Malfait

Verzekering – Motorrijtuigen – Rechtstreekse vordering – Ongeval in Duitsland – Duitse verzekeraar – Haags Verdrag van 4 mei 1971

Wanneer een Belgische militair in Duitsland met zijn auto een ongeval heeft veroorzaakt waarbij een Duits voertuig betrokken was en een Belgische inzittende van de auto om het leven kwam, hebben de rechthebbenden van de overledene tegen de Duitse verzekeraar van de militair, die geen door de Koning in de zin van art. 2, § 1, van de wet van 1 juli 1956 toegelaten verzekeringsonderneming is, geen rechtstreekse vordering op grond van art. 6 van die wet. Een rechtstreekse vordering wordt hun ook niet verleend door het Executieverdrag van 27 september 1968, noch door art. 20, 9°, van de Hypotheekwet, en in de gegeven omstandigheden evenmin door het Haagse Verdrag van 4 mei 1971.

Van A. t/X. Versicherungs-Aktiengesellschaft

1 Eddie V., verzekerde bij verweerster, veroorzaakte op 17 maart 1982 in Arnsberg, West-Duitsland, een verkeersongeval waarbij Rudi D., inzittende van de wagen, om het leven kwam. Eddie V., beroepsmilitair, werd vervolgd en uiteindelijk door het Militair Hof veroordeeld o.a. wegens onopzettelijke doding van Rudi D. Eddie V. werd bij in kracht van gewijsde gegaan arrest van het Militair Hof van 29 september 1983 veroordeeld om in totaal aan eisers te betalen een schadevergoeding van 6.048.112 frank, met de vergoedende rente vanaf 17 maart 1982.

Op 17 november 1983 betaalde verweerster vrijwillig 5.000.000 frank aan eisers uit. Verweerster weigert echter meer te betalen en eisers stellen thans een rechtstreekse vordering in tegen verweerster voor het saldo van de bedragen die hun nog toekomen volgens de titel die ze reeds hebben tegen de verzekerde van verweerster.

(...)

3. Zoals reeds opgemerkt wordt niet betwist dat verweerster geen verzekeringsonderneming is door de Koning toegelaten in de zin van art. 2, § 1, van de wet van 1 juli 1956 betreffende de verplichte aansprakelijkheidsverzekering inzake motorrijtuigen.

Art. 6 van de wet van 1 juli 1956 is op haar niet toepasselijk nu verweerster geen verzekeraar is zoals die wet dit begrip omschrijft.

Het is verder terecht dat verweerster opmerkt dat het Verdrag van 27 september 1968 betreffende de rechterlijke bevoegdheid in zijn art. 10, tweede lid, niet de mogelijkheid regelt om een rechtstreekse vordering in te stellen, maar enkel de rechtbank aanduidt die bevoegd is kennis te nemen van een rechtstreekse vordering.

De toelaatbaarheid van een rechtstreekse vordering kan dus niet gevonden worden in artikel 10, tweede lid, van dit verdrag.

Verder is het juist dat art. 20, 9°, van de Hypotheekwet slechts een voorrecht in het leven roept voor de slachtoffers op de vergoedingen die de verzekeraars aan hun verzekerden verschuldigd zijn op grond van het verzekeringscontract.

Uit dit voorrecht mag niet afgeleid worden dat een rechtstreekse vordering van de slachtoffers tegen de verzekeraar mogelijk moet zijn omdat de verzekeraar eventueel zou kunnen inroepen tegen haar verzekerde, wanneer deze een vordering instelt op basis van het verzekeringscontract, dat zij niet veroordeeld kan worden zolang de verzekerde niet bewijst dat hij de slachtoffers vergoed heeft omdat zij anders het risico loopt tweemaal te moeten betalen, nu dit door de verzekeraar eventueel in te roepen argument gemakkelijk te

ondervangen is door aan de tegen de verzekeraar uit te spreken veroordeling modaliteiten te verbinden en het dus geenszins de eigenlijke veroordeling van de verzekeraar om aan de verzekerde te betalen verhindert.

4. Ten slotte blijft te onderzoeken of de rechtstreekse vordering in casu toelaatbaar kan worden verklaard op grond van het Verdrag van Den Haag van 4 mei 1971 betreffende de toepasselijke wet bij verkeersongevallen op de weg.

Eisers zijn van oordeel dat dit verdrag een rechtstreekse vordering mogelijk heeft gemaakt wanneer de Belgische wet moet worden toegepast en dat bijgevolg, nu op het ongeval de Belgische wet toepasselijk is ingevolge de Verdragen van de Navo van 19 juni 1951 en het Verdrag van Bonn van 3 augustus 1959 betreffende de Belgische strijdkrachten in de Duitse Bondsrepubliek, die rechtstreekse vordering dus kan worden ingesteld op grond van art. 9 van dit verdrag.

Zij wijzen er op dat in de rechtsleer algemeen erkend is dat, wanneer de Belgische wet van toepassing is op een verkeersongeval, de slachtoffers over een rechtstreekse vordering beschikken tegen de verzekeraar van de dader ook al is deze niet erkend door de Koning.

Zij stellen dat het toch duidelijk is dat bij het opstellen van de verdragen men in de mate van het mogelijke een rechtstreekse vordering heeft willen toekennen aan de slachtoffers tegen de verzekeraar van de aansprakelijke en dat de term verzekeraars in die verdragen dus alle verzekeraars betreft en niet die zoals bepaald in de Belgische wetgeving.

Zij wijzen er ook nog op dat de billijkheid vereist dat aan hen een rechtstreekse vordering zou worden toegekend daar dit anders een stimulus zou zijn voor de Duitse verzekeraar, zo de vordering niet wordt toegelaten, om haar goedkopere verzekeringscontracten te verkopen aan de Belgische militairen in Duitsland, wetende dat de meestal Belgische slachtoffers toch geen rechtstreekse vordering tegen haar zouden kunnen instellen.

5. De rechtbank kan natuurlijk maar vaststellen dat dit laatste in bepaalde gevallen juist zal zijn maar dat dit geen juridisch argument is om de toelaatbaarheid van de rechtstreekse vordering te beoordelen.

De interpretatie van een verdrag is geen kwestie van opportuniteit en dient dus niet geïnterpreteerd op een verschillende wijze al naargelang het de ingezetenen voor- of nadelig is.

Het is juist dat met het begrip «verzekeraar» in de Conventie van Den Haag van 4 mei 1971 niet de term bedoeld is zoals bepaald in de Belgische wet, maar alle verzekeraars van alle Verdragsluitende Staten en dat die conventie het dus mogelijk heeft gemaakt om verzekeraars in België niet erkend bij K.B. rechtstreeks te dagvaarden.

Maar het is onjuist te stellen dat deze conventie in alle mogelijk gevallen de rechtstreekse vordering mogelijk heeft gemaakt tegen in België niet erkende verzekeringsondernemingen.

Het is slechts mogelijk gemaakt in zoverre de conventie dit natuurlijk voorziet en dat is in art. 9 bepaald, m.a.w. wanneer de Belgische wet de toepasselijke wet is ingevolge de conventie zelf en niet ingevolge een andere conventie, zelfs als de in het geschil betrokken partijen onderdanen zijn van Staten die ook alle andere conventies hebben ondertekend en toepasselijk gemaakt hebben in hun Staten (in casu

dus de Bondsrepubliek en België waar ook het Navoverdrag en het Verdrag van Bonn van toepassing zijn).

Welnu, wanneer gesteund wordt op de Conventie van Den Haag om de toepasselijke wet te bepalen, dan dient te worden vastgesteld dat het de Duitse wetgeving is die van toepassing is op het ongeval en dat de Duitse wet de rechtstreekse vordering niet kent.

Art. 9 bepaalt dat de rechtstreekse vordering mogelijk is wanneer de op het ongeval toepasselijke wet zoals bepaald bij de artt. 3, 4 en 5 dit toelaat (art. 9, eerste lid, van de conventie).

Krachtens art. 3, plaats van het ongeval, is de Duitse wet volgens de conventie toepasselijk.

De afwijkingen op het algemeen principe van art. 3, geregeld in de artt. 4 en 5, en die een andere wet dan de Duitse toepasselijk zouden hebben gemaakt, vinden in casu geen toepassing. Er zijn twee voertuigen in het ongeval betrokken en zij zijn niet in dezelfde staat ingeschreven.

De rechtstreekse vordering van de slachtoffers tegen de verzekeraar van de verantwoordelijke is derhalve in casu ontoelaatbaar.

(...)

BURGERLIJKE RECHTBANK TE BRUGGE

1e KAMER – 27 JUNI 1988

Voorzitter: de h. Vandorpe

Advocaten: mrs. Roelens en Crabeels

Maatschappelijk welzijn – O.C.M.W. – Recht van verhaal – Uitoefeningsvoorwaarden

Bij het uitoefenen van het verhaal van een O.C.M.W. tegen de personen die aan de ondersteunde onderhoud verschuldigd zijn, dient o.m. rekening te worden gehouden met hun betalingsmogelijkheden, inkomsten en uitgaven.

De berekening is gemotiveerd en niet arbitrair wanneer het centrum ze gemaakt heeft aan de hand van een schaal die het in overleg met andere centra heeft opgesteld overeenkomstig art. 16 van het K.B. van 9 mei 1984, en het daarbij toepassing heeft gemaakt van het K.B. van 18 februari 1985, dat de in art. 14, § 1, van het K.B. van 9 mei 1984 vermelde inkomstengrenzen wijzigt.

De inspanningen die de onderhoudsplichtigen in het verleden hebben geleverd, zijn bij de beoordeling van de onderhavige vordering niet relevant.

O.C.M.W. De Haan t/ Van O. en E.

Eiser vordert veroordeling van verweerders tot betaling van de som van 81.496 frank (65.197 frank + 16.299 frank), met de gerechtelijke rente op 65.197 frank vanaf 5 mei 1987 en op 16.299 frank vanaf 1 september 1987. Voormelde bedragen vertegenwoordigen het verhaal van eiser voor zijn bijdrage in het levensonderhoud van wijlen Joanne S., moeder van eerste verweerder, in 1986 en het eerste kwartaal van 1987. Eiser stelt dit verhaal in jegens verweerders op grond van hun hoedanigheid van onderhoudsplichtige (artikelen 205 en 206 B.W.).

Verweerders werpen op dat de gevorderde bedragen arbitrair en niet gemotiveerd zijn en dat eiser geen rekening houdt met hun specifieke vermogenstoestand noch met de diverse inspanningen die zij reeds voor hun moeder en schoonmoeder hebben geleverd. Verweerders stellen dat eiser zijn vordering moet beperken tot wat billijk is. Subsidiair vragen verweerders het gevorderd bedrag te mogen afbetalen à rato van 3.000 frank per maand.

Beoordeling

1. Een O.C.M.W. kan krachtens een eigen recht de onderhoudskosten die het gemaakt heeft in de uitvoering van zijn wettelijke opdracht van hulpverlening verhalen op de personen die aan de door het O.C.M.W. ondersteunde personen onderhoud verschuldigd zijn. Bij het uitoefenen van het verhaal dient o.m. rekening te worden gehouden met de betalingsmogelijkheden, inkomsten en uitgaven van de onderhoudsplichtigen (A.P.R., *Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn*, blz. 258, nrs. 695 e.v.; Brussel, 5 april 1979, *R. W.*, 1979-80, 1.260).

2. Eiser heeft in zijn beslissing van 19 maart 1986 de bijdrage van verweerder in het onderhoud van Joanna S. bepaald op 5.433 frank per maand. De berekening geschiedt aan de hand van een schaal die eiser in samenspraak met andere O.C.M.W.'s en overeenkomstig artikel 16 van het K.B. van 9 mei 1984 heeft opgesteld. Bij de berekening werd daarenboven toepassing gemaakt van het K.B. van 18 februari 1985, dat de in artikel 14, § 1, van het K.B. van 9 mei 1984 vermelde inkomensgrenzen wijzigt.

In tegenstelling met wat verweerders beweren, is derhalve de vaststelling door eiser van de gevorderde bedragen niet arbitrair en is de beslissing wel gemotiveerd.

3. Dat verweerders in het verleden (tussen 1977 en 1985) inspanningen leverden om Joanna S. ter hulp te komen is, gelet op de bloedverwantschap, volkomen normaal te noemen. Deze morele verplichting vindt trouwens een wettelijke neerslag in de artikelen 205 en 206 B.W. Overigens stelt de rechtbank vast dat Joanna S. op 10 augustus 1967 aan eerste verweerder drie onroerende goederen schonk hetgeen uiteraard een bijkomend motief diende te vormen voor verweerder om zijn moeder in haar oude dag bij te springen.

De in het verleden door verweerders geleverde inspanningen zijn bij de beoordeling van de onderhavige vordering niet relevant. Nu vaststaat dat verweerders in 1984 een netto belastbaar inkomen hadden van 1.056.840 frank en hun lasten niet abnormaal hoog zijn (een huishuur van 15.600 frank is niet als een «zware» huishuur te beschouwen) is de vordering van eiser (verhaal van 5.433 frank per maand) geenszins onbillijk en dient zij niet te worden verminderd.

4. Hoewel verweerders tot op heden geen enkele afbetaling deden, gaat eiser ermee akkoord dat verweerders met minstens 5.000 frank per maand hun schuld afbetalen (i.p.v. de door verweerders voorgestelde 3.000 frank). De door eiser gevorderde maandelijkse afbetaling is voor verweerders niet onoverkomelijk en moet worden toegekend.

(...)

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Arbitragehof, 9 november 1988

Gemeenschap en gewest – Jacht – Verjaring van de strafvordering – Bepaling van de termijn – Bevoegdheid van de gewesten

Art. 28 Jachtwet, dat de verjaring van de strafvordering regelt, is opgeheven bij art. 2, onder 4, van het decreet van het Vlaamse Gewest van 27 juni 1985. Op een vraag van de Corr. Tongeren, 5 februari 1988, zegt het Hof voor recht dat die bepaling «geen schending inhoudt van de regels die door of krachtens de Grondwet zijn vastgesteld voor het bepalen van de onderscheiden bevoegdheid van de Staat, de Gemeenschappen en de Gewesten». De motivering van die beslissing is gelijk aan die van het antwoord op de eerste vraag in het arrest van 3 december 1987, *R. W.*, 1987-88, 861.

(Voorzitter : de h. Delva – Advocaat : mr. Van Orshoven – In de zaak : J. t/ C. – Arrest nr. 68)

Hof Brussel (8e Kamer), 3 februari 1987

Bank – Leveranciersdiscontokrediet – Onbetaalde wissel – Regresvordering tegen trekker – Tegenvordering op grond van onrechtmatige daad – Oorzakelijk verband

Appellant, die voor de N.V. E. een werk had uitgevoerd, maakte daarvoor op 29 september 1980 een factuur op van 430.000 fr. en trok op 25 oktober 1980 op zijn schuldenaar een wissel aan order van geïntimeerde met vervaldag 25 januari, die door de betrokkene werd geaccepteerd. Begin november 1980 werd de wissel door geïntimeerde gediscoconteerd in het kader van een leveranciersdiscontokrediet dat aan de N.V. E. was toegekend. Op de vervaldag betaalde de N.V. E. niet; ze werd failliet verklaard op 24 februari 1981. De eerste rechter (Kh. Brussel, 23 april 1985) heeft de regresvordering waarbij geïntimeerde van appellant betaling van de wissel eiste, gegrond verklaard. Betreffende de tegenvordering die appellant op grond van de artt. 1382 en 1383 B.W. tegen geïntimeerde had ingesteld en die door de eerste rechter is afgewezen, beslist het hof:

«Overwegende dat, wat de grond van de oorspronkelijke tegenvordering betreft, appellant stelt dat de schade die hij geleden heeft ten gevolge van het onbetaald blijven van de facturen van 24 november en 31 december 1980 door de N.V. E. in oorzakelijk verband staat met de fout van geïntimeerde, die erin zou hebben bestaan de wissel van 430.000 fr. begin november 1980 te hebben verdisconteerd;

«Overwegende dat het beweerde oorzakelijk verband slechts kan bestaan indien de leveringen of prestaties waarop voormelde facturen betrekking hebben effectief werden verricht na de datum waarop de wisselbrief verdisconteerd werd;

«Overwegende dat appellant het bewijs hiervan niet voorbrengt;

«Dat, mochten de leveringen in kwestie na het verdisconteren hebben plaatsgehad, dan nog appellant nalaat aan

te tonen dat hij zich, bij het verrichten van de prestaties die zijn schade zouden hebben veroorzaakt, gebaseerd heeft op het feit dat geïntimeerde enige tijd tevoren een wisselbrief verdisconteerd had;

«Overwegende dat appellant evenmin bewijst dat hij de onbetaald gebleven prestaties niet zou hebben verricht indien geïntimeerde de bedoelde wisselbrief niet zou hebben verdisconteerd, noch dat hij de leveringen gedurende de maand oktober 1980 zou hebben onderbroken en slechts hervat omdat geïntimeerde de wisselbrief verdisconteerd had;

«Overwegende dat het tenslotte aan de leverancier die geen contante betaling eist, staat zelf de kredietwaardigheid van zijn medecontractant te onderzoeken;

«Dat appellant te dezen niet doet gelden dat hij aan geïntimeerde hierover inlichtingen zou hebben gevraagd;

«Overwegende dat de eerste rechter dan ook om gegronde motieven die het hof beaamt, geoordeeld heeft dat er geen oorzakelijk verband bestaat tussen het verdisconteren van de wissel door geïntimeerde en de schade door appellant geleden, en dat derhalve niet hoeft te worden onderzocht of geïntimeerde al dan niet een fout zou hebben gepleegd bij het verdisconteren van de wissel.»

(Voorzitter: de h. Jans — Raadsheren: de hh. Maréchal en Schöller — Advocaten: mrs. Roobaert en Raas loco Nelissen Grade — In de zaak: D. t/ N.V. K.)

Hof Antwerpen (2e Kamer), 16 december 1987

Verzekering — Motorrijtuigen — Gezag van gewijsde — Strafzaken — Ongeval met auto waarbij de verzekeraar niet betwist dat de bestuurder verzekerd is — Twee personen vervolgd voor de strafrechter — Onzekerheid wie de auto bestuurde — Vrijspraak — Geding voor de burgerlijke rechter — Veroordeling van de verzekeraar

«Overwegende dat het voorwerp van de vordering en de tussenvordering omschreven werd in het aangevochten vonnis en het hof ernaar verwijst; dat het bewezen wordt dat een persoon van wie geïntimeerde de aansprakelijkheid verzekert uitsluitend aansprakelijk is voor het ongeval en zij dan ook krachtens de wet van 1 juli 1956 betreffende de verplichte aansprakelijkheidsverzekering inzake motorrijtuigen en de bedingen van de verzekeringspolis gehouden is de benadeelden en/of hun rechthebbenden te vergoeden;

«Overwegende dat te dezen het gezag van het strafrechtelijk gewijsde niet tot gevolg heeft dat zou vaststaan dat de verzekerde van geïntimeerde geen enkel misdrijf zou hebben gepleegd en niet aansprakelijk zou zijn voor het verkeersongeval;

«Overwegende dat, bij op tegenspraak gewezen en in kracht van gewijsde gegaan vonnis van 3 februari 1984, de Correctionele Rechtbank te Hasselt zowel Romain J. heeft vrijgesproken van de telastleggingen A. onopzettelijke doding, B. onopzettelijke slagen of verwondingen, C. besturen onder alcoholintoxicatie en D. niet aangepaste snelheid, als André S. van de telastlegging onopzettelijke doding onder de uitdrukkelijke redengeving 'noch het vooronderzoek, noch het onderzoek ter zitting, heeft uitsluitel kunnen geven

nopens wie — J. of S. — het voertuig B.M.W. op het ogenblik van het ongeval bestuurde'; dat derhalve de strafrechter slechts zeker en noodzakelijk heeft beslist dat het niet uit te maken is wie van beiden de bestuurder is geweest, maar niet dat het geen van beiden is geweest, noch dat de bestuurder geen misdrijf of inbreuk zou hebben gepleegd;

«Overwegende dat het op grond van de gegevens van het strafdossier, die als dusdanig door geïntimeerde niet worden betwist, vaststaat dat de bestuurder van het voertuig uitsluitend aansprakelijk is voor het ongeval; dat geïntimeerde niet inroept dat die bestuurder haar verzekerde niet zou zijn.»

(Voorzitter: de h. Lenders — Raadsheren: de hh. Vertessen en Huybrechts — Advocaten: mrs. Mercelis en Dekkers loco Koninckx en Broekmans — In de zaak: De W. e.a. t/ N.V. D.)

BOEKEN

I. DE TROYER, **Repertorium van de door België gesloten verdragen. Répertoire des traités conclus par la Belgique. 1941-1986**, Smits, België-Belgique, Wommelgem, 1988, 826 blz. in 4°, prijs 3.975 fr.

In 1973 publiceerde I. De Troyer, toen directeur van de Dienst Verdragen van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, het eerste deel van zijn Repertorium: het bevatte alle door België gesloten verdragen van 1830 tot 1940. De bespreking van dat eerste deel van het «Repertorium De Troyer» besloot ik in die tijd met een blij woord van hoop en verwachting (*R.W.*, 1973-74, 1291): «We wachten nu met spanning op de publikatie van het tweede deel: van 1940 tot heden.»

Dat was vijftien jaar geleden. De spanning heeft dus wel lang geduurd, zou men zeggen. Maar zó lang duurt spanning niet. Bij de lezer die niet veel heeft aan een half repertorium, wordt zij een vage herinnering als aan ene ferne Geliebte die niets meer van zich laat horen. Bij de auteur die zijn levenswerk niet kan laten bekronen door een publikatie zonder welke het geen zin heeft, wordt zij vertwijfeling. Gedurende vijftien jaren is geen geld gevonden om dit unieke werk te drukken en op de markt te brengen en dat in een land dat zich beroemt op zijn internationale betrokkenheid, «zijn zonen (m/vr) uitzendt», «leeft van zijn uitvoer», «de zetel huisvest van verschillende internationale organisaties», van zijn hoofdstad «de hoofdstad van Europa» wil maken, gemiddeld 85 verdragen per jaar sluit, een internationale rol wil spelen en dat in betere tijden ook enigszins, naar eigen vermogen dan, heeft gedaan.

Het werk bestaat uit drie delen.

Deel 1 (668 pagina's) is het eigenlijke repertorium: chronologisch gerangschikte en per jaar genummerde «steekkaarten» als het ware, «records» in de nieuwe taal, waarop vermeld zijn het opschrift, de verdragsluitende partijen, de plaats en de datum van ondertekening, de depositaris (voor multilaterale verdragen), de goedkeuring (door parlement of gemeenschapsraad), de bekrachtiging, de inwerking-treding, de vindplaats, de datum en het nummer van de registratie bij de VN en de datum waarop het verdrag heeft opgehouden van kracht te zijn. Al die gegevens zijn mooi geordend volgens een vaststaand schema en gedrukt in verscheidene lettertypes, zodat men met één oogopslag een beeld heeft van het essentiële. Aanvullende en wijzigende protocollen en amendementen worden onder het hoofdverdrag vermeld, maar zij krijgen toch ook elk hun autonome plaats op hun eigen datum in het repertorium. Een lukraak voorbeeld: onder het ICAO-OACI Verdrag, Chicago 7 december 1944, staan alle dertien amendementen netjes op een rij: dat van 27 mei 1947 staat verder onder 1947/46, met de vermelding dat België het amendement dat in 1962 in werking is getreden, niet heeft bekrachtigd. De Troyer laat geen steek vallen. Met «zie» en

«zie ook» wordt verwezen naar oudere of recentere verdragen die met het gerepertorieerde in verband staan. Men krijgt daardoor een inzicht in de vervlechtingen van onze internationale afspraken.

Het is zonder meer een meesterwerk van ambtelijke nauwgezetheid. Het doet me, door zijn professionalisme, denken aan het secure werk van de referendarissen van het Coördinatiebureau van de Raad van State. We hebben in de wirwar van op ons neer-dwarrelende juiste en foute informatie, halve waarheden en vrijblijvende commentaar en duiding, een enorme behoefte aan bronnenwerk van dit allooi, aan volledige, harde en tegelijk haarfijne gegevens die rigoristisch en zonder pardon in scherpe schema's zijn opgetekend. Reeds bij het hanteren van het eerste deel, ervaarde ik het encyclopedische gevoel van het hele veld onder controle te hebben. Dat gevoelen is er een van vertrouwen. Het Repertorium De Troyer is betrouwbaar door de minutieuze zorg die eraan is besteed. Mocht men een spreuk moeten bedenken, dan zij kunnen luiden: «Fiducie door minutie» (een spreuk verdraagt een inbreuk op ons taaleigen).

De Delen II en III bestaan uit lijsten en een register die, aan de hand van jaartal en volgnummer (bv. 1955/96), verwijzen naar de in Deel I gerepertorieerde verdragen. Deel II bevat vier dergelijke lijsten: de eerste van bilaterale verdragen (alfabetisch, van Afghanistan tot Zwitserland), de tweede van Benelux-verdragen (chronologisch, met vermelding van het onderwerp), de derde van verdragen die België heeft gesloten met internationale organisaties (chronologisch, met vermelding van de organisatie en van het onderwerp) en de vierde van multilaterale verdragen (chronologisch en opnieuw met vermelding van het onderwerp). Deel III is een alfabetisch register per onderwerp (van Aanbestedingen tot Zetelakkoorden). Men kan dus zonder moeite uit verschillende invalshoeken, d.i. vanuit de vaak fragmentarische kennis die men van een verdrag of een onderwerp heeft, de juiste informatie vinden.

Het Repertorium De Troyer is een onmisbaar instrument voor al wie zich met internationale betrekkingen of internationaal recht bezighoudt: diplomaten, juristen, diverse wetenschappers, meer bepaald historici. Dat is des te meer zo daar België, zoals ik het in mijn recensie van 1973 schreef, zijn verdragen geen eigen publikatie waardig acht, dit in tegenstelling tot de zorg die onze buurlanden daaraan besteden (denk maar aan het Nederlandse «Tractatenblad», het «Recueil des traités et accords de la France» en de «Verträge der Bundesrepublik Deutschland»). Wij zijn op het afstotend Belgisch Staatsblad aangewezen, voor zover het verdrag daarin al wordt gepubliceerd. Maar gesteld nog dat dat het geval zou zijn, wat een opzoekingswerk om de gehele «geschiedenis» van het verdrag met zekerheid te reconstrueren, vanaf de ondertekening tot het van kracht worden in België (en elders?) van het laatste amendement of protocol!... Een hopeloze opgave. Te meer daar bij ons de tekst slechts wordt gepubliceerd (ik herhaal, indien hij dat al wordt), na de inwerkingtreding of na de goedkeuring door het parlement, derhalve gemiddeld zeven of acht jaar nadat het onderwerp op de agenda stond van de internationale politiek en de media haalde. Wij Vlamingen gebruiken dan maar het Nederlands Tractatenblad, niet door een affectieve Benelux-gedrevenheid, wat een edele beweegreden zou zijn, maar uit pure nood. We komen er bekaaid af in dit rommelige land, waar nochtans zoveel wordt gepraat als het geen kwaad kan, over «informatie van de burger», «openbaarheid van bestuur», en «wetenschapsbeleid», drie redenen die ons, zeker op het lichtend pad van onze internationale «roeping», ertoe zouden moeten bewegen tegemoet te komen aan de belangstelling van de geïnteresseerde bevolking voor het echte en het ware. Op een vraag van de heer Guido Verhaegen, lid van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, (vraag nr. 14 van 10 november 1976) antwoordde de minister van Justitie dat de diensten van zijn departement reeds gedurende enige tijd de mogelijkheid van de uitgifte van een gespecialiseerd verdragenblad onderzochten en dat hij van plan was advies te vragen aan zijn collega van Buitenlandse Zaken over de opportuniteit van een Belgisch Verdragenblad. Dat is óók reeds twaalf jaar geleden. Had het onderzoek geleid tot een negatieve conclusie, of was het advies van Buitenlandse Zaken ongunstig, of namen we dit allemaal te ernstig en ging het hier om niet méér dan een ministerieel antwoord op een parlementaire vraag?

Inmiddels is gebleken dat het advies van BZ gunstig was, maar dat het plan niet kon worden uitgevoerd om budgettaire redenen. Bij ons lijkt doorgaans de staatkundige praktijk te heersen dat niet

alles mag maar dat alles kan. Hier is het omgekeerd: het mag wel, maar het kan niet. Staat wat hoort dan steeds aan de verkeerde kant?

Hoe dan ook, het Repertorium De Troyer vult door zijn exhaustiviteit de leemte ten dele aan: men weet waar men de teksten moet vinden, in hoever en wanneer zij zijn gewijzigd, of zij nog van kracht zijn en wat hun laatste stand is.

Zoals het Repertorium 1830-1940, geeft het nu gepubliceerde deel een beeld van de politieke en juridische geschiedenis van ons land, te beginnen met de akkoorden en overeenkomsten die tijdens de oorlog zijn gesloten met Groot-Brittannië, de VS (o.m. over de aankoop van goederen en grondstoffen in Belgisch Kongo) en andere geallieerden, de oprichting van de VN op 26 juni 1945 met eronder de lijst van de gespecialiseerde organisaties van de VN, daarin begrepen die met een speciaal statuut, GATT en AIEA (bewonderenswaardig), onze inschakeling in de westerse organisaties, de WEU, de NAVO, de OEEES-OESO, de Raad van Europa, de EGKS en later de EEG en EURATOM, telkens wat die laatste betreft met verwijzing naar al wat sindsdien daaraan is toegevoegd, door «uitbreiding en verdieping», tot en met de Europese Akte van 1986. Treffend voor onze tijd is het grote aantal verdragen ter ondersteuning van de ontwikkelingslanden, onder de trefwoorden «Financiële Hulp», zie ook «Betalingen en Leningen», «Ontwikkelingssamenwerking» e.a.

Een optelsom wijst uit dat België van 1941 tot 1986, 3.928 verdragen heeft gesloten, wat een gemiddelde is van 85 per jaar, met een hoge top van 168 in 1949 en een flinke daling in de jaren tachtig: 66 in 1981, 63 in 1984 en 66 in 1986.

Laatste detail: het werk is tweetalig, met het Nederlands vooraan of links, zoals het in 1973 verschenen deel.

Zoals in 1973 brengen we de auteur hulde. Moge de ruime verspreiding van dit onmisbare werkinstrument getuigen van de dankbaarheid die wij hem verschuldigd zijn.

Hoe moet het nu verder? Volgend jaar is het Repertorium reeds achterhaald, althans niet meer helemaal up to date. Kan BZ daaraan niets doen? Officieel dan. Of blijft de aangelegenheid geprivatiseerd?

Jan Gijssels
Hoogleraar Universiteit Antwerpen

Marc VERDUSSEN, *Le droit des élections communales*, woord vooraf door F. Delpérée, Reeks «Droit et justice», nr. 7, Nemesis, Brussel, 1988, 304 blz., 1750 fr.

Dit boek komt te gelegener tijd. De gemeenteverkiezingen zijn net voorbij: het contentieux kan op volle toeren draaien. Een praktische handleiding is dan ook welkom.

Het boek heeft meerdere pluspunten.

Het is duidelijk gestructureerd en goed geschreven.

De wetten van 2, 8 en 9 augustus 1988 zijn reeds in de commentaar opgenomen.

De rechtspraak van de Raad van State is op een verstandige manier verwerkt.

Ook nevenaspecten worden toegelicht; aldus bv. de verkiezing van de raad voor maatschappelijk welzijn en de geschillen m.b.t. het voortijdig beëindigen van het mandaat van gemeenteraadslid (onverenigbaarheden; vervallenverklaring; e.d.).

De opzet van het boek is praktijkjuristen nauwkeurig voor te lichten «dans une matière assurément semée d'embûches». Verdussen beperkt zich daartoe; hij is er ten volle in geslaagd.

Wat echter blijft ontbreken in onze rechtsliteratuur, is een kritische benadering van het contentieux van de gemeenteraadsverkiezingen. Iedereen weet hoezeer van de mogelijkheid om de gemeenteraadsverkiezingen aan te vechten misbruik wordt gemaakt, inzonderheid door kandidaten van die partijen die de meerderheid vormden in de gemeenteraad, maar ten gevolge van de verkiezingen naar de oppositie worden verwezen. Een beroep bij de bestendige deputatie en nadien de Raad van State, hoe kennelijk ongegrond ook, maakt het in elk geval mogelijk, door de schorsende werking ervan, het bestaan van die meerderheidspositie enkele maanden te verlengen.

Dit misbruik van de beroepsmogelijkheden zou moeten worden voorkomen — door een vluggere rechtspleging — en afgestraft — bv. door het Franse stelsel van de «amende pour recours abusif».

Andere tekortkomingen van het contentieux werden benadrukt in het arrest van de Raad van State van 8 maart 1983, nr. 23.008, gemeenteraadsverkiezingen Gent; de daarin vervatte beschouwingen zijn in de wetgeving zonder gevolg gebleven.

Het opnemen van een dergelijke kritische benadering lag evenwel buiten het bestek van het boek van Verdussen, dat ernaar streeft aan de praktijkjurist accurate informatie te verstrekken.

Vanuit dat standpunt mag «Le droit des élections communales» zonder voorbehoud als een reüssite worden aangezien, een *must* voor litiganten uit de gemeentepolitiek.

L.P.S.

Grégoire BROUKUS, *Le budget de l'Etat*, Brussel, Story-Scientia, 1988, 131 pp.

Dit werkje is het derde in de reeks «Tout savoir sur», waarin onder leiding van professor Cerexhe een aantal actuele en juridische onderwerpen op een bevattelijke wijze worden behandeld.

De Rijksbegroting is een van die onderwerpen. Bedoeling van de auteur is de lezer een inzicht te verschaffen in de Rijksbegroting en in de mechanismen van totstandkoming en uitvoering ervan. Hij ziet de Rijksbegroting – niet zonder enige humor – als een «opera» en verschaft de nieuwsgierige lezer uitleg over het decor waarbinnen de begroting zich afspeelt – de openbare financiën –, de teksten waarmee gewerkt wordt – de Rijksmiddelenbegroting en de verschillende uitgavenbegrotingen –, en bespreekt vervolgens de betekenis van de verschillende bedrijven – organisatie, structuur, totstandkoming en uitvoering van de begroting.

Wie met het verloop van het begrotingsgebeuren vertrouwd zijn, hanteren een eigen en voor de gewone burger meestal onbegrijpelijk woordgebruik. Het is de verdienste van dit werkje de «begrotings-opera» in een voor ieder begrijpelijke taal te hebben toegelicht.

S.V.

Aangekondigd

A.M. VAN KALMTHOUT, *Onbetaalde arbeid ten algemenen nutte: Een dienst aan de dienstverlening?* (Reeks Reclaserings-recht nr. 1), Arnhem, Gouda Quint, 124 p., 32,50 fl.

Wetgevingsbundel Nederlands economisch recht, (tweede druk), Zwolle, Tjeenk Willink, 396 p., 30 fl.

J. DE RUITER, *Personen- en Familierecht*, deel I, Asser-Serie, (dertende druk), Zwolle, Tjeenk Willink, 440 p., 89,50 fl.

G. NOORDRAVEN, *De fiducia in het Romeinse recht*, Arnhem, Gouda Quint, 508 p., 87,50 fl.

H. VANDEBERGH, D. GAZAGNES, *Taxation et défense de ses droits en matière de T.V.A.*, Brussel, Story-Scientia, 146 p., 1.125 fr.

F.H.J. MIJNSSEN, P.A. STEIN, C.J.B., EBELING, *Kredietverlening naar huidig en komend recht. Preadviezen uitgebracht voor de Vereniging voor Burgerlijk Recht*, Lelyland, Koninklijke Vermande, 76 p., 19,50 fl.

C.I. DESSAUR, *De achtste scheppingsdag*, Arnhem, Gouda Quint, 34 p., 22,50 fl.

M.A. LOTH, *Handeling en aansprakelijkheid in het recht*, Arnhem, Gouda Quint, 320 p., 62,50 fl.

C.J. VAN ZEBEN, T.A.W. STERK, *Arresten Burgerlijk Recht met annotaties (achtste herziene druk)*, Zwolle, Tjeenk Willink, 1.856 p., 79,50 fl.

M. TIMMER, J.M. DE KLERK, J.W. KOTEN, *Verzekeringsgeneeskunde in theorie*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 138 p.

Recueil annuel de jurisprudence Belge, année 1987, édit. 1988, 1.326 p., 18.020 fr., 18.970 fr. en 20.900 fr.

D.A. LUBACH, D.J. HUTTEN, *Het inactieve bestuur. Administratiefrechtelijke rechtsbescherming tegen stilzitten van de overheid in Nederland*, Zwolle, Tjeenk Willink, 46 p.

I. OPDEBEEK, *Het inactieve bestuur. Administratiefrechtelijke rechtsbescherming tegen stilzitten van de overheid in België*, Zwolle, Tjeenk Willink, 58 p.

IN MEMORIAM

Prof. Jan Ronse

Prof. Jan Ronse is op 31 oktober 1988 van ons heengegaan. Met hem verdwijnt een van de grootste Vlaamse juristen van zijn generatie.

Het wetenschappelijk werk van prof. Ronse bestrijkt nagenoeg alle domeinen van het burgerlijk en van het handelsrecht. Hij schreef over vennootschappen en rechtspersonen, over wisselrecht en orderbriefje, over schade en schadeloosstelling, maar ook over de aansprakelijkheid van de gemeenten, het handelspand, de delegatieovereenkomst, de vordering tot ophouden en zelfs over de verloving. Zijn veelzijdigheid maakte hem echter nooit oppervlakkig. Het behoorde tot de diepe natuur van prof. Ronse alles wat hij ondernam grondig uit te voeren. Een kort artikel, een beknopte noot, een boekbespreking werd dan ook, zoals hij dat zelf noemde, een doorwrocht stuk doctrine.

Hij slaagde erin achtereenvolgens in drie grote domeinen van het recht de meeste vooraanstaande specialist te worden. Na een opmerkelijk en opgemerkt proefschrift over *Aanspraak op schade-loosstelling uit onrechtmatige daad*, verscheen in 1957 in de A.P.R. reeks het trefwoord *Schade en schadeloosstelling*, dat nog steeds tot een van de standaardwerken van het domein van de aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad behoort. Even bekend is zijn standaardwerk *Wisselbrief en orderbriefje*, dat de materie exhaustief behandelt en een blijvende invloed uitoefende op de rechtspraak, met inbegrip van die van het Hof van Cassatie. Na in 1967 aan de KU-Leuven belast te zijn met een leeropdracht in het vak vennootschapsrecht werd hij, in amper enkele jaren tijd, de onbetwiste meester van dit vakgebied dank zij een indrukwekkende reeks wetenschappelijke bijdragen van alle aard en vooral van zijn bekende overzichten van rechtspraak. De publikatie van het handboek over vennootschapsrecht waar hij sedert jaren aan werkte, en dat zijn laatste *magnum opus* moest worden, heeft hij niet meer mogen meemaken.

Zijn wetenschappelijke verdiensten werden alom erkend en bekroond. Hij werd titularis van de binnenlandse Francqui-leerstoel, lid van de Koninklijke Academie van Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, bestuurder van de Klasse der Letteren van deze Academie.

Prof. Ronse was een bezieler. De drang om te schrijven noemde hij een virus die hij aan zoveel mogelijk studenten en medewerkers wou overdragen. Hij deed zulks bewust met de ambitie de Vlaamse rechtsliteratuur op een niveau te tillen dat elke vergelijking met de Franstalige en buitenlandse rechtsliteratuur kon doorstaan, hetgeen in het begin van zijn loopbaan zeker niet vanzelfsprekend was. Met dit doel voor ogen nam hij deel aan belangrijke initiatieven zoals de Algemene Practische Rechtsverzameling, het Tijdschrift voor Privaatrecht, de reeks tweetalige wetboeken en de Algemene Modellenverzameling voor de Rechtspraktijk, waarvan hij telkens een van de bezielende figuren was.

Een andere doelstelling die als een rode draad door het leven van prof. Ronse loopt is de toenadering met Nederland en de uitbouw van de Beneluxgedachte. Een belangrijke bijdrage daartoe leverde hij o.m. in de schoot van de Vereniging voor de Vergelijkende Studie van het Recht van België en Nederland en in de Benelux-studiecommissie voor eenmaking van het recht, waarvan hij zoals steeds een van de drijvende krachten was.

Hij was van oordeel dat theorie en praktijk onverbrekkelijk met elkaar verbonden zijn. Voor zijn wetenschappelijke arbeid en vooral voor zijn onderwijs bleef hij uit de ruime praktische ervaring putten die hij eerst als advocaat en later als adviserend jurist had verworven. Hij kon een haast esthetisch genoegen beleven aan het logisch opbouwen of verfijnen van een juridische constructie, maar herhaalde steeds weer dat een theorie nooit juist of onjuist, doch slechts min of meer doelmatig is. Hij bedoelde daarmee dat ze, na een voorzichtige afweging van de tegengestelde belangen, moet leiden tot de meest redelijke en billijke oplossing. Een andere van zijn geliefkoosde uitspraken is dit citaat van Demogue: «Le droit n'est pas fait pour les besoins de l'esprit, mais pour des réalités sociales.»

Hij huldigde de opvatting dat de grondige behandeling van een juridisch onderwerp ook een rechtsvergelijkende benadering ervan impliceert. Hij was wellicht een van de eersten in de Vlaamse rechtsliteratuur die zoveel aandacht schonk aan rechtsvergelijkende studie. Maar ook hier waren de praktische overwegingen determinerend: de rechtsvergelijking diende in de eerste plaats om een beter inzicht in het eigen recht te verwerven.

Prof. Ronse had een enthousiaste, meeslepende, bijna overrompelende manier van lesgeven. Het onderwijs in seminars en werkcolleges lag hem bijzonder. Daar kon hij zijn liefde van het vak uitleven voor kleine groepen gemotiveerde studenten.

Voorop op latere leeftijd was hij vrijwel steeds omringd door een schaar enthousiaste studenten die hij allen met de voornaam noemde en die hem op de handen droegen. Ook met zijn medewerkers (en medewerksters) had hij een heel persoonlijke relatie ontwikkeld, die bestond uit wederzijdse erkenning en vriendschap, attente bezorgdheid van de leermeester en een soort onbedwongen verering door de leerling. Hij leek zelf behoefte te hebben aan deze bijna vaderlijke relatie en trachtte ze zo lang mogelijk te handhaven, al lukte dit niet steeds.

Jan Ronse was een uitermate sterke en rijke persoonlijkheid. Hij was een man die een blijvende indruk maakte op al wie met hem had samengewerkt. Hij ontving hiervan een schitterende bevestiging op de academische zitting waarop hem een lijvig *Liber Amicorum* werd overhandigd, toen de honderden aanwezige collega's, advocaten, magistraten, assistenten, studenten en oud-studenten hem een minutenlange staande ovatie brachten.

De termen die men terugvindt bij diegenen die over hem hebben gesproken of geschreven zijn steeds dezelfde: energie, gulheid en rechtlijnigheid.

Zijn energie was spreekwoordelijk. Hij vertelde graag dat hij als jong auteur zijn echtgenote dikwijls had bedrogen omdat hij in het midden van de nacht opstond om, na een lange dagtaak als advocaat en een avond studie, verder aan zijn proefschrift te werken. Ook op latere leeftijd was zijn werkkraft nog zo indrukwekkend dat hij erin slaagde om bij de voorbereiding van een studiedag of van een overzicht van rechtspraak zijn veel jongere medewerkers af te matten lang voor hij de eerste tekenen van vermoeidheid vertoonde.

Gulheid: hij was een levenskunstenaar. Hij hield van boeken, van schilderkunst en van muziek, maar ook van zijn tuin, van goede wijn, van lange gesprekken met vrienden en medewerkers, waarbij hij meestal het woord langer en luider voerde dan de anderen. De eeuwige sigaar en een onuitputtelijke reeks Gentse moppen behoorden ook tot zijn kleurrijke persoonlijkheid.

Rechtlijnigheid vooral. Eerlijkheid, openheid, beginselvastheid waren de pijlers waarop zijn leven gebouwd was. Het waren ook de eigenschappen die hij bij anderen zocht en hij was zeer teleurgesteld wanneer zijn vertrouwen op dat vlak werd verschalkt. Zijn standpunten waren bekend en hij verdedigde ze met vuur, maar zonder intolerantie voor anderen op voorwaarde dat zij met evenveel eerlijkheid en overtuiging voor hun opvattingen opkwamen.

Hij was bijzonder aan zijn gezin gehecht. Hij wist en zei dat zonder zijn echtgenote, die steeds voor hem een rotsvaste steun geweest is, veel onmogelijk zou zijn gebleven. Hij was een bezorgde vader voor zijn acht dochters en had de laatste jaren ook getoond dat hij de kunst verstond van het grootvader zijn.

De ideeën van prof. Ronse zullen hun invloed blijven doen gelden dank zij zijn rechtsgeleerde geschriften en zij zullen verder uitgedragen worden door het Leuven Instituut voor Vennootschapsrecht dat hij oprichtte en dat voortaan zijn naam zal dragen. Jan Ronse zal als mens verder leven in de herinnering van de velen die het voorrecht hebben gehad tot zijn vrienden te worden gerekend.

J.M. Nelissen Grade

MEDEDELINGEN

Prijs Baron Emile Van Dievoet

Reeds eerder werd aangekondigd dat deze vernieuwde vijfjaarlijkse prijs van 250.000 fr. in 1989 zou worden toegekend (*R.W.*, 1987-88, 1520).

Het reglement van deze prijs luidt:

Artikel 1

De Prijs Baron Emile Van Dievoet heeft tot doel de ontwikkeling van de rechtswetenschap te bevorderen door het aanmoedigen van de publikatie van rechtsstudies.

Artikel 2

De toekenning van twee prijzen, ieder van 250.000 fr., zal met ingang van 1 januari 1989 om de vijf jaar plaatshebben voor een werk opgesteld respectievelijk in het Nederlands en in het Frans betreffende de studie van het privaatrecht. De eerste toekenning van de prijzen zal kunnen geschieden in 1989. Beide prijzen mogen niet opgesplitst worden.

Artikel 3

De prijzen zullen jaarlijks in de collegeroosters van de K.U.-Leuven en van de U.C.L. vermeld worden, alsmede door een bondige mededeling in de tijdschriften «*Journal des Tribunaux*», «*Revue de Notariat belge*», «*Rechtskundig Weekblad*», «*Tijdschrift voor Notarissen*», bekend worden gemaakt.

De rechtsfaculteiten van de K.U.-Leuven en de U.C.L. zullen ter zake het nodige initiatief nemen.

Artikel 4

De werken dienen betrekking te hebben op het privaatrecht in de breedste zin van het woord, aldus omvattend het privaatrecht, het handelsrecht (inzonderheid de verzekeringen en krediethandelingen), het burgerlijk procesrecht, het internationaal privaatrecht, het vergelijkend burgerlijk recht en de geschiedenis van het privaatrecht.

Artikel 5

Om in aanmerking te komen moeten de werken aan de volgende voorwaarden voldoen:

1. opgesteld zijn in het Nederlands of in het Frans;
2. betrekking hebben op de studie van het privaatrecht zoals bepaald in het artikel 4;
3. een origineel werk uitmaken dat een effectieve bijdrage levert tot de vooruitgang van de rechtswetenschap;
4. worden uitgesloten algemene en bijzondere handboeken, alsook gewone licentiaatsverhandelingen;
5. de gedrukte werken moeten verschenen zijn na 1 januari 1984 en vóór 31 december 1988 voor de prijs 1989 en vervolgens telkens binnen de vijf jaar volgend op de sluiting van de daaraan voorafgaande vijfjaarlijkse periode.

Artikel 6

Bij gelijke verdienste zal de jury de voorkeur geven aan het werk dat het resultaat is van persoonlijk onderzoek in het raam van het niet geschreven recht zoals rechtspraak, type-contracten, praktijkdocumenten, economische gebruiken, enz...

Artikel 7

De prijzen zijn voorbehouden aan auteurs van Belgische nationaliteit die op het ogenblik van de sluiting van de vijfjaarlijkse periode sedert minder dan tien jaar hun diploma van licentiaat in de rechten, licentiaat in het notariaat of licentiaat in de rechten en verzekeringseconomie behaald hebben aan de K.U.-Leuven of aan de U.C.L.

Artikel 8

De werken moeten in 5 exemplaren ingezonden worden:

- de Nederlandstalige aan de decaan van de rechtsfaculteit van de K.U.-Leuven
- de Franstalige aan de decaan van de rechtsfaculteit van de U.C.L.

en dit ten laatste op 31 december van het laatste jaar van de vijfjaarlijkse periode.

Voor de toekenning van de prijs 1989 moeten de werken ingezonden worden ten laatste op 31 december 1988. Ze zullen getekend en gedagtekend worden. Ieder exemplaar zal vergezeld zijn van een nota omvattend:

1. naam en voornaam, nationaliteit;
2. plaats en datum van geboorte;
3. wettelijke verblijfplaats en adres;
4. datum van het einddiploma;
5. beroep;
6. titel van het werk.

Artikel 9

De prijs zal toekend worden vóór 1 juli van het jaar volgend op de vijfjaarlijkse periode. De prijs 1989 zal toegekend worden vóór 1 juli 1989. De prijs zal toegekend worden:

- voor het Nederlandstalige werk, door de K.U.Leuven, op advies van een jury van drie rechtsgeleerden voor iedere zitting aan te duiden door de rechtsfaculteit van de K.U.Leuven;
- voor het Franstalige werk, door de U.C.L., op advies van een jury van drie rechtsgeleerden voor iedere zitting aan te duiden door de rechtsfaculteit van de U.C.L.

Elke jury kan, indien een behandeld onderwerp daartoe aanleiding geeft, een vierde lid coöpteren. De laureaten van de prijzen zullen door de rector respectievelijk van de K.U.Leuven en van de U.C.L. in plechtige zitting uitgeroepen worden tijdens dewelke hun het diploma samen met de prijs zal overhandigd worden.

Artikel 10

De auteurs van de bekroonde werken zullen deze mogen publiceren met de vermelding «Laureaat van de Prijs Baron Emile Van Dievoet».

De K.U.Leuven zal een exemplaar van het bekroonde werk bezorgen aan de U.C.L. en vice versa.

Colloquium Keltische en Indo-Europese studies

Het eerste Belgische colloquium over Keltische en Indo-Europese studies wordt gehouden op zaterdag 28 januari 1989, in de grote zaal van het Institut d'Histoire des Religions de l'Université Libre de Bruxelles, Franklin Rooseveltlaan 17, Brussel.

Programma:

- 9u00 Verwelkoming en openingsrede
Doris E. Edel (Rijksuniv. Utrecht): De beloning en het eerverlies in de Ierse en Gallische oude verhalen
- 10u00 Bernard Sergent (CNRS): Initiations, ordalies, pénalités, marques de victoire dans le monde indo-européen
- 10u30 Pierre-Yves Lambert (CNRS): Sources non juridiques du droit celtique
- 11u00 Christophe Vielle (SBEC): Structures indo-européennes dans les traditions galloises anciennes
- 11u30 Claude Sterckx (ULB): Une curieuse formule juridique relative à l'avortement et ses échos dans le mythe gallois de la naissance de Lleu et de Dylan
- 12u30 Lunch
- 14u30 M. Leni van Strien-Gerritsen (Rijksuniv. Utrecht): De herconstruering van de Indo-Europese juridische woordenschat
- 15u00 Daniel Dubuisson (Univ. Lille III): Le concept de *dharma* dans la tradition brahmanique
- 15u30 Pierre Cornil (SBEC): Le mythe du législateur primordial dans la tradition hittite et proche-orientale
- 16u00 Koffiepauze
- 16u30 Frédéric Blaive (CUNIC): L'inviolabilité des ambassadeurs dans les droits des peuples indo-européens
- 17u00 Christian Rose (SBEC): De *tekton* à *technè* sans passer par *etexa*

Inlichtingen: Secretariaat van het Belgisch Genootschap voor Keltische Studies (S.B.E.C.), Karen Tuxen Ringjøb, Boondaalsesteenweg 560, 1050 Brussel

Vlaams-Nederlands seminar omroeprecht te Amsterdam

Het Instituut voor Informatierecht van de Universiteit van Amsterdam en het Seminarie voor Mediarecht aan de Rijksuniversiteit te Gent organiseren op 28 januari 1989 in het Vlaams Cultureel

Centrum De Brakke Grond, Nes 45, 1012 KD Amsterdam, een seminar over de nieuwe in Nederland en België (Vlaanderen) tot stand gekomen wetgeving m.b.t. de omroep. Drie thema's worden aan de orde gesteld:

Toetsing van wetgeving en praktijk aan de grondslagen en doelstellingen: voor Nederland: «overheid op afstand», «pluriformiteit» en «non-commercialiteit» - 57; voor Vlaanderen: «pluriform audiovisueel media-aanbod», «regulering van handelspubliciteit», «stimulering van de Vlaamse beeldindustrie» en «overheid op afstand».

Toetsing van de wetgeving aan de EC-regelgeving met betrekking tot grensoverschrijdende omroepactiviteiten.

Toetsing van de wetgeving aan de omroepvrijheid zoals neergelegd in de respectieve grondwetten en in het Europese Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens.

Inlichtingen bij: A.C.M. Sprangers / G.A.I. Schuijt, Instituut voor Informatierecht, Amsterdam (tel. 020/5253406 - 020/5253947); D. Voorhoof, Seminarie voor Mediarecht R.U.G. (tel. 091/257651).

Postuniversitaire cyclus haven- en maritieme wetenschappen

Voor de zesde maal organiseert de Rechtsfaculteit van de Rijksuniversiteit te Gent (Seminarie voor Volkenrecht) deze postuniversitaire cyclus, ditmaal met het volgende programma:

11 januari 1989

14u30 De maritieme E.E.C.-wetgeving (R. Wijffels)

16u30 Survey en controle bij maritiem vervoer (E. Ampe)

25 januari 1989

14u30 Europa en het kanaal van Suez (J. Charlier)

16u30 Rijn-Main-Donau verbinding (M. Vanden Bosch)

8 februari 1989

14u30 Rol van de haven van Oostende in Belgisch perspectief (G. Allaert)

16u30 De zeevisserijsector in België: een doorlichting (F. Pollet)

22 februari 1989

14u30 Het statuut van de waterschout (J. Vynckier)

16u30 Het maritiem arbeidsrecht in België. Schets van de huidige toestand - Vragen voor morgen (H. Libert)

8 maart 1989

14u30 Zeeroof: nood aan een nieuwe begripsomschrijving? (I. Clinck)

16u30 Hulp en berging van gevaarlijke ladingen - Aansprakelijkheid van de berger (H. Lange)

22 maart 1989

14u30 Luchtvervoer t.o.v. maritiem vervoer: Complementair of concurrentieel?

16u30 Het verdrag van London van 1976 inzake de aansprakelijkheid voor maritieme vorderingen (L. Tricot)

12 april 1989

14u30 Classificatiemaatschappijen: rol in de scheepvaartindustrie (W. De Backer)

16u30 Shipping and ports in developing countries: perspectives (A. Becham)

26 april 1989

15u00 Slotzitting: New Developments in maritime fraud (E. Allen)

De voordrachten worden gehouden in de gebouwen van de Rechtsfaculteit, Universiteitsstraat 4, 9000 Gent. De slotzitting vindt evenwel plaats in de Aula van de R.U.G., Voldersstraat 9, 9000 Gent.

Inschrijving gebeurt door storting van 3.000 fr. op rekening nr. 448-0003951-72 van «Cyclus maritieme wetenschappen».

Het secretariaat wordt waargenomen door het Seminarie voor Volkenrecht, Faculteit van de Rechtsgeleerdheid, R.U.G., Korte Meer 11, 9000 Gent. De coördinatie berust bij prof. dr. E. Somers (tel. 091/25.76.51, post 291).

TIJDSCHRIFTEN

Revue trimestrielle de droit familial 1987

nr. 3-4

Debroux, C., La filiation adoptive internationale depuis la loi du 27 avril 1987 — Réforme souhaitée mais inattendue; Breembaer, W., La nouvelle législation néerlandaise relative à la transsexualité; Peperstraete, A., advies voor Rb. Brussel, 23 januari 1985 (staat van de persoon — geslacht — vordering tot wijziging van het geslacht — onherstelbare discrepantie tussen de psychologische en de andere elementen van het geslacht — medisch onderzoek); Copin, M., advies voor Rb. Brussel, 16 april 1986 (staat van de persoon — geslacht — vordering tot wijziging van het geslacht — onherstelbare discrepantie tussen de psychologische en de andere elementen van het geslacht — natuurlijke ontwikkeling); Storck, C., advies voor Rb. Doornik, 13 januari 1986 en 19 januari 1987 (staat van de persoon — geslacht — vordering tot wijziging van het geslacht — 1) onherstelbare discrepantie tussen de psychologische en de andere elementen van het geslacht — medisch onderzoek — 2) chromosotisch mannelijk geslacht — geen originele intersexele elementen — wijziging van het geslacht niet toegestaan); Renchon, J.-L., noot onder Cass., 28 november 1986 (huwelijk — rechten en plichten van de echtgenoten — dringende en voorlopige maatregelen — voorlopige toekenning van een uitkering of van een ontvangstmachtiging); Closset-Marchal, G., Du délai pour demander l'enquête contraire (noot onder Cass., 31 januari 1985); Panier, C., noot onder Cass., 21 mei 1987 (echtscheiding op grond van bepaalde feiten — voorlopige maatregelen — betwisting betreffende de afstamming van het kind — bevoegdheid van de rechtbank van eerste aanleg); Hiernaux, G., L'article 301, § 4, du Code civil: que faut-il entendre par le tiers des revenus de l'époux débiteur de pension? (noot onder Cass., 11 juni 1987); Panier, C., noot onder Brussel, 19 juni 1984 (echtscheiding op grond van bepaalde feiten — voorlopige maatregelen — vermindering van door de man te betalen onderhoudsuitkering — nieuwe elementen — kinderlast — mogelijkheid voor de vrouw om een bezoldigde activiteit uit te oefenen); Spriesterbach, A., advies voor Luik, 22 mei 1985 (echtscheiding door onderlinge toestemming — voorafgaande overeenkomst betreffende het beheer over de persoon van de kinderen — wijziging — belang van het kind); J.-L. R., noot onder Vred. Moeskroen, 2 oktober 1985 (echtscheiding door onderlinge toestemming — voorafgaande overeenkomst betreffende de onderhoudsbijdrage van de ouder die de hoede over het kind niet heeft — onveranderlijkheid); J.-L. Renchon, noot onder Antwerpen, 26 juni 1985 (afstamming — betwisting van de afstamming door loutere verklaring — echtscheiding door onderlinge toestemming — feitelijke hereniging van de echtgenoten); Openbaar ministerie, advies voor Rb. Aarlen, 1 augustus 1986 (echtscheiding door onderlinge toestemming — wijziging van het hoederecht — eenzijdig verzoekschrift — niet toelaatbaar); Delogne, F.-X., noot onder Antwerpen, 8 augustus 1985 (onbeheerde nalatenschap zonder gekende erfgenamen — eenzijdig verzoekschrift tot aanstelling van een voorlopige beheerder — urgentie en dwingende noodzaak).

Tijdschrift voor agrarisch recht,

1987, nr. 3, september

Winkler, W., Les baux ruraux dans la législation des pays de l'Europe occidentale; Molenaar, N., Ontwikkelingen van landinrichting in Nederland.

nr. 4, december

Van Hulle, A.J., Produktaansprakelijkheid in de landbouw; Arquín, G. en Heyerick, M., Quelques principes de droit judiciaire rural; Inhoudstafel 1987.

Tijdschrift voor bestuurswetenschappen en publiekrecht, 1987

nr. 9, september

Vanderveeren, C. en Van Rompuy, P., De Waalse waterbelasting: een bedreiging voor de economische en monetaire Unie?; Cogen, M., De Europese Akte; Amerijckx, F., Nieuwe regeling voor invordering en geschillen ter zake van provinciale en plaatselijke belastingen; Ghesquière, N., De parlementaire behandeling van artikel 12, § 3, § 5 en § 6, van de Bijzondere Wet van 8 augustus 1980; Kistenkas, F., Naar een nieuwe Provinciewet in Nederland; Berckx, P., De Europese rechtsorde (I): De totstandkoming van de Europese rechtsregelingen; X., Rubriek Gezond-

heidszorg: verbod te roken in bepaalde openbare plaatsen; X., Rubriek Milieurecht; X., Rubriek sociaal recht; Berckx, P., Rubriek Onderwijs; Daenens, M., Rubriek provinciale en lokale besturen.

nr. 10, oktober

Van De Craen, F., Waarheen met de Belgische staatshervorming? Aangepaste Canadese lessen voor een federaal België; Nagels, G., Het Oostenrijks Rekenhof: een externe controle-instelling van formaat; D'Hooghe, D., Openbaarheid van bestuur en de bescherming van vertrouwelijke bedrijfsinformatie; Berckx, P., De Europese Rechtsorde (II); Berckx, P., Kroniek Gewesten en Gemeenschappen; Berckx, P., Kroniek Onderwijs; Daenens, M., Kroniek provinciale en lokale besturen.

nr. 11, november

Van Impe, H. en Veny, L., De «geest» van de Belgische Grondwet; Van Mensel, A., Mag de toezichthoudende overheid terugkomen op een beslissing waarbij zij haar goedkeuring verleende of onthield?; Berckx, P., 50 jaar «Statuut Camu» ... en nu zoeken naar een nieuw statuut en een managementvorming voor de Belgische overheidssector van het jaar 2000; De Reede, J.L., Informatie voor volksvertegenwoordigers in Nederland; Berckx, P., De Europese rechtsorde (III): de bescherming van de Europese rechtsregels; Berckx, P., Rubriek «Statuten Overheidspersoneel»; X., Rubriek «Cultuur»: wijzigingen aan sommige uitvoeringsbesluiten van het bibliotheekdecreet van 19 juni 1978; Berckx, P., Rubriek Onderwijs; Daenens, M., Rubriek provinciale en lokale besturen; X., Even genoteerd; Verbiest, D., Onderwijs als voorwerp van administratief contentieux (noot onder Gent, 20 december 1985).

nr. 12, december

Janvier, R., Organisatie van de gezondheid in de publieke sector; Matthijs, H., Tien jaar Rekenkamer van de Europese Gemeenschappen; Bunschoten, D.E., Roddelpers in Nederland: uitingenvrijheid in Nederland; Berckx, P., De Europese rechtsorde (IV): De gevolgen van de arresten van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschap; Berckx, P., Rubriek Onderwijs; Daenens, M., Rubriek provinciale en lokale besturen; Van Mensel, A., Beslissingen door gemeenteraden in extremis genomen, en het algemeen belang.

Vlaams Tijdschrift voor Gezondheidsrecht, 1987-1988

nr. 1, september-oktober

Prims, A., Editoriaal; Roscam Abbing, H.D.C., Wettelijke regeling van de rechtspositie van de patiënt; X., Kroniek van het gezondheidsrecht (wetgeving, rechtspraak, rechtsleer, parlementaire vragen en antwoorden, feiten en kronieken, mededelingen, boekbesprekingen); André, J.J., De bescherming van de fysische integriteit van het kind in utero bij de geboorte (noot onder Cass., 11 februari 1987); X., Eindcommuniqué van de Conferentie van de Europese Ministers belast met gezinsaanlegingen, te Brussel op 21 mei 1987; Demeester-De Meyer, W., Wet van 27 februari 1987 betreffende de tegemoetkomingen voor gehandicapten; X., Artikel 9 van de wet van 2 april 1965 betreffende het ten laste nemen van de steun verleend door het O.C.M.W. en een verplegingsinstelling.

nr. 2, november-december

Geens, K., De professionele vennootschap van geneesheren; Verelst, R., De wet op het wegnemen en transplanteren van organen; X., Kroniek van het gezondheidsrecht (wetgeving, rechtspraak, rechtsleer, parlementaire vragen en antwoorden, boekbesprekingen, feiten en kronieken, mededelingen); Lust, A., noot onder Gent, 15 mei 1987 (verjaring van de vordering tot herstel van schade ingevolge foutief medisch optreden); Heylen, R., De aansprakelijkheid in de optalmologie (noot onder Rb. Tongeren, 12 december 1983); Heylen, R., De «marginale toetsingsplicht» van de apotheker; X., Vlaamse Vereniging voor Gezondheidsrecht; Pierloot, R., Het Ministerieel Besluit van 29 juli 1987 tot vaststelling van de bijzondere criteria voor de erkenning van geneesheren-specialisten, stagemeeesters en stagediensten voor de specialiteiten van de neurologie en de psychiatrie; Zwaenepoel, R., De ziekenhuisfinanciering 1987 en 1988; financiering à la carte; X., Centra voor hulpverlening inzake kindermishandeling; Caudron, J., Nieuwe erkenningsnormen voor intensieve neonatale zorgen